איוב

עם פירוש רש״י

נוסח המקרא: מקרא על פי המסורה (CC BY-SA), באדיבות ספריא.
פירוש רש״י: On Your Way (Public Domain), באדיבות ספריא.
הקובץ מופץ בחינם ברישיון CC BY-SA: מותר להעתיק ולהפיץ, עם ציון המקור ובאותו רישיון.
geulaquiz.com

פרק א׳

א׳ אִ֤ישׁ הָיָה֙ בְּאֶ֣רֶץ־ע֔וּץ אִיּ֖וֹב שְׁמ֑וֹ וְהָיָ֞ה | הָאִ֣ישׁ הַה֗וּא תָּ֚ם וְיָשָׁ֔ר וִירֵ֥א אֱלֹהִ֖ים וְסָ֥ר מֵרָֽע׃

איש היה בארץ ערץ. פי׳ בארץ ארם כמה דכתיב את עוץ בכורו מבני נחור (בראשית כ״ב:כ״א):

והיה האיש. אע״פ שהוא לשון עתיד כן דרך לשון עברית ולשון מליצתו והווה האיש ההוא גדול מכל בני קדם בני ארץ המזרחי שארם במזרחו של עולם הוא שנאמר (במדבר כ״ג:ז׳) מן ארם ינחני בלק מהררי קדם, דבר אחר עוץ זה איוב, בוז זה אליהוא בן ברכאל הבוזי והרי הוא שאמר איוב (לקמן לא) ובוז משפחות יחתני זה הוא ממשפחתי שמחתה דברי והיינו דאמרי אינשי מיניה וביה אבא ליזיל ביה נרגא, ד״א בארץ עוץ בארץ שנוטלין ממנו עצות רעות על הקב״ה שנא׳ (בראשית י׳:י״א) מן הארץ ההיא יצא אשור ומה עצה נטלו שהיו אומרים לא כל הימנו ליטול את העליוני׳ וליתן לנו את התחתונים אלא בואו לארץ שנער ששם אלוהות הרבה שנא׳ בה (ירמיהו נ׳:ל״ח) ארץ פסילים היא ונעשה מגדל וראשו מגיע בשמים ונעשה לנו שם (בראשית י״א:ד׳) ואין שם האמור כאן אלא עבודת כוכבים שנאמר ושם אלהים אחרים לא תזכירו (שמות כ״ג:י״ג) מה עשה הקב״ה ישב עליהם בדין והעמיד עליהם עדים שנא׳ וירד אלהים לראות את העיר ואת המגדל (בראשית י״א:ה׳) וכי צריך ירידה לפני המקום לראות והכתיב עיני ה׳ משוטטות בכל הארץ (זכריה ד׳:י׳-י״א) אלא ללמד הלכה לדורות שאין דנין אלא ע״פ עדי ראייה שנאמר או ראה או ידע (ויקרא ה׳:א׳):

והיה. פשוטו כמו ויהי ומשמעו לעבר ולהבא:

תם וישר. אבל בדברים שבין קונו ובינו לא היה צדיק לכך נאמר וירא אלהים וסר מרע:

ב׳ וַיִּוָּלְד֣וּ לּ֔וֹ שִׁבְעָ֥ה בָנִ֖ים וְשָׁלֹ֥שׁ בָּנֽוֹת׃

ג׳ וַיְהִ֤י מִקְנֵ֨הוּ֙ שִׁבְעַ֣ת אַלְפֵי־צֹ֔אן וּשְׁלֹ֥שֶׁת אַלְפֵ֖י גְּמַלִּ֑ים וַחֲמֵ֣שׁ מֵא֣וֹת צֶֽמֶד־בָּקָ֗ר וַחֲמֵ֤שׁ מֵאוֹת֙ אֲתֹנ֣וֹת וַעֲבֻדָּ֔ה רַבָּ֖ה מְאֹ֑ד וַיְהִ֣י׀ הָאִ֣ישׁ הַה֗וּא גָּד֛וֹל מִכֹּ֥ל׀ בְּנֵי־קֶֽדֶם׃

שבעת אלפי צאן. הרוב מנה תחילה:

גדול מכל בני קדם. מדור הפלגה דכתיב ויהי בנסעם מקדם (בראשית י״א:ב׳) אבל מאברהם אינו כן שהרי באברהם כתיב בו הגדול שנאמר (יהושע י״ד:ט״ו) ושם חברון לפנים קרית ארבע האדם הגדול בענקים הוא, היה לו לכתוב אדם גדול ולמה כתב האדם הגדול אלא רמז שהוא אדם גדול שעמד בעשר נסיונות לפיכך כותבין אותו שני ההי״ן ואיוב שנאמר בו גדול לא עמד אלא באחת שנאמר תם וישר וגו׳ מכל אותו הדור שלא נתפס על אותו עון (סא״א):

ד׳ וְהָלְכ֥וּ בָנָ֛יו וְעָשׂ֥וּ מִשְׁתֶּ֖ה בֵּ֣ית אִ֣ישׁ י֑וֹמוֹ וְשָׁלְח֣וּ וְקָרְא֗וּ לִשְׁלֹ֙שֶׁת֙ אַחְיֹתֵיהֶ֔ם לֶֽאֱכָל֥ וְלִשְׁתּ֖וֹת עִמָּהֶֽם׃

והלכו בניו ועשו משתה בית איש יומו. בבית כל אחד ואחד יומו:

ושלחו וקראו. כמו ושולחים וקוראים שהיו עושין כן תמיד:

ה׳ וַיְהִ֗י כִּ֤י הִקִּ֙יפוּ֙ יְמֵ֣י הַמִּשְׁתֶּ֔ה וַיִּשְׁלַ֥ח אִיּ֖וֹב וַיְקַדְּשֵׁ֑ם וְהִשְׁכִּ֤ים בַּבֹּ֙קֶר֙ וְהֶעֱלָ֣ה עֹל֔וֹת מִסְפַּ֖ר כֻּלָּ֑ם כִּ֣י אָמַ֤ר אִיּוֹב֙ אוּלַ֣י חָטְא֔וּ בָּנַ֖י וּבֵרְכ֣וּ אֱלֹהִ֑ים בִּלְבָבָ֔ם כָּכָ֥ה יַעֲשֶׂ֖ה אִיּ֥וֹב כָּל־הַיָּמִֽים׃ {פ}

ויהי כי הקיפו. כאשר כלו ימי המשתה נוהג היה איוב בכל סוף שבעת הימים שחזרו ימי חלילתם היה שולח ומקדשם כלומר מזמנם וקראם כמו התקדשו למחר (במדבר יא):

והשכים בבקר והעלה. מליצתו שהיה משכים ומעלה עולות לכן כתב בלשון עתיד שהיה נוהג לעשות כן תמיד לסוף כל שבעת הימים:

מספר כולם. הבנים והבנות:

וברכו. לשון כינוי כלפי מעלה:

ככה יעשה איוב. כמו היה עושה מחר כשכתב בדבר ההוה ותדיר פעמים שכתב בו לשון עבר ופעמים ל׳ עתיד:

ו׳ וַיְהִ֣י הַיּ֔וֹם וַיָּבֹ֕אוּ בְּנֵ֥י הָאֱלֹהִ֖ים לְהִתְיַצֵּ֣ב עַל־יְהוָ֑ה וַיָּבֹ֥א גַם־הַשָּׂטָ֖ן בְּתוֹכָֽם׃

ויהי היום. אותו יום שהיה ראש השנה (שהוא יום תרועה וצוה הקב״ה לשטן להביא זכות וחובה של כל הבריות הה״ד משוט בארץ):

ויבואו בני האלהים להתיצב על ה׳. לריב עמו שאין להתיצב אלא על דין שנאמר (ישעיהו ג׳:י״ג) נצב לריב ה׳:

ויבא גם השטן בתוכם. לקטרג הבריות:

ז׳ וַיֹּ֥אמֶר יְהוָ֖ה אֶל־הַשָּׂטָ֑ן מֵאַ֣יִן תָּבֹ֔א וַיַּ֤עַן הַשָּׂטָן֙ אֶת־יְהוָ֔ה וַיֹּ֕אמֶר מִשּׁ֥וֹט בָּאָ֖רֶץ וּמֵהִתְהַלֵּ֥ךְ בָּֽהּ׃

מאין תבא. דבר הכתוב דרך ארץ שהגדול מדבר תחילה ומרשה הקטן לענות:

משוט בארץ. כאשר מפורש למעלה ובהגדה דהשותפין הוא:

משוט בארץ ומהתהלך בה. כן דרכי לשוט ולראות רעים וטובים ושטטתי בכל הארץ ולא מצאתי כאברהם שנא׳ בו קום התהלך בארץ (בראשית י״ג:י״ז) ואמרו רז״ל שטן לשם שמים נתכוון כדי שלא יהא נשכח לפני אלהינו זכותו של אברהם:

ח׳ וַיֹּ֥אמֶר יְהוָ֖ה אֶל־הַשָּׂטָ֑ן הֲשַׂמְתָּ֣ לִבְּךָ֔ עַל־עַבְדִּ֖י אִיּ֑וֹב כִּ֣י אֵ֤ין כָּמֹ֙הוּ֙ בָּאָ֔רֶץ אִ֥ישׁ תָּ֛ם וְיָשָׁ֖ר יְרֵ֣א אֱלֹהִ֑ים וְסָ֥ר מֵרָֽע׃

השמת לבך על עבדי איוב. שתרצה לקטרגו:

השמת. לשון תימה הוא:

תם וישר. שלם במעשיו:

ט׳ וַיַּ֥עַן הַשָּׂטָ֖ן אֶת־יְהוָ֑ה וַיֹּ֣אמֶר הֲחִנָּ֔ם יָרֵ֥א אִיּ֖וֹב אֱלֹהִֽים׃

החנם ירא איוב. בתמיה:

י׳ הֲלֹא־[אַתָּה] (את) שַׂ֣כְתָּ בַעֲדוֹ֮ וּבְעַד־בֵּיתוֹ֒ וּבְעַ֣ד כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ֮ מִסָּבִיב֒ מַעֲשֵׂ֣ה יָדָ֔יו בֵּרַ֖כְתָּ וּמִקְנֵ֑הוּ פָּרַ֖ץ בָּאָֽרֶץ׃

הלא. אתה שכת בעדו לפי שהוא יודע שאתה רגיל אצלו לעשות לו נסים ופרה ורבה לפיכך עושה צדקות הללו אבל לא ניסית אותו:

שכת בעדו. הגנת בעדו כמחיצה זו כמו הסר משוכתו (ישעיהו ה׳:ה׳) מחיצתו וכל בעד האמור בלשון עברי אינו אלא לשון כנגדו ובפניו כמו וכפר בעדו (ויקרא ט״ז:ו׳) קנח העון כנגדך ובפניך להיות הכפרה מגן בעדך וכן ה׳ מגן בעדי (תהילים ג׳:ד׳):

פרץ בארץ. נתחזקו כמו וכן יפרוץ (שמות א) ומתרגמינן יתקוף זהו פשוטו, ורבותינו ז״ל אמרו בהגדה פרץ גדרו של עולם שהעזים הורגים הזאבים:

י״א וְאוּלָ֗ם שְׁלַח־נָ֤א יָדְךָ֙ וְגַ֣ע בְּכָל־אֲשֶׁר־לוֹ֮ אִם־לֹ֣א עַל־פָּנֶ֣יךָ יְבָרֲכֶֽךָּ׃

ואולם. לו היית נוגע בכל אשר לו **אם לא על פניך יברכך.** מיד בתמיה, ואז:

י״ב וַיֹּ֥אמֶר יְהוָ֖ה אֶל־הַשָּׂטָ֑ן הִנֵּ֣ה כָל־אֲשֶׁר־לוֹ֮ בְּיָדֶךָ֒ רַ֕ק אֵלָ֖יו אַל־תִּשְׁלַ֣ח יָדֶ֑ךָ וַיֵּצֵ֥א הַשָּׂטָ֖ן מֵעִ֥ם פְּנֵי יְהוָֽה׃

ויאמר ה׳ אל השטן הנה כל אשר לו בידך (ד״א **ויהי היום.** אותו היום שחזרו חלילה לאכול בבית אחיהם הבכור:

בני האלהים. צבא השמים הקרובים לשכינה להיות בני ביתו ועל שם כך נקראו בניו:

להתיצב על ה׳. סביבותיו כמו (בראשית מ״ה:א׳) לכל הנצבים עליו:

י״ג וַיְהִ֣י הַיּ֔וֹם וּבָנָ֥יו וּבְנֹתָ֖יו אֹכְלִ֣ים וְשֹׁתִ֑ים יַ֥יִן בְּבֵ֖ית אֲחִיהֶֽם הַבְּכֽוֹר׃

י״ד וּמַלְאָ֥ךְ בָּ֖א אֶל־אִיּ֣וֹב וַיֹּאמַ֑ר הַבָּקָ֤ר הָיוּ֙ חֹרְשׁ֔וֹת וְהָאֲתֹנ֖וֹת רֹעֹ֥ת עַל־יְדֵיהֶֽם׃

על ידיהם. כמו (במדבר ב׳:י״ז) איש על ידו ואינו לשון מקום אלא על שם שהוא מוכן ומזומן לידו ורבותינו ז״ל אמרו בהגדה שהטעימם הקב״ה מעין עולם הבא שלאחר חרישת האתונות היו זורעים עם החרישה ורועות האתונות מיד חזיז מן התלם:

ט״ו וַתִּפֹּ֤ל שְׁבָא֙ וַתִּקָּחֵ֔ם וְאֶת־הַנְּעָרִ֖ים הִכּ֣וּ לְפִי־חָ֑רֶב וָאֲמַלְּטָ֥ה רַק־אֲנִ֖י לְבַדִּ֥י לְהַגִּ֖יד לָֽךְ׃

ותפול שבא. נתנפלה וחנתה מלכות שבא עליהם כמו (בראשית כ״ה:י״ח) על פני כל אחיו נפל:

ואת הנערים. משרתיך השומרים אותם:

ואמלטה. אין מליטה אלא לשון השמטה שנשמט מן הצרה (ובאתי להגיד לך וכיון שהגיד מיד מת כן הוא בס״א):

ט״ז עוֹד | זֶה מְדַבֵּר וְזֶה֙ בָּ֣א וַיֹּאמַ֔ר אֵ֥שׁ אֱלֹהִ֖ים נָפְלָ֣ה מִן־הַשָּׁמַ֑יִם וַתִּבְעַר בַּצֹּ֣אן וּבַנְּעָרִ֗ים וַתְּאכְלֵם֙ וָאִמָּלְטָ֣ה רַק־אֲנִ֔י לְבַדִּ֖י לְהַגִּ֥יד לָֽךְ׃

ובנערים. במשרתים שומרי הצאן מדבר הכתוב׃

י״ז עוֹד | זֶה מְדַבֵּר וְזֶה֙ בָּ֣א וַיֹּאמַ֔ר כַּשְׂדִּ֖ים שָׂ֣מוּ | שְׁלֹשָׁ֣ה רָאשִׁ֑ים וַיִּפְשְׁטוּ֙ עַל־הַגְּמַלִּ֔ים וַיִּקָּחֻ֖ום וְאֶת־הַנְּעָרִ֥ים הִכּ֖וּ לְפִי־חָ֑רֶב וָאִמָּלְטָ֣ה רַק־אֲנִ֔י לְבַדִּ֖י לְהַגִּ֥יד לָֽךְ׃

ויפשטו על הגמלים. זה לשון בזזו בז לפי מנהגם כל זמן שהם מהלכים נדבקים יחד והולכים במארב שלא יבינו בהם ויבריחו את המקנה וכשמגיעים למקום המקנה פושטים במרחב המקנה זה לכאן וזה לכאן לאסוף המקנה והמלאכים הללו שלוחי שטן היו וכדי להקניטו ולהחטיאו בישרוהו תחילה בהפסד מועט ואח״כ בגדול הימנו וכן כולם׃

י״ח עַד זֶה מְדַבֵּר וְזֶה בָּ֣א וַיֹּאמַ֔ר בָּנֶ֥יךָ וּבְנוֹתֶ֖יךָ אֹכְלִ֑ים וְשֹׁתִ֥ים יַ֛יִן בְּבֵ֥ית אֲחִיהֶ֖ם הַבְּכֽוֹר׃

י״ט וְהִנֵּ֣ה רוּחַ֩ גְּדוֹלָ֨ה בָּאָ֜ה | מֵעֵ֣בֶר הַמִּדְבָּ֗ר וַיִּגַּע֙ בְּאַרְבַּ֣ע פִּנּ֣וֹת הַבַּ֔יִת וַיִּפֹּ֥ל עַל־הַנְּעָרִ֖ים וַיָּמֻ֑תוּ וָאִמָּלְטָ֣ה רַק־אֲנִ֔י לְבַדִּ֖י לְהַגִּ֥יד לָֽךְ׃

מעבר המדבר. מצד שני של מדבר והיה הבית מצד זה וזהו לשון עבר במקרא׃

על הנערים. בנים אבל אין צריך להזכיר הבנות׃

(**להגיד לך.** שהיה לו רשות להגיד והיה מת באותו רגע, סא״א)׃

כ׳ וַיָּ֣קָם אִיּ֔וֹב וַיִּקְרַ֖ע אֶת־מְעִל֑וֹ וַיָּ֙גָז֙ אֶת־רֹאשׁ֔וֹ וַיִּפֹּ֖ל אָ֥רְצָה וַיִּשְׁתָּֽחוּ׃

ויגז. תלש כמו (ירמיה ו) גזי נזרך ומתרגמינן תלישה וכמו (תהילים ע״א:ו׳) ממעי אמי אתה גוזי מושכי׃

כ״א וַיֹּ֣אמֶר עָרֹ֣ם יָצָ֣תִי מִבֶּ֣טֶן אִמִּ֑י וְעָרֹ֣ם אָשׁ֣וּב שָׁ֔מָּה יְהוָ֣ה נָתַ֔ן וַיהוָ֖ה לָקָ֑ח יְהִ֥י שֵׁ֖ם יְהוָ֥ה מְבֹרָֽךְ׃

מבטן אמי. האדמה אשר לוקחתי משם או אמי ממש׃

וערום אשוב שמה. לא בבטן הוא מדבר ומה שמה אל מקום תשובתו ועל שהוא מוכן לכך ולא יחליף החוק לשוב כי אם אל העפר לפיכך לא הוצרך להזכירו׃

כ״ב בְּכָל־זֹ֥את לֹא־חָטָ֖א אִיּ֑וֹב וְלֹא־נָתַ֥ן תִּפְלָ֖ה לֵאלֹהִֽים׃ {פ}

תפלה. לא שום שמץ ותפלות נתן על הקב״ה כמו (ירמיהו כ״ג:י״ג) ובנביאי שומרון ראיתי תפלה׃

ולא נתן. להטיל תפלה ועול אל הקב״ה כמו (שמואל א י״ח:ח׳) נתנו לדוד הרבבות ולי נתנו האלפים׃

פרק ב׳

א׳ וַיְהִ֣י הַיּ֔וֹם וַיָּבֹ֖אוּ בְּנֵ֣י הָאֱלֹהִ֑ים לְהִתְיַצֵּ֖ב עַל־יְהוָ֔ה וַיָּבֹ֥וא גַם־הַשָּׂטָ֖ן בְּתוֹכָ֑ם לְהִתְיַצֵּ֖ב עַל־יְהוָֽה׃

ב׳ וַיֹּ֥אמֶר יְהוָ֖ה אֶל־הַשָּׂטָ֑ן אַ֚י מִזֶּ֣ה תָּבֹ֔א וַיַּ֥עַן הַשָּׂטָ֖ן אֶת־יְהוָ֣ה וַיֹּאמַ֑ר מִשֹּׁ֥ט בָּאָ֖רֶץ וּמֵהִתְהַלֵּ֥ךְ בָּֽהּ׃

אי מזה תבוא. איה מקום שתוכל לומר מזה אני בא׃

ג׳ וַיֹּ֥אמֶר יְהוָ֖ה אֶל־הַשָּׂטָ֑ן הֲשַׂמְתָּ֣ לִבְּךָ֔ אֶל־עַבְדִּ֖י אִיּ֑וֹב כִּ֣י אֵ֤ין כָּמֹ֙הוּ֙ בָּאָ֔רֶץ אִ֥ישׁ תָּ֛ם וְיָשָׁ֖ר יְרֵ֣א אֱלֹהִ֑ים וְסָ֣ר מֵרָ֔ע וְע֥וֹדֶ֖נּוּ מַחֲזִ֥יק בְּתֻמָּת֑וֹ וַתְּסִיתֵ֥נִי בּ֖וֹ לְבַלְּעוֹ֥ חִנָּֽם׃

מחזיק. אוחז כמו (שמות ד׳:ד׳) וישלח ידו ויחזק בו מחזיק באזני כלב (משלי כ״ו:י״ז)׃

ותסיתני בו. הסיתני לבולעו כל לשון הסתה אינו אלא לשון המשכה שממשיך את האדם לעצתו׃

ד׳ וַיַּ֥עַן הַשָּׂטָ֖ן אֶת־יְהוָ֑ה וַיֹּאמַ֗ר עוֹר֙ בְּעַד־עוֹר֔ וְכֹ֖ל אֲשֶׁר־לָאִ֥ישׁ יִתֵּ֖ן בְּעַ֥ד נַפְשֽׁוֹ׃

עור בעד עור. אבר בפני אבר כן דרך בני אדם כשרואה החרב באה על ראשו מגין בזרועו לפניו וכ״ש כל אשר לאיש בממון יתן:

בעד נפשו. בפני נפשו להגין לפי שזה יודע בנפשו שנתחייב לפיכך אינו מצטער על ממונו:

ה׳ אוּלָם שְׁלַח־נָא יָדְךָ וְגַע אֶל־עַצְמוֹ וְאֶל־בְּשָׂרוֹ אִם־לֹא אֶל־פָּנֶיךָ יְבָרְכֶךָּ׃

אולם. אבל:

אם לא. תראה בו מיד שעל פניך יברכך:

ו׳ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן הִנּוֹ בְיָדֶךָ אַךְ אֶת־נַפְשׁוֹ שְׁמֹר׃

אך את נפשו שמור. שלא תצא מכאן אמרו חכמים קשה היה צערו של שטן יותר משל איוב כאומר לחבירו שבור חבית זו ושמור יינה:

ז׳ וַיֵּצֵא הַשָּׂטָן מֵאֵת פְּנֵי יְהוָה וַיַּךְ אֶת־אִיּוֹב בִּשְׁחִין רָע מִכַּף רַגְלוֹ (עד) [וְעַד] קָדְקֳדוֹ׃

ח׳ וַיִּקַּח־לוֹ חֶרֶשׂ לְהִתְגָּרֵד בּוֹ וְהוּא יֹשֵׁב בְּתוֹךְ־הָאֵפֶר׃

להתגרד בו. בדלי״ת כתוב ולשון משנה היא גורדו ומעמידו על גלדו אבל גורר ברי״ש אינו אלא לשון סחיבה כמו גורר אדם מטה וספסל:

ט׳ וַתֹּאמֶר לוֹ אִשְׁתּוֹ עֹדְךָ מַחֲזִיק בְּתֻמָּתֶךָ בָּרֵךְ אֱלֹהִים וָמֹת׃

מחזיק. אוחז:

ומת. לשון צווי כמו ומת בהר (דברים לב):

י׳ וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ כְּדַבֵּר אַחַת הַנְּבָלוֹת תְּדַבֵּרִי גַּם אֶת־הַטּוֹב נְקַבֵּל מֵאֵת הָאֱלֹהִים וְאֶת־הָרָע לֹא נְקַבֵּל בְּכָל־זֹאת לֹא־חָטָא אִיּוֹב בִּשְׂפָתָיו׃ {פ}

גם. לא די שבראנו אלא גם את הטוב נקבל ואת הרע לא נקבל בתמיה:

בשפתיו. אבל בלבו חטא:

י״א וַיִּשְׁמְעוּ שְׁלֹשֶׁת | רֵעֵי אִיּוֹב אֵת כָּל־הָרָעָה הַזֹּאת הַבָּאָה עָלָיו וַיָּבֹאוּ אִישׁ מִמְּקֹמוֹ אֱלִיפַז הַתֵּימָנִי וּבִלְדַּד הַשּׁוּחִי וְצוֹפַר הַנַּעֲמָתִי וַיִּוָּעֲדוּ יַחְדָּו לָבוֹא לָנוּד־לוֹ וְלִנַחֲמוֹ׃

רעי איוב. אוהביו:

לנוד. כמו מי ינוד לך (ישעיהו נ״א:י״ט) לא תנודו לו (ירמיהו ט״ו:ה׳):

י״ב וַיִּשְׂאוּ אֶת־עֵינֵיהֶם מֵרָחוֹק וְלֹא הִכִּירֻהוּ וַיִּשְׂאוּ קוֹלָם וַיִּבְכּוּ וַיִּקְרְעוּ אִישׁ מְעִלוֹ וַיִּזְרְקוּ עָפָר עַל־רָאשֵׁיהֶם הַשָּׁמָיְמָה׃

ולא הכירוהו. כי נשתנו פניו מחמת הייסורין:

השמימה. כלומר למעל׳ מראשיה׳ (הרבה) והוא היה להם מנהג אבל:

י״ג וַיֵּשְׁבוּ אִתּוֹ לָאָרֶץ שִׁבְעַת יָמִים וְשִׁבְעַת לֵילוֹת וְאֵין־דִּבֶּר אֵלָיו דָּבָר כִּי רָאוּ כִּי־גָדַל הַכְּאֵב מְאֹד׃

לארץ. על הארץ לצער בצערו:

פרק ג׳

א׳ אַחֲרֵי־כֵן פָּתַח אִיּוֹב אֶת־פִּיהוּ וַיְקַלֵּל אֶת־יוֹמוֹ׃ {פ}

ב׳ וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃

מענה איוב

ויען. ויצעק שכל ענייה האמורה בתורה אינה אלא לשון הרמת קול ואב לכולם וענו הלוים קול רם (דברים כ״ז:י״ד):

ג׳ יֹאבַד יוֹם אִוָּלֵד בּוֹ וְהַלַּיְלָה אָמַר הֹרָה גָּבֶר:

אולד בו. לשון עתיד שהיה אומר הלואי ויאבד היום שהייתי עתיד להולד בו ואז לא הייתי נולד:

והלילה. אף היא תאבד:

אמר. שיאמר המבשר אשר עליו הדבר מוטל:

הורה גבר. שעיבר אבי את אמי, בנקבה נוהג לומר הורתה ובזכר נוהג לומר הורה את הנקבה:

והלילה אמר. זה א׳ מן המקומות שחיסר המקרא את דבריו מפני שלא הוצרך לפרש מי הוא ומליצתו אמר האומר, (ודומה לו הירוצין בסלע סוסים אם יחרוש בבקרים) היה לו לומר אם יחרוש אדם בבקרים ורז״ל אמרו מלאך הממונה על ההריון לילה שמו:

ד׳ הַיּוֹם הַהוּא יְהִי־חֹשֶׁךְ אַל־יִדְרְשֵׁהוּ אֱלוֹהַּ מִמַּעַל וְאַל־תּוֹפַע עָלָיו נְהָרָה:

היום ההוא יהי חשך. תמיד בכל שנה כשיגיע אותו יום:

אל ידרשהו אלוה ממעל. לטובה:

ואל תופע עליו. נהרה אורה כמו צוהר ומתרגמינן ניהור:

ה׳ יִגְאָלֻהוּ חֹשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת תִּשְׁכָּן־עָלָיו עֲנָנָה יַבְעֲתֻהוּ כְּמְרִירֵי יוֹם:

יגאלהו. כמו לחם מגואל (מלאכי א׳:ז׳) במה גאלנוך (שם) והוא ל׳ ליכלוך:

צלמות. צל של מות (חשך) שאינו מאיר לעולם:

ענה. אפילה:

כמרירי יום. שדים המושלים בצהרים כמו קטב מרירי והוא מושל בצהרים שנאמר ומקטב ישוד צהרים (תהילים צ״א:ו׳):

ו׳ הַלַּיְלָה הַהוּא יִקָּחֲהוּ אֹפֶל אַל־יַחֵד בִּימֵי שָׁנָה בְּמִסְפַּר יְרָחִים אַל־יָבֹא:

אל יחד. אל ישמח כמו ויחד יתרו (שמות יח) (פ״א אל יתאחד סא״א):

ז׳ הִנֵּה הַלַּיְלָה הַהוּא יְהִי גַלְמוּד אַל־תָּבוֹא רְנָנָה בוֹ:

גלמוד. יחיד, וחסר מאדם ומכל בריה:

ח׳ יְקֻבָּהוּ אֹרְרֵי־יוֹם עֲתִידִים עֹרֵר לִוְיָתָן:

יקבוהו. יקללוהו כמו קבה לי (במדבר כב):

אוררי יום. המקללים את ימיהם, לפי שהם מכוונים לקלל קללה מתוך צערם:

העתידים עורר לויתן. להיות עירים במחברתם ליחד ליווי שלהם מחברת איש ואשתו מאין בנים, ובגמ׳ ירושלמי ראיתי עורר לויתן לקונן על ליווי שלהם כשימות כמו לא יערער על מתו:

ט׳ יֶחְשְׁכוּ כּוֹכְבֵי נִשְׁפּוֹ יְקַו־לְאוֹר וָאַיִן וְאַל־יִרְאֶה בְּעַפְעַפֵּי־שָׁחַר:

נשפו. חשך אישונו:

בעפעפי. בזהרורי כמו ועפעפינו יזלו מים (ירמיהו ט׳:י״ז):

י׳ כִּי לֹא סָגַר דַּלְתֵי בִטְנִי וַיַּסְתֵּר עָמָל מֵעֵינָי:

כי לא סגר. מי שיכולת בידו לסגור וגם זה מן המקראות דומין להלילה אמר:

דלתי בטני. שיצאתי ממנו שאם עשה כן ויסתר עמל מעיני:

י״א לָמָּה לֹּא מֵרֶחֶם אָמוּת מִבֶּטֶן יָצָאתִי וְאֶגְוָע׃

למה לא מרחם אמות. מיציאתי מרחם (הייתי סא״א) מוכן למות מיד ומדבר בלשון עתיד כאלו עומד עכשיו ביום יציאת הרחם ואומר (למה) לא אמות עתה ולמה לא מבטן יצאתי ואגוע. למה לא היתה לי גויעה מוכנת׃

י״ב מַדּוּעַ קִדְּמוּנִי בִרְכָּיִם וּמַה־שָּׁדַיִם כִּי אִינָק׃

מדוע קדמוני. ברכי אמי קודם למיתה׃

כי אינק. נגזר עלי לינק מהם לפי שהוא מדבר ביום לידה הוא מזכיר דברים של אחריו בלשון עתיד׃

י״ג כִּי־עַתָּה שָׁכַבְתִּי וְאֶשְׁקוֹט יָשַׁנְתִּי אָז | יָנוּחַ לִי׃

שכבתי. הייתי שוכב בקבר׃

י״ד עִם־מְלָכִים וְיֹעֲצֵי אֶרֶץ הַבֹּנִים חָרְבוֹת לָמוֹ׃

הבונים חרבות למו. זהו דרך למעמידי שם לבנות ערים נחרבות לזכרון להם כמו (ישעיה נח) ובנו ממך חרבות עולם וקורא לך גודר פרץ כלו׳ עם שרים ובעלי שם או הלואי שלא נודעתי ואהיה כנפל ומה שכתב לא אהיה כנפל טמון מפני שעומד על לשון שהתחיל לדבר בלשון תימה ומוסב על למה לא מדוע קדמוני ברכים או מדוע לא אהיה כנפל טמון׃

ט״ו אוֹ עִם־שָׂרִים זָהָב לָהֶם הַמְמַלְאִים בָּתֵּיהֶם כָּסֶף׃

ט״ז אוֹ כְנֶפֶל טָמוּן לֹא אֶהְיֶה כְּעוֹלָלִים לֹא־רָאוּ אוֹר׃

כעוללים. תינוקות ולכך קורא אותם עוללים שכולם שחוק וליכלוך כמו (לקמן טז) ועוללתי בעפר וכמו ויתעללו בה כל הלילה (שופטים יט)׃

י״ז שָׁם רְשָׁעִים חָדְלוּ רֹגֶז וְשָׁם יָנוּחוּ יְגִיעֵי כֹחַ׃

חדלו רוגז. נמנעים מרוגזם שהיו נוהגים ורגילים להרגיז בארץ׃

ושם ינוחו. ושם נחו דבר ההווה כתבו בלשון עתיד׃

י״ח יַחַד אֲסִירִים שַׁאֲנָנוּ לֹא שָׁמְעוּ קוֹל נֹגֵשׂ׃

י״ט קָטֹן וְגָדוֹל שָׁם הוּא וְעֶבֶד חָפְשִׁי מֵאֲדֹנָיו׃

קטן וגדול שם. שם ניכר מי חשוב ומי שפל ולפי שאותה גדולת עולם הוא ואותו שפלות עולם היא׃

כ׳ לָמָּה יִתֵּן לְעָמֵל אוֹר וְחַיִּים לְמָרֵי נָפֶשׁ׃

למה יתן. (הנותן והוא הקב״ה)׃

לעמל אור. למי שגדל בעמל וצרה למה נותן לו אור עולם ולא המיתו בהוולדו׃

כ״א הַמְחַכִּים לַמָּוֶת וְאֵינֶנּוּ וַיַּחְפְּרֻהוּ מִמַּטְמוֹנִים׃

המחכים למות. למרי נפש התאבים ומתאוים למות וקובלים לאמר איננו׃

ויחפרוהו. מרגלים אחריו׃

ממטמונים. יותר משמרגלי׳ אחר מטמוני אוצרות והיו׃

כ״ב הַשְּׂמֵחִים אֱלֵי־גִיל יָשִׂישׂוּ כִּי יִמְצְאוּ־קָבֶר׃

שמחים אלי גיל. וישישו אם היו מוצאים קבר׃

אלי גיל. בשביל הגילה והששון של (מציאות) קבר׃

כ״ג לַגֶּבֶר אֲשֶׁר־דַּרְכּוֹ נִסְתָּרָה וַיָּסֶךְ אֱלוֹהַּ בַּעֲדוֹ׃

לגבר אשר דרכו נסתרה. כל טובות אשר פעל נסתרו מאת בעל הגמול ולא הביט בהם׃

ויסך אלוה בעדו. עשה מחיצה לפניו לסיגרו במסגר כמו (הושע ב׳:ח׳) הנני שך את דרכך׃

כ״ד כִּי־לִפְנֵי לַחְמִי אַנְחָתִי תָבֹא וַיִּתְּכוּ כַמַּיִם שַׁאֲגֹתָי׃

תבא. באה׃

ויתכו. לשון נתך ארצה נגרים ויורדים כמים ויש לפרש נתיכה ל׳ רבייה׃

כ״ה כִּי פַחַד פָּחַדְתִּי וַיֶּאֱתָיֵנִי וַאֲשֶׁר יָגֹרְתִּי יָבֹא לִי׃

פחד פחדתי. כל ימי עמדתי בפחד על זה כמו שאמרנו (לעיל א) ויהי כי הקיפו וגו׳׃

ואשר יגורתי. הן עתה הועתד ונגזר שיבא לי׃

כ״ו לֹא שָׁלַוְתִּי | וְלֹא שָׁקַטְתִּי וְלֹא־נָחְתִּי וַיַּבֹא רֹגֶז׃ {פ}

לא שלותי. מדאגה זו והנה ויבא רוגז׃

פרק ד׳

א׳ וַיַּעַן אֱלִיפַז הַתֵּימָנִי וַיֹּאמַר׃

מענה אליפז. (אליפז בן עשו היה ועל ידי שנתגדל בחיקו של יצחק זכה שתשרה עליו שכינה׃

התימני. מארץ תימן מארצו של עשו (סא״א)׃

ב׳ הֲנִסֶּה דָבָר אֵלֶיךָ תִּלְאֶה וַעְצַר בְּמִלִּין מִי יוּכָל׃

הנסה. לשון תימה הבעבור שניסה דבר אליך תלאה בנסיון אחד שניסך בוראך ובא אליך אתה נלאה, ומעתה עצור במילין מי יוכל מלהשיבך׃

ג׳ הִנֵּה יִסַּרְתָּ רַבִּים וְיָדַיִם רָפּוֹת תְּחַזֵּק׃

הנה יסרת רבים. שהרבו דברים הוכחתם ויסרתם׃

וידים רפות. ויגורות מפורענות הבא עליה׳ אתה היית רגיל לחזקם ולומר אל תירא שכך הוא מדת הדין׃

ד׳ כֹּושֵׁל יְקִימוּן מִלֶּיךָ וּבִרְכַּיִם כֹּרְעוֹת תְּאַמֵּץ׃

יקימון. רגילות הם מליך להקים את הכושל׃

ה׳ כִּי עַתָּה | תָּבוֹא אֵלֶיךָ וַתֵּלֶא תִּגַּע עָלֶיךָ וַתִּבָּהֵל׃

ו׳ הֲלֹא יִרְאָתְךָ כִּסְלָתֶךָ תִּקְוָתְךָ וְתֹם דְּרָכֶיךָ׃

הלא. עתה סופך מוכיח על תחלתך שיראתך שהיית ירא שמים׃

כסלתך. היא (ע׳ תוס׳ ב״מ נח), מחמת כסילות היא ולא מדעת שלימה וכן תקותך ותום דרכיך הכל כסילות׃

ז׳ זְכָר־נָא מִי הוּא נָקִי אָבַד וְאֵיפֹה יְשָׁרִים נִכְחָדוּ׃

נכחדו. נעלמו ונאבדו כמו ותכחד מן הארץ (שמות ט׳:ט״ו)׃

ח׳ כַּאֲשֶׁר רָאִיתִי חֹרְשֵׁי אָוֶן וְזֹרְעֵי עָמָל יְקַצְרֻהוּ׃

כאשר ראיתי. אשר (כן) נכחדו חורשי און ומכינים את האון במחשבתם כחורש זה שמכין לפני הזריעה ואחרי כן זורעים במעשיהם את העמל וראיתי, שהם יקצרוהו כלומר רעתם שבאה עליהם, וראיתי כי:

ט׳ מִנִּשְׁמַת אֱלוֹהַּ יֹאבֵדוּ וּמֵרוּחַ אַפּוֹ יִכְלוּ׃

מנשמת אלוה יאבדו. מנשיבת סערתו וכעסו:

ומרוח אפו יכלו. כלים תמיד ועל דור המבול דיבר:

י׳ שַׁאֲגַת אַרְיֵה וְקוֹל שַׁחַל וְשִׁנֵּי כְפִירִים נִתָּעוּ׃

שאגת אריה וקול שחל וגו׳. הארי גדול, והשחל בינוני, והכפיר קטן כולם נתעו. כלומר המלכים והשרים והעבדים וכל שמות הללו שמות אריה הם:

י״א לַיִשׁ אֹבֵד מִבְּלִי־טָרֶף וּבְנֵי לָבִיא יִתְפָּרָדוּ׃

ליש אובד מבלי טרף. השרים אבדו כליש זה האובד מבלי מזון כך אבד כחם מעשות חמס, אובד אינו לשון אדם האובד דבר ממנו אלא הוא עצמו הולך לאיבוד כמו תעיתי כשה אובד (תהילים קי״ט:קע״ו) וכמו הייתי ככלי אובד (שם לא):

ובני לביא יתפרדו. מדבר בדור הפלגה אשר נפוצו משם על פני כל הארץ:

י״ב וַאֲלַי דָּבָר יִגָּנֵב וַתִּקַּח אָזְנִי שֵׁמֶץ מֶנְהוּ׃

ואלי דבר יגונב. חוזר על תוכחתו שהוכיחו עד הנה מה תזעק זכר נא מי הוא נקי אבד וגו׳ כאשר ראיתי וגו׳, ועל אודותיך אלי דבר נבואה יגונב מן הסגנון כדבר גנוב לפי שאין רוח הקודש נגלה על נביאי עובדי כוכבים בפרהסיא משל למלך שהיתה לו אשה ופלגש כשבא אצל אשתו בא בגלוי ואצל פלגשו בא בסתר ובגניבׂ כך הקב״ה לנביאי עובדי כוכבים ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה (בראשית כ׳:ג׳) וכן ויבא אלהים אל לבן וגו׳ (שם לא), לבלעם נופל וגלוי עינים (במדבר כ״ד:ד׳) לאליפז בחזיונות הלילה, אבל בנביאי ישראל כתיב (שם יב) פה אל פה אדבר בו במראה ולא בחידות במדרש תנחומא מצאתי מוגה ול״ש:

ותקח אזני שמץ מנהו. שמץ מקצת רוח הבנה:

י״ג בְּשִׁעְפִּים מֵחֶזְיֹנוֹת לַיְלָה בִּנְפֹל תַּרְדֵּמָה עַל־אֲנָשִׁים׃

בשעיפים. במחשבות:

י״ד פַּחַד קָרָאַנִי וּרְעָדָה וְרֹב עַצְמוֹתַי הִפְחִיד׃

פחד קראני. מן הרוח שבא אלי ורוח הוא מלאך שנאמר (תהילים ק״ד:ד׳) עושה מלאכיו רוחות:

ט״ו וְרוּחַ עַל־פָּנַי יַחֲלֹף תְּסַמֵּר שַׂעֲרַת בְּשָׂרִי׃

תסמר. הרוח שערת בשרי:

תסמר. הוא ל׳ אדם שעמדו שערותיו:

ט״ז יַעֲמֹד | וְלֹא־אַכִּיר מַרְאֵהוּ תְּמוּנָה לְנֶגֶד עֵינַי דְּמָמָה וָקוֹל אֶשְׁמָע׃

יעמוד. עומד היה בפני ולא הייתי מכיר מראהו:

דממה וקול. קול דבר חשאי הייתי שומע, ד״א דממה וקול אשמע קול שמעתי מדממה אבל דממה לא שמעתי דממה אלו המלאכים שאומרים שירה כדמתרגם ואחר הרעש קול דממה דקה (מלכים א י״ט:י״ב) קל דמשבחין בחשאי, משה דממה שמע מכאן שהראשונים נשתמשו בקול והאחרוני׳ בבת קול כאדם המכה בפטיש וקול ההברה נשמע למרחוק, כך הוא אומר:

י״ז הֲאֱנוֹשׁ מֵאֱלוֹהַּ יִצְדָּק אִם מֵעֹשֵׂהוּ יִטְהַר־גָּבֶר׃

האנוש מאלוה יצדק. בתמיה:

ואם מעושהו יטהר גבר. ואם יותר מעושהו יטהר גבר ומה זה חבירך יצעק:

י״ח הֵן בַּעֲבָדָיו לֹא יַאֲמִין וּבְמַלְאָכָיו יָשִׂים תְּהִלָּה׃

הן בעבדיו. הצדיקים לא יאמין שלא יחטאו לו ומסלקם מן העולם לפני זמנם׃

תהלה. ל׳ הוללות׃

י״ט אַף | שֹׁכְנֵי בָתֵּי־חֹמֶר אֲשֶׁר־בֶּעָפָר יְסוֹדָם יְדֻכְּאוּם לִפְנֵי־עָשׁ׃

אף. כל שכן׃

שוכני בתי חומר אשר בעפר יסודם. קברם׃

ידכאום לפני עש. מן השמים מתישין את כחם עד שהן שפלים ונדכאים לפני הרימה האוכלתן במותן׃

כ׳ מִבֹּקֶר לָעֶרֶב יֻכַּתּוּ מִבְּלִי מַשִּׂים לָנֶצַח יֹאבֵדוּ׃

מבקר לערב יכתו. ביום אחד הם כתותים ונדכאים׃

מבלי משים. על לב לשוב לקונם׃

לנצח יאבדו. וגם זה הוא מקרא חסר׃

כ״א הֲלֹא־נָסַע יִתְרָם בָּם יָמוּתוּ וְלֹא בְחָכְמָה׃

הלא נסע יתרם בם. כמו (ישעיהו ט״ו:ז׳) יתרה עשה וגו׳ גאותם וחכמתם תתבלע בגופן והנה נוסעת ונסחת כמו (שם לג) בל יסע יתידותיו׃

פרק ה׳

א׳ קְרָא־נָא הֲיֵשׁ עוֹנֶךָּ וְאֶל־מִי מִקְּדֹשִׁים תִּפְנֶה׃

קרא נא. ע״כ דבר הנבואה מכאן ואילך חוזר לתוכחתו צעק הרבה מי יענך׃

ואל מי מקדושים. הגוזרים זאת עליך **תפנה.** להלחם אתו׃

ב׳ כִּי־לָאֱוִיל יַהֲרֹג־כָּעַס וּפֹתָה תָּמִית קִנְאָה׃

כי לאויל וגו׳. לאויל כמותך יהרג כעסו שאלו היית שותק שמ׳ תשוב מדת הרחמים עליך׃

קנאה. היא כעס וחימה כמו (דברים לב) הם קנאוני׃

ג׳ אֲנִי־רָאִיתִי אֱוִיל מַשְׁרִישׁ וָאֶקֹּוב נָוֵהוּ פִּתְאֹם׃

ד׳ יִרְחַקּוּ בָנָיו מִיֵּשַׁע וְיִדַּכְּאוּ בַּשַּׁעַר וְאֵין מַצִּיל׃

ירחקו בניו. זו היא קללה שקיללתיו׃

וידכאו. בדגש הוא ידוכאו ואם הוא נקוד רפי משמש ידכאו אחרים׃

ה׳ אֲשֶׁר קְצִירוֹ | רָעֵב יֹאכֵל וְאֶל־מִצְנִנִים יִקָּחֵהוּ וְשָׁאֵף צַמִּים חַיִל׃

אשר קצירו. של רשע׃

רעב יאכל. כי ימות רשע יבואו הרעבים שקיצץ בחייו וישתלמו גזילותיו מנכסיו׃

ואל מצנים יקחהו. כמו ויקחו אליך (שמות כה) כלומר לצורך העני הנושע מצינים וכלי זיין של רשע זה יקחהו השופט הממונה לכך׃

ושאף. ובלע איש איש מן הצמים שגזל בחייו׃

חילם. ממונם שגזל זה בחייו׃

ו׳ כִּי | לֹא־יֵצֵא מֵעָפָר אָוֶן וּמֵאֲדָמָה לֹא־יִצְמַח עָמָל׃

כי לא יצא מעפר. מכה הבאה על האדם לא לחנם הוא ולא מן העפר תצמח לו׃

און. הוא לשון שבר׃

ז׳ כִּי־אָדָם לְעָמָל יוּלָּד וּבְנֵי־רֶשֶׁף יַגְבִּיהוּ עוּף׃

כי אדם לעמל יולד. כי אי אפשר שלא יחטא ויקבל עמל בחטאו לקבל פורענותו ואינו כבני רשף שהם מלאכי׳ ורוחות שהם יגביהו עוף ואינם מן התחתוני׳ (יגביהו לעוף ולהיות מן התחתונים סא״א) לשלוט בם שטן ויצה״ר׃

רשף. כמו רשפי קשת (תהילים ע״ו:ד׳) כשהחץ מעופפת נקרא רשפי ל׳ עוף (סא״א)׃

ח׳ אוּלָם אֲנִי אֲדַרֹשׁ אֶל־אֵל וְאֶל־אֱלֹהִים אָשִׂים דְּבָרָתִי׃

אולם אני אדרוש. אם היו באים עלי יסורים הללו הייתי דורש אל הקב״ה בתפילה ובתחינה ואלו הייתי שם דברתי בבקשה׃

ט׳ עֹשֶׂה גְדֹלוֹת וְאֵין חֵקֶר נִפְלָאוֹת עַד־אֵין מִסְפָּר׃

י׳ הַנֹּתֵן מָטָר עַל־פְּנֵי־אָרֶץ וְשֹׁלֵחַ מַיִם עַל־פְּנֵי חוּצוֹת׃

הנותן מטר על פני ארץ. ארץ ישראל׃

ושולח מים על פני חוצות. ע״י שליח לשאר ארצות׃

י״א לָשׂוּם שְׁפָלִים לְמָרוֹם וְקֹדְרִים שָׂגְבוּ יָשַׁע׃

לשום שפלים למרום. הוא נותן את המטר והוא מפר מחשבות ערומים שמדמין להפקיע שערים ולקנות שדות העניים במעט תבואה׃

(**קודרים.** שקומטים פנים ברעב)׃

י״ב מֵפֵר מַחְשְׁבוֹת עֲרוּמִּים וְלֹא־תַעֲשֶׂנָה יְדֵיהֶם תּוּשִׁיָּה׃

ולא תעשינה ידיהם תושיה. אותה עצה שדימו לעשות׃

י״ג לֹכֵד חֲכָמִים בְּעָרְמָם וַעֲצַת נִפְתָּלִים נִמְהָרָה׃

נמהרה. כל העצה העשויה במהירות היא סכלות׃

י״ד יוֹמָם יְפַגְּשׁוּ־חֹשֶׁךְ וְכַלַּיְלָה יְמַשְׁשׁוּ בַצָּהֳרָיִם׃

יומם יפגשו חושך. שאין עצתם מתקיימת ונעשית ואור חכמתם נהפך לחושך׃

ט״ו וַיֹּשַׁע מֵחֶרֶב מִפִּיהֶם וּמִיַּד חָזָק אֶבְיוֹן׃

ויושע. את הנכשלים׃

מחרב. ומאיזה חרב מפיהם שהיו סבורים לבולעם ומתאוים להשמידם׃

ומיד חזק. יושיע אביון׃

ט״ז וַתִּהְיֶה לַדַּל תִּקְוָה וְעַלְתָה קָפְצָה פִּיהָ׃

ועולתה. העלילה והרשעה כמו (תהילים ס״ד:ז׳) יחפשו עולות, עלילות׃

קפצה. סגרה כמו לא תקפוץ׃

י״ז הִנֵּה אַשְׁרֵי אֱנוֹשׁ יוֹכִחֶנּוּ אֱלוֹהַּ וּמוּסַר שַׁדַּי אַל־תִּמְאָס׃

הנה אשרי אנוש וגו׳. ביסורין וכשם שהוא (מרפא) מכאובי׳ של אלו כך אני אדרו׳ אליו על יסורין אלו שיבואוני והיה לך לקבלם ולא למאסם׃

י״ח כִּי הוּא יַכְאִיב וְיָחְבֹּשׁ יִמְחַץ וְיָדָיו תִּרְפֶּינָה׃

י״ט בְּשֵׁשׁ צָרוֹת יַצִּילֶךָּ וּבְשֶׁבַע | לֹא־יִגַּע בְּךָ רָע׃

בשש צרות. כשיבאו לעולם יצילך על ידי יסורין שנתייסרת בהם וגם בשביעית כשתבא לא יגע בך ועכשיו הוא מונ׳ אותן׃

כ׳ בָּרָעָב פָּדְךָ מִמָּוֶת וּבְמִלְחָמָה מִיַּד חָרֶב׃

כ״א בְּשׁוֹט לָשׁוֹן תֵּחָבֵא וְלֹא־תִירָא מְשֹׁד כִּי יָבוֹא׃

בשוט לשון. של שטן תחבא אותך אלו הן השבע צרות רעב וחרב לשון ושוד וגו׳ וחית הארץ הם ליסטי׳׃

כ״ב לְשֹׁד וּלְכָפָן תִּשְׂחָק וּמֵחַיַּת הָאָרֶץ אַל־תִּירָא׃

כ״ג כִּי עִם־אַבְנֵי הַשָּׂדֶה בְּרִיתֶךָ וְחַיַּת הַשָּׂדֶה תָּשְׁלְמָה־לָּךְ׃

אבני השדה. מין אדם הן׃

וחית השדה. הוא שנקרא גרוש״ה בלע״ז וזו היא חית השדה ממש ובלשון משנה תורת כהנים נקראים אדני השדה׃

השלמה לך. יהיה לה שלום עמך׃

כ״ד וְיָדַעְתָּ כִּי־שָׁלוֹם אָהֳלֶךָ וּפָקַדְתָּ נָוְךָ וְלֹא תֶחֱטָא׃

וידעת כי שלום אהלך. ואז בכל מקום תהיה בטוח, כי שלום אהלך׃

ופקדת נוך ולא תחטא. כמו אל השערה ולא יחטיא (שופטים כ) וזו היא השביעית שמנינו למעלה׃

כ״ה וְיָדַעְתָּ כִּי־רַב זַרְעֶךָ וְצֶאֱצָאֶיךָ כְּעֵשֶׂב הָאָרֶץ׃

כ״ו תָּבוֹא בְכֹלַח אֱלִי־קֶבֶר כַּעֲלוֹת גָּדִישׁ בְּעִתּוֹ׃

תבא בכלח אלי קבר. שתנצל מן הדבר, ובכלח אין סמך במקרא להבין מליצתו ולפי ענין המליצה יפתר וילמד מעניינו שהוא ל׳ גמר בישול התבואה כשבישלה כל צורכה ורז״ל פירשו בכלח בגימטריא ששים שנה׃

כעלות גדיש. כאשר נסתלק הגדיש מן הקרקע בעתו׃

כ״ז הִנֵּה־זֹאת חֲקַרְנוּהָ כֵּן־הִיא שִׁמְעָנָהּ וְאַתָּה דַּע־לָךְ׃ {פ}

פרק ו׳

א׳ וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃

(מענה איוב)׃

ב׳ לוּ שָׁקוֹל יִשָּׁקֵל כַּעְשִׁי (והיתי) [וַהַוָּתִי] בְּמאזְנַיִם יִשְׂאוּ־יָחַד׃

והותי. שברי׃

ישאו יחד. עם משקל שכנגדם ואפי׳ הם חול ימים יכבד ממנו׃

ג׳ כִּי־עַתָּה מֵחוֹל יַמִּים יִכְבָּד עַל־כֵּן דְּבָרַי לָעוּ׃

לעו. מגומגמין כאדם שאין בו כח להוציא דבר מפיו כתיקונו וכן ושתו ולעו (עובדיה א׳:ט״ז) שכן דרך שיכור לגמגם בדבריו:

ד׳ כִּי חִצֵּי שַׁדַּי עִמָּדִי אֲשֶׁר חֲמָתָם שֹׁתָה רוּחִי בִּעוּתֵי אֱלוֹהַּ יַעַרְכוּנִי:

חמתם. ארס שלהם דרך פרסיים לתת ארס של נחש בחציהם:

ה׳ הֲיִנְהַק־פֶּרֶא עֲלֵי־דֶשֶׁא אִם יִגְעֶה־שׁוֹר עַל־בְּלִילוֹ:

הינהק פרא וגו׳. כלומר וכי לחנם אני צועק והלא בהמה שוטה אינה נוהקת בזמן שיש לה דשא וכן שור לא יגעה אא״כ אין לו בליל תבואה, בפרא נוהג ל׳ נהק ובשור ל׳ געיי׳:

ו׳ הֲיֵאָכֵל תָּפֵל מִבְּלִי־מֶלַח אִם־יֶשׁ־טַעַם בְּרִיר חַלְמוּת:

היאכל תפל. דבר שהוא בלי מלח וצריך להמליחו ולא נמלח קרוי תפל בל׳ משנה (שבת קכח חולין קיג ע״א נדרים נא):

אם יש טעם בריר. הבא מחמת החלמות כשאוכל דבר חזק שמרבה ריר ורוק כגון שום כלומר וכי סבורים אתם שיהו מתקבלות תשובות שאין בהם ממש, ריר, כמו (שמואל א כ״א:י״ד) וירד רירו על זקנו:

חלמות. כמו (לקמן לט) יחלמו בניהם ל׳ חוזק ויש פותרים ל׳ חלום ואין נראה בעיני מפני דגשות הלמ״ד:

ז׳ מֵאֲנָה לִנְגֹּעַ נַפְשִׁי הֵמָּה כְּדֶוֶי לַחְמִי:

מאנה לנגוע נפשי. כלומר הרבה יש לי לזעוק כי דברים שהיתה נפשי ממאנת וקצה לנגוע בהן ל׳ נגיעה:

המה כדוי לחמי. המה לי עתה נכונים למשמש בהם כמפות שלחני נתון בהם כדוי ל׳ ויכרות את מדויהם (שמואל ב י׳:ד׳) כ״ש מפי רבי משלם רופא, ע״א כמפות שמסננין בהן את התבשיל ומאכל זב מהם, דוי לשון דוה זבה:

לחמי. כל מאכל קרוי לחם כמו עבד לחם רב (דניאל ה׳:א׳) וכמו נשחיתה עץ בלחמו (ירמיהו י״א:י״ט) ותירגם יונתן סמא דמות׳ במיכליה ל״א המה כמבטי מאכלי, כלומר גס לבי להסתכל בהם ברימה כאשר אני מסתכל במאכלי ולשון משנה הוא ומסגו כי דוו במסכת שבת:

ח׳ מִי־יִתֵּן תָּבוֹא שֶׁאֱלָתִי וְתִקְוָתִי יִתֵּן אֱלוֹהַּ:

ט׳ וְיֹאֶל אֱלוֹהַּ וִידַכְּאֵנִי יַתֵּר יָדוֹ וִיבַצְּעֵנִי:

ויואל. וירצה:

וידכאני. לשון מיתה:

יתר ידו. יגדל ידו במכתו כמו הנה יד ה׳ הויה (שמות ט׳:ג׳):

ויבצעני. ויכלני כמו בצע אמרתו (איכה ב׳:י״ז) ידיו תבצענו (זכריה ד):

י׳ וְתִהִי־עוֹד | נֶחָמָתִי וַאֲסַלְּדָה בַחִילָה לֹא יַחְמֹל כִּי־לֹא כִחַדְתִּי אִמְרֵי קָדוֹשׁ:

ותהי עוד נחמתי. ותהי עוד זאת לי לנחמה:

ואסלדה בחילה ולא יחמול. ואבקש ממנו סליחה שלא יחמול מלבצעני ואני איני מוצא לו דמיון במקרא זולתי שבלשון משנה הוא לשון ירא ודואג שהיד סולדת בהן מלכוות ברותחין כלומר אתחולל בדאג׳ ובחילה בקשה זו:

כי לא כחדתי. ולא חסרתי אמריו מלקיימן:

י״א מַה־כֹּחִי כִּי־אֲיַחֵל וּמַה־קִּצִּי כִּי־אַאֲרִיךְ נַפְשִׁי:

מה כחי. חזק לסבול:

כי איחל. כי אמתין עד יום רפואה או עד יום מיתה:

איחל. כמו ויחל עוד דנח (בראשית ח׳:י׳):

ומה קיצי. ומה חשוב קיצי וחזק כי איחל כי לא אוכל להאריך קיצי מלסבול:

נפשי. הוא יצר תאות אדם בכמה מקומות כמו אם יש את נפשכם (שם כג):

י״ב אִם־כַּמַּה אֲבָנִים פַּחֵי אִם־בְּשָׂרִי נָחוּשׁ׃

י״ג הַאִם אֵין עֶזְרָתִי בִּי וְתֻשִׁיָּה נִדְּחָה מִמֶּנִּי׃

האם אין עזרתי בי. לשון תימא הגם זאת תבא עלי שאין עזרתי בי אותם ריעים שהיו לי לעזרני אינם בעזרתי:

ותושיה נדחה. עצה של יועצים נדחה ממני שקמה עלי להקניט ולדחות:

י״ד לַמָּס מֵרֵעֵהוּ חָסֶד וְיִרְאַת שַׁדַּי יַעֲזוֹב׃

למס מרעהו חסד. למי שמונע חסד מחבירו והלמ״ד משמשת כמו לרב, לצו, לשב, מס גם הוא לשון פועל, כמו בא שב גד גם אלה לשון עושה:

למס החסד. מכלה אותו, כמו וחם השמש ונמס (שמות ט״ז:כ״א):

ט״ו אַחַי בָּגְדוּ כְמוֹ־נָחַל כַּאֲפִיק נְחָלִים יַעֲבֹרוּ׃

אחי. בני מליצתי:

בגדו. בי, כמו הנחל הבוגד בגידות כמו שמפרש בענין:

כאפיק נחלים. מוצא נחלים יעברו ממיד׳ נכוח׳ וריעות ומה היא בגידותו של נחל:

ט״ז הַקֹּדְרִים מִנִּי־קָרַח עֲלֵימוֹ יִתְעַלֶּם־שָׁלֶג׃

הקודרים מני קרח. אם בא עליהם קרח נקמטים ונעשים קרים (קרשים קרים):

ועלימו יתעלם. מתכסה השלג שנופל על הקרח הרי בגידה אחת שנתכסה מן העין ואין הצמא מוצא מים לשתות:

י״ז בְּעֵת יִזָּרְבוּ נִצְמָתוּ בָּחֳמוּ נִדְעֲכוּ מִמְּקוֹמָם׃

בעת יזורבו. ל׳ יצורבו כחום השמש:

נצמתו. רטרי״ש בלע״ז כמו וחומץ צומתן בל׳ גמרא (פסחים מ ע״ב) צ׳ מתחלפת בד׳ כמו צעקה זעקה:

יזורבו. לשון ונצרבו בה כל פנים (יחזקאל כ״א:ג׳) וכמו אש צרבת (משלי טז):

נדעכו. נקפצו ממקומם:

י״ח יַלְּפְתוּ אָרְחוֹת דַּרְכָּם יַעֲלוּ בַתֹּהוּ וְיֹאבֵדוּ׃

ילפתו. יאחזו אורחות דרכם כמו וילפת שמשון (שופטים טו) וכן ויחרד האיש וילפת (רות ג׳:ח׳) שחבקתו האשה:

י״ט הַבִּיטוּ אָרְחוֹת תֵּמָא הֲלִיכוֹת שְׁבָא קִוּוּ־לָמוֹ׃

תימא. ארץ ישמעאל שהיא נמוכה והמים נגרים שם:

קוו. לשון קו נטוי, ד״א ל׳ יקוו המים:

כ׳ בֹּשׁוּ כִּי־בָטָח בָּאוּ עָלֶיהָ וַיֶּחְפָּרוּ׃

בושו כי בטח באו עדיה. יבושו שותיה כי בטח כל איש ואיש לשתות מהם:

כ״א כִּי־עַתָּה הֱיֵיתֶם לֹא תִרְאוּ חֲתַת וַתִּירָאוּ׃

כי עתה הייתם לו. הייתם נמשלים לאותו נחל:

תירא חתת. ופחד המכה ותיראו לומר האמת ומחניפים את בעל ריבי:

כ״ב הֲכִי־אָמַרְתִּי הֲבוּ לִי וּמִכֹּחֲכֶם שְׁחַדוּ בַעֲדִי׃

ומכחכם שחדו בעדי. ומממונכם׃

כ״ג וּמַלְּטוּנִי מִיַּד־צָר וּמִיַּד עָרִיצִים תִּפְדּוּנִי׃

כ״ד הֹורוּנִי וַאֲנִי אַחֲרִישׁ וּמַה־שָּׁגִיתִי הָבִינוּ לִי׃

כ״ה מַה־נִּמְרְצוּ אִמְרֵי־יֹשֶׁר וּמַה־יֹּוכִיחַ הוֹכַחַ מִכֶּם׃

מה נמרצו. כמו קללה נמרצת (מלכים א ב׳:ח׳) לשון דבר דבור על אופניו (משלי כה) וכן נמלצו לחכי (תהילים קי״ט:ק״ג) כולן ל׳ מליצה הם ולמ״ד מתחלפת ברי״ש׃

אמרי יושר. אם אמרי יושר הייתם אומרים היו מקובלים אבל עתה מה יוכיח הוכח מכם, כל תוכח׳ שבאיוב בירור הדברים הם ומעמידים על האמת׃

כ״ו הַלְהוֹכֵחַ מִלִּים תַּחְשֹׁבוּ וּלְרוּחַ אְמְרֵי נָאָשׁ׃

הלהוכח מילים תחשבו. הלברר דברים תחשובו׃

ולרוח. הם משולים׃

אמרי נואש. שאין בהם ממש כמו (ירמיה ה) ותאמרי נואש, איני חושש לדברי הנביאים׃

כ״ז אַף־עַל־יָתוֹם תַּפִּילוּ וְתִכְרוּ עַל־רֵיעֲכֶם׃

תפילו. בדינכם אתם מפילים האף על עני כמוני בקו משפט ותכרו שוחה על ריעכם להפילו׃

כ״ח וְעַתָּה הוֹאִילוּ פְנוּ־בִי וְעַל־פְּנֵיכֶם אִם־אֲכַזֵּב׃

הואילו. התרצו לפנות אלי ולשמוע דברי ותראו אם על פניכם אכזב׃

כ״ט שׁוּבוּ־נָא אַל־תְּהִי עַוְלָה (ושבי) [וְשׁוּבוּ] עֹוד צִדְקִי־בָהּ׃

שובו נא. לבחון ותבחנו שלא תהא עוד עולה ושובו (לחקור והרי) צדקי ימצא בה׃

ל׳ הֲיֵשׁ־בִּלְשׁוֹנִי עַוְלָה אִם־חִכִּי לֹא־יָבִין הַוֹּות׃

אם חכי לא יבין הוות. לא יבין כשאני מדבר הוות׃

פרק ז׳

א׳ הֲלֹא־צָבָא לָאֱנוֹשׁ (על) [עַל־]אָרֶץ וְכִימֵי שָׂכִיר יָמָיו׃

הלא צבא וגו׳. זה הדבר אשר אמרתי לכם הואילו פנו בי כי איך אחריש מלזעוק על הוותי הלא ידעתם כי יש צבא וזמן לאנוש כמה יחיה׃

וכימיו שכיר. שנשכר לשנה ויודע שיכלו ימי שכירתו כן זה יודע שיכלו שנים הקצובות לו, ואני אותו צבא הניתן לי׃

ב׳ כְּעֶבֶד יִשְׁאַף־צֵל וּכְשָׂכִיר יְקַוֶּה פָּעֳלוֹ׃

כעבד ישאף צל. כעבד שהוא יגע כל היום וישאף ויתאוה מתי יהיה צל הערב וכשכיר אשר יקוה פעלו לערב לפי שהיה לו כל היום לעמל ויתאוה לביאת השמש׃

ג׳ כֵּן הֻנְחַלְתִּי לִי יַרְחֵי־שָׁוְא וְלֵילוֹת עָמָל מִנּוּ־לִי׃

כן הנחלתי לי. משמים **ירחי שוא** ויסורין אותו צבא הניתן לאנוש אלי ארץ׃

ולילות עמל מנו לי. (מן השמים):

ד׳ אִם־שָׁכַבְתִּי וְאָמַרְתִּי מָתַי אָקוּם וּמִדַּד־עָרֶב וְשָׂבַעְתִּי נְדָדִים עַד־נָשֶׁף׃

אם שכבתי. בלילה צפיתי ואמרתי וגו׳:

ומדד ערב. מתי יאיר ויבא עת קימה ועת מידוד הנשף לשון ותדד שנתי (בראשית ל״א:מ׳) והמ״ם הוא עיקר נופל כמו מאמר, משמר:

ושבעתי נדודים. ואשבע נדודים על מטתי ביום עד נשף לפי שלא הייתי יכול לישן מפני יסורים עד נשף של יום לפי שלבש בשרי רימה:

ה׳ לָבַשׁ בְּשָׂרִי רִמָּה (וגיש) [וְגוּשׁ] עָפָר עוֹרִי רָגַע וַיִּמָּאֵס׃

וגוש עפר. גושת עפר והיא העלתה חלודה שדרך גוש עפר ללחלח ולהעלות חלודה:

רגע. נקמט כמו רוגע הים (ישעיה י) פ״א עורי רגע ל׳ נוח גל אחר (ס״א אצל) גל כקמטים הללו:

ו׳ יָמַי קַלּוּ מִנִּי־אָרֹג וַיִּכְלוּ בְּאֶפֶס תִּקְוָה׃

ימי קלו. ימי טובתי מיהרו ללכת:

מני ארג. מני אריג׳ הנעשי׳ מהרה וכן אמר חזקיה (שם לח) קפדתי כאורג חיי:

באפס תקוה. איני מקוה עוד לטובה:

ז׳ זְכֹר כִּי־רוּחַ חַיָּי לֹא־תָשׁוּב עֵינִי לִרְאוֹת טוֹב׃

לא תשוב עיני. לאחר מיתה וכאן כפר איוב בתחיית המתים:

ח׳ לֹא־תְשׁוּרֵנִי עֵין רֹאִי עֵינֶיךָ בִּי וְאֵינֶנִּי׃

לא תשורני. לא יראני עוד עוד עין שתחפוץ לראותי אחר שאמות:

עיניך בי ואינני. להקב״ה מדבר למה הוצרכת לפצעני ולדכאני בייסורים בראייה א׳ שתשים עיניך עלי ואינני בעולם:

ט׳ כָּלָה עָנָן וַיֵּלֶךְ כֵּן יוֹרֵד שְׁאוֹל לֹא יַעֲלֶה׃

י׳ לֹא־יָשׁוּב עוֹד לְבֵיתוֹ וְלֹא־יַכִּירֶנּוּ עוֹד מְקֹמוֹ׃

י״א גַּם־אֲנִי לֹא אֶחֱשָׂךְ־פִּי אֲדַבְּרָה בְּצַר רוּחִי אָשִׂיחָה בְּמַר נַפְשִׁי׃

גם אני לא אחשך פי. הואיל ואינך חדל ממני גם אני לא אמנע דיבור מלצעוק על מדותיך:

י״ב הֲיָם־אָנִי אִם־תַּנִּין כִּי־תָשִׂים עָלַי מִשְׁמָר׃

הים אני. ששמת עלי חול למשמר:

אם תנין. דג גדול שחבשתו בנבכי ים כי תשים עלי משמר השטן הזה לשומרני שלא תצא נפשי:

י״ג כִּי־אָמַרְתִּי תְּנַחֲמֵנִי עַרְשִׂי יִשָּׂא בְשִׂיחִי מִשְׂכָּבִי׃

ישא בשיחי משכבי. משכב הלילה יסבול בצרתי מעט ואוכל למנוע שיחי:

י״ד וְחִתַּתַנִי בַּחֲלֹמוֹת וּמֵחֲזִיונוֹת תְּבַעֲתָנִי׃

ט״ו וַתִּבְחַר מַחֲנָק נַפְשִׁי מָוֶת מֵעַצְמוֹתָי׃

מות מעצמותי. מות אני בוחר יותר מאיברים הללו שבי:

ט״ז מָאַסְתִּי לֹא־לְעֹלָם אֶחְיֶה חֲדַל מִמֶּנִּי כִּי־הֶבֶל יָמָי׃

מאסתי. בחיי, כי סוף סוף לא לעולם אחיה׃

חדל ממני. מלהרע לי כי הבל ומעט ימי׃

י״ז מָה־אֱנוֹשׁ כִּי תְגַדְּלֶנּוּ וְכִי־תָשִׁית אֵלָיו לִבֶּךָ׃

כי תגדלנו. לשית אליו לבך לפקוד מעשיו בכל בקר ולבחון לכל רגע׃

י״ח וַתִּפְקְדֶנּוּ לִבְקָרִים לְרָגָעִים תִּבְחָנֶנּוּ׃

י״ט כַּמָּה לֹא־תִשְׁעֶה מִמֶּנִּי לֹא־תַרְפֵּנִי עַד־בִּלְעִי רָקִי׃

כמה. עת ארוך אשר לא תשעה ממני כמו (שמות ה) ואל ישעו בדברי שקר וכן (לקמן יד) שעה מעלי וחדל׃

בלעי רקי. כדי בליעת רוקי׃

כ׳ חָטָאתִי מֶה אֶפְעַל | לְךָ נֹצֵר הָאָדָם לָמָּה שַׂמְתַּנִי לְמִפְגָּע לָךְ וָאֱהִיֶה עָלַי לְמַשָּׂא׃

למפגע לך. כפוגע האדם בעת חמתו ומעורר עליו כל מעשה איבתו (ס״א חובתו)׃

ואהיה עלי למשא. זה אחד מן תיבות שכינה הכתוב והן תיקון סופרי׳׃

כ״א וּמֶה | לֹא־תִשָּׂא פִּשְׁעִי וְתַעֲבִיר אֶת־עֲוֹנִי כִּי־עַתָּה לֶעָפָר אֶשְׁכָּב וְשִׁחַרְתַּנִי וְאֵינֶנִּי׃ {פ}

ומה לא תשא פשעי. ומה הדבר הזה שאינך נושא לפשעי׃

ושחרתני. תבקשני ולא תמצאני׃

פרק ח׳

א׳ וַיַּעַן בִּלְדַּד הַשּׁוּחִי וַיֹּאמַר׃

ב׳ עַד־אָן תְּמַלֶּל־אֵלֶּה וְרוּחַ כַּבִּיר אִמְרֵי־פִיךָ׃

(מענה בלדד)

ורוח כביר. רוח דברים׃

כביר. ל׳ רוב׃

ג׳ הַאֵל יְעַוֶּת מִשְׁפָּט וְאִם־שַׁדַּי יְעַוֶּת־צֶדֶק׃

האל יעות משפט. הה״א נקוד פתח ומליצתו לשון תימה׃

ד׳ אִם־בָּנֶיךָ חָטְאוּ־לוֹ וַיְשַׁלְּחֵם בְּיַד־פִּשְׁעָם׃

וישלחם ביד פשעם. על ידי פשעם, (הפשע) הוא נעשה שליח להובילם׃

ה׳ אִם־אַתָּה תְשַׁחֵר אֶל־אֵל וְאֶל־שַׁדַּי תִּתְחַנָּן׃

אם אתה תשחר וגו׳. יעיר עליך את זכותך׃

ו׳ אִם־זַךְ וְיָשָׁר אָתָּה כִּי־עַתָּה יָעִיר עָלֶיךָ וְשִׁלַּם נְוֵת צִדְקֶךָ׃

ושלם נות צדקך. ויעש׳ את נות צדקך שלם ותמים׃

ז׳ וְהָיָה רֵאשִׁיתְךָ מִצְעָר וְאַחֲרִיתְךָ יִשְׂגֶּה מְאֹד׃

והיה ראשיתך מצער. ראשיתך שעברה מצער לפי אחריתך שישגה מאוד׃

ח׳ כִּי־שְׁאַל־נָא לְדֹר רִישׁוֹן וְכוּנַן לְחֵקֶר אֲבוֹתָם׃

לדור רישון. על דור ראשון, כמו (דברים ד׳:ל״ב) כי שאל נא לימים ראשונים׃

וכונן. הכן והזדמן לעמוד על חקרי אבותם׃

ט׳ כִּי־תְמוֹל אֲנַחְנוּ וְלֹא נֵדָע כִּי צֵל יָמֵינוּ עָלֵי־אָרֶץ׃

י׳ הֲלֹא־הֵם יוֹרוּךָ יֹאמְרוּ לָךְ וּמִלִּבָּם יוֹצִאוּ מִלִּים׃

י״א הֲיִגְאֶה־גֹּמֶא בְּלֹא בִצָּה יִשְׂגֶּה־אָחוּ בְלִי־מָיִם׃

היגאה גומא. זאת יאמרו אין הגומא גדל אלא בעוד שהביצה לחה במימיה ובליחלוחיה, ביצה מריש״ק בלע״ז׃

י״ב עֹדֶנּוּ בָאִבּוֹ לֹא יִקָּטֵף וְלִפְנֵי כָל־חָצִיר יִיבָשׁ׃

באבו. בליחלוחו ובפריו׃

לא יקטף. לא ישבר ולא ינתק כמו (שם כג) וקטפת מלילות׃

ולפני כל חציר ייבש. קודם כל חציר ויבש, כשהמים כלים והביצה חריבה׃

י״ג כֵּן אָרְחוֹת כָּל־שֹׁכְחֵי אֵל וְתִקְוַת חָנֵף תֹּאבֵד׃

כן ארחות כל שוכחי אל. להצליח בעת ששעתו משחקת לו עד שתתמלא סאתו׃

ותקות. סופו של חנף יאבד׃

י״ד אֲשֶׁר־יָקוֹט כִּסְלוֹ וּבֵית עַכָּבִישׁ מִבְטַחוֹ׃

אשר יקוט. יקצור ויכרות כסלתו והבטחתו׃

כסלו. היא מחשבת מבטחו כמו (לקמן לא) אם שמתי זהב כסלי, יקוט, לשון קציר כמו (יחזקאל טז) כמעט קט׃

ובית עכביש. שאינו קיים יהיה מבטחו׃

ט״ו יִשָּׁעֵן עַל־בֵּיתוֹ וְלֹא יַעֲמֹד יַחֲזִיק בּוֹ וְלֹא יָקוּם׃

ט״ז רָטֹב הוּא לְפְנֵי־שָׁמֶשׁ וְעַל גִּנָּתוֹ יֹנֵקְתּוֹ תֵצֵא׃

רטוב הוא. לח וחזק מזלו טרם בא אליו עת פקודת מכת חומו המייבשתו ולפי שדימהו בגומא מדבר לפי הענין׃

ועל גנתו יונקתו תצא. יונקתו שורש היונק או ענף הילדה הגדל בשנה זו כמו מראש יונקתו קטף׃

י״ז עַל־גַּל שָׁרָשָׁיו יְסֻבָּכוּ בֵּית אֲבָנִים יֶחֱזֶה׃

יסובכו. יתאחזו בענף ובסובך׃

בית אבנים. יחזה מקום איתן רואה ובונה לו למצודה ומנחם פי׳ יחזה לשון גבול יגבול אותו יבננו עד גבולו וכן מחוז חפצם (תהילים ק״ז:ל׳) וכן מחזה אל מחזה (מלכים א ז׳:ה׳) כל אלה לפני מכתו׃

י״ח אִם־יְבַלְּעֶנּוּ מִמְּקֹמוֹ וְכִחֲשׁ בּוֹ לֹא רְאִיתִיךָ׃

וכשיבלענו. ממקומו הנפרע ממנו ומקרא חסר הוא זה׃

וכחש בו. מקומו:

לא ראיתיך. שאין נשאר ממנו לא שרש ולא ענף והרי הוא כלא היה, שאין נפילתו כמפלת צדיקים כי הצדיק יפול ויקום וזה יפול בלא תקומה:

י״ט הֵן־הוּא מְשׂוֹשׂ דַּרְכּוֹ וּמֵעָפָר אַחֵר יִצְמָחוּ׃

הן הוא משוש דרכו. של רשע שכל משושו וגם הצלחתו ללא תקוה תשוב:

ומעפר אחר יצמחו. בני אדם שהיו עד הנה שחים עד עפר יצמחו:

אחר אדם אחר יצמח לקבל גדולתו של זה כשם שמצינו ולחוטא נתן ענין וגו׳ (קהלת ב׳:כ״ו) ע״כ דע על עצמך אם רשע היית אין תקומה למפלתך ואם תם היית כו׳:

כ׳ הֵן־אֵל לֹא יִמְאַס־תֹּם וְלֹא־יַחֲזִיק בְּיַד־מְרֵעִים׃

הן אל לא ימאס תם. ולא יחזיק ביד משנאיך המריעים לך עד אשר ישוב לרחם עליך וימלא שחוק פיך:

כ״א עַד־יְמַלֵּא שְׂחוֹק פִּיךָ וּשְׂפָתֶיךָ תְרוּעָה׃

כ״ב שֹׂנְאֶיךָ יִלְבְּשׁוּ־בֹשֶׁת וְאֹהֶל רְשָׁעִים אֵינָנּוּ׃ {פ}

פרק ט׳

א׳ וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃

ב׳ אָמְנָם יָדַעְתִּי כֵּן־הֵן וּמַה־יִּצְדַּק אֱנוֹשׁ עִם־אֵל׃

ג׳ אִם־יַחְפֹּץ לָרִיב עִמּוֹ לֹא־יַעֲנֶנּוּ אַחַת מִנִּי־אָלֶף׃

(מענה איוב):לריב עמו. להתווכח עמו:

ד׳ חֲכַם לֵבָב וְאַמִּיץ כֹּחַ מִי־הִקְשָׁה אֵלָיו וַיִּשְׁלָם׃

חכם לבב. הוא לריב:

ואמיץ כח. להיפרע:

מי הקשה. לבו והלך שלם פרעה הקשה ונחסר וכן כל המקשים:

ה׳ הַמַּעְתִּיק הָרִים וְלֹא יָדָעוּ אֲשֶׁר הָפָכָם בְּאַפּוֹ׃

המעתיק הרים. המסלקם כהופכו סדום:

ולא ידעו. עד שנהפכו:

ו׳ הַמַּרְגִּיז אֶרֶץ מִמְּקוֹמָהּ וְעַמּוּדֶיהָ יִתְפַּלָּצוּן׃

המרגיז ארץ. בהביטו אליה ותרעד:

ז׳ הָאֹמֵר לַחֶרֶס וְלֹא יִזְרָח וּבְעַד כּוֹכָבִים יַחְתֹּם׃

האומר לחרס. לשמש דום והוא שמר אמרת מלך ולא יזרח:

ובעד. וכנגד הכוכבים יסגור מחיצה ולא יאירו:

ח׳ נֹטֶה שָׁמַיִם לְבַדּוֹ וְדוֹרֵךְ עַל־בָּמֳתֵי יָם׃

נוטה שמים לבדו. ומלאכים נבראו ביום שני שלא תאמר מיכאל מתח בצפון וגבריאל בדרום:

על במתי ים. על גובהי ים ועל מעשה בראשית נאמר שגבהו המים התחתונים לרום למעלה ודרכם:

ט׳ עֹשֶׂה־עָשׁ כְּסִיל וְכִימָה וְחַדְרֵי תֵמָן׃

כסיל וכימה. מזלות הם:

וחדרי תימן. להכניס שם סופה כמו שאמר מן החדר תבוא סופה (לקמן לז):

י׳ עֹשֶׂה גְדֹלוֹת עַד־אֵין חֵקֶר נִפְלָאוֹת עַד־אֵין מִסְפָּר׃

י״א הֵן יַעֲבֹר עָלַי וְלֹא אֶרְאֶה וְיַחֲלֹף וְלֹא־אָבִין לוֹ׃

הן יעבור וגו׳. ידעתי כי כל אשר יחפוץ יעשה:

יעבור עלי. לפני ולא אראנו:

י״ב הֵן יַחְתֹּף מִי יְשִׁיבֶנּוּ מִי־יֹאמַר אֵלָיו מָה־תַּעֲשֶׂה׃

יחתוף. יכה פתאום כמו (משלי כ״ג:כ״ח) היא כחתף תארוב לשון פתאום הוא:

י״ג אֱלוֹהַּ לֹא־יָשִׁיב אַפּוֹ תַּחְתָּו שָׁחֲחוּ עֹזְרֵי רָהַב׃

לא ישיב אפו. מפני יראת (וצדקת ס״א) איש:

תחתיו שחחו. צבא מרום שבאו לעזור את מצרים, מצרים נקרא רהב שנאמר לכן קראתי לזאת רהב הם שבת (ישעיהו ל׳:ז׳) על שם גאותם אשר אמרו מי ה׳ וגו׳ (שמות ג):

י״ד אַף כִּי־אָנֹכִי אֶעֱנֶנּוּ אֶבְחֲרָה דְבָרַי עִמּוֹ׃

אף. כ״ש:

ט״ו אֲשֶׁר אִם־צָדַקְתִּי לֹא אֶעֱנֶה לְמִשְׁפְּטִי אֶתְחַנָּן׃

לא אענה. אירא להרים קול לפניו:

למשופטי. כמו לשופטי:

ט״ז אִם־קָרָאתִי וַיַּעֲנֵנִי לֹא־אַאֲמִין כִּי־יַאֲזִין קוֹלִי׃

לא אאמין. לא אוכל להאמין מיראתי אותו כי איך לא איראנו:

י״ז אֲשֶׁר־בִּשְׂעָרָה יְשׁוּפֵנִי וְהִרְבָּה פְצָעַי חִנָּם׃

אשר בשערה. נתחלפה צורתי (ס״א שורתי) לפניו:

ישופני. יכתתני ואכות אותו טחון (דברים ט׳:כ״א) מתרגמינן ושפית יתיה:

פצעי. מכה המוציאה דם וליחה:

י״ח לֹא־יַתְּנַנִי הָשֵׁב רוּחִי כִּי יַשְׂבִּעֵנִי מְרוֹרִים׃

לא יתנני. אינו מניחני להשיב רוחי אלי:

י״ט אִם־לְכֹחַ אַמִּיץ הִנֵּה וְאִם־לְמִשְׁפָּט מִי יוֹעִידָנִי׃

אם לכח. איך אריב עמו אם לכח הוא בא אמיץ הנה הוא:

ואם למשפט. מי יוכל להועידני לפניו ולהחזיק דבר משפטי:

כ׳ אִם־אָצְדָק פִּי יַרְשִׁיעֵנִי תָּם־אָנִי וַיַּעְקְשֵׁנִי׃

הלא אם אצדק פי ירשיעני. כי יסתמו דברי מיראה ויעקשני פי׃

כ״א תָּם־אָנִי לֹא־אֵדַע נַפְשִׁי אֶמְאַס חַיָּי׃

תם אני. יודע אני בעצמי שאני תם ואעפ״כ לא אדע נפשי במה אמצא נופש׃

כ״ב אַחַת הִיא עַל־כֵּן אָמַרְתִּי תָּם וְרָשָׁע הוּא מְכַלֶּה׃

אחת היא. בעולם ועליה אמרתי שתם ורשע הוא מכלה בעבורה, ומה היא׃

כ״ג אִם־שׁוֹט יָמִית פִּתְאֹם לְמַסַּת נְקִיִּם יִלְעָג׃

אם שוט. ל׳ של שטן ימית פתאום את הצדיק׃

למסת נקיים. שהמית ילעג׃

כ״ד אֶרֶץ | נִתְּנָה בְיַד־רָשָׁע פְּנֵי־שֹׁפְטֶיהָ יְכַסֶּה אִם־לֹא אֵפוֹא מִי־הוּא׃

ביד רשע. כלפי שטן׃

פני שופטיה יכסה. מהבחין בדבר אמת׃

ואם לא איפוא. דבר אמת דבר זה מי הוא המכלה את התמימים׃

כ״ה וְיָמַי קַלּוּ מִנִּי־רָץ בָּרְחוּ לֹא־רָאוּ טוֹבָה׃

וימי. עם כליון שאר התמימי׳ קלו מני רץ׃

כ״ו חָלְפוּ עִם־אֳנִיּוֹת אֵבֶה כְּנָשֶׁר יָטוּשׁ עַל־אֹכֶל׃

אבה. שם נהר שוטף׃

יטוש. יפרח׃

כ״ז אִם־אָמְרִי אֶשְׁכְּחָה שִׂיחִי אֶעֱזְבָה פָנַי וַאַבְלִיגָה׃

שיחי. דברי צערי׃

פני. חמתי׃

ואבליגה. אתחזק כמו המבליג שוד על עז (עמוס ה׳:ט׳)׃

כ״ח יָגֹרְתִּי כָל־עַצְּבֹתָי יָדַעְתִּי כִּי־לֹא תְנַקֶּנִי׃

יגורתי כל עצבותי. שלא יניחוני מלצעוק׃

ידעתי כי לא תנקני. מעוני מלהפרע ממנו׃

כ״ט אָנֹכִי אֶרְשַׁע לָמָּה־זֶּה הֶבֶל אִיגָע׃

למה זה הבל איגע. לבא במשפט׃

ל׳ אִם־הִתְרַחַצְתִּי (במו) [בְמֵי־]שָׁלֶג וַתְּזַכֵּוֹתִי בְּבֹר כַּפָּי׃

בבור. נקיון׃

ל״א אָז בַּשַּׁחַת תִּטְבְּלֵנִי וְתִתְעַבּוּנִי שַׂלְמוֹתָי׃

בשחת תטבלני. להיות צחון ומגואל כלומר אז תמצא לי עון רב:

ל״ב כִּי־לֹא־אִישׁ כָּמֹנִי אֶעֱנֶנּוּ נָבוֹא יַחְדָּו בַּמִּשְׁפָּט:

במשפט. בדברי תוכחות משפט משמש ג׳ לשונו׳ תחלתו הוכחת דברים, אמצעיתו פסק דין וסופו משטר יסורין וגיבוי חוב ופעמים שהמקרא כותבו ע״ש תחלתו ופעמים ע״ש אמצעיתו ופעמים ע״ש אחריתו:

ל״ג לֹא יֶשׁ־בֵּינֵינוּ מוֹכִיחַ יָשֶׁת יָדוֹ עַל־שְׁנֵינוּ:

מוכיח. דרשני״ר בלע״ז מרא׳ לכל א׳ חובתו וזכותו:

ישת ידו. משטר אימתו וניגושו:

על שנינו. שלא יחזק החזק את הרפה:

ל״ד יָסַר מֵעָלַי שִׁבְטֹו וְאֵמָתוֹ אַל־תְּבַעֲתַנִּי:

ל״ה אֲדַבְּרָה וְלֹא אִירָאֶנּוּ כִּי לֹא־כֵן אָנֹכִי עִמָּדִי:

כי לא כן אנכי. על כן שאנכי ירא אני מוחזק בי שלא אתחייב בדין:

פרק י׳

א׳ נָקְטָה נַפְשִׁי בְּחַיָּי אֶעֶזְבָה עָלַי שִׂיחִי אֲדַבְּרָה בְּמַר נַפְשִׁי:

נקטה נפשי. נפשי מתקוטטת על שאני חי והוא לשון ונקוטות׳ בפניכם (יחזקאל כ):

אעזבה עלי שיחי. צרתי לזעוק ולקבול ולא אוכל לשבחו ולהבליגו:

ב׳ אֹמַר אֶל־אֱלוֹהַּ אַל־תַּרְשִׁיעֵנִי הוֹדִיעֵנִי עַל מַה־תְּרִיבֵנִי:

ג׳ הֲטוֹב לְךָ | כִּי־תַעֲשֹׁק כִּי־תְמָאַס יְגִיעַ כַּפֶּיךָ וְעַל־עֲצַת רְשָׁעִים הוֹפָעְתָּ:

הטוב. בתמיה כי תעשוק ותגזול מן הצדיק את צדקו ועל עצת רשעים ומקניטים הופעת זיוך להראות להם פנים שוחקו׳:

ד׳ הַעֵינֵי בָשָׂר לָךְ אִם־כִּרְאוֹת אֱנוֹשׁ תִּרְאֶה:

ה׳ הֲכִימֵי אֱנוֹשׁ יָמֶיךָ אִם־שְׁנוֹתֶיךָ כְּיִמֵי גָבֶר:

הכימי אנוש ימיך. להתגרות בו ולרדוף:

ו׳ כִּי־תְבַקֵּשׁ לַעֲוֹנִי וְלְחַטָּאתִי תִדְרוֹשׁ:

ז׳ עַל־דַּעְתְּךָ כִּי־לֹא אֶרְשָׁע וְאֵין מִיָּדְךָ מַצִּיל:

על דעתך. יודע אתה:

ח׳ יָדֶיךָ עִצְּבוּנִי וַיַּעֲשׂוּנִי יַחַד סָבִיב וַתִּבְלָעֵנִי:

עצבוני. עשאוני, עצב דפוס כמו אין מעצבין את הקטן במסכת שבת (דף קמו) ועתה חיילותיך יחד סביב:

ותבלעני. הם התולעים:

ט׳ זְכָר־נָא כִּי־כַחֹמֶר עֲשִׂיתָנִי וְאֶל־עָפָר תְּשִׁיבֵנִי:

תשיבני. לבסוף:

י׳ הֲלֹא כֶחָלָב תַּתִּיכֵנִי וְכַגְּבִנָּה תַּקְפִּיאֵנִי:

כחלב תתיכני. כטיפת תולדותי:

י״א עוֹר וּבָשָׂר תַּלְבִּישֵׁנִי וּבְעֲצָמוֹת וְגִידִים תְּשֻׂכְּכֵנִי:

י״ב חַיִּים וָחֶסֶד עָשִׂיתָ עִמָּדִי וּפְקֻדָּתְךָ שָׁמְרָה רוּחִי:

ופקודתך. פקודת משמרתך שמניתה לי שומרים:

שמרה רוחי. בבטן אמי, ואחר כך:

י״ג וְאֵלֶּה צָפַנְתָּ בִלְבָבֶךָ יָדַעְתִּי כִּי־זֹאת עִמָּךְ:

ואלה צפנת בלבבך. לבלעני כאילו אין (אתה) זוכרם:

ידעתי כי זאת עמך. הכל כמפורש ולא שכחת:

י״ד אִם־חָטָאתִי וּשְׁמַרְתַּנִי וּמֵעֲוֹנִי לֹא תְנַקֵּנִי:

אם חטאתי ושמרתני. נתת עיניך בי מלהעלים ולעבור על מדתיך (ומעתה) ומעוני אין אתה מנקני אלא על הכל אתה פורע:

ט״ו אִם־רָשַׁעְתִּי אַלְלַי לִי וְצָדַקְתִּי לֹא־אֶשָּׂא רֹאשִׁי שְׂבַע קָלוֹן וּרְאֵה עָנְיִי:

שבע קלון. אני:

וראה עניי. אין זה ציווי אלא שם דבר ראה עניי בדנ״ץ בלע״ז שכל שעה אני רואהו כמו שאתה אומר ושבע ימים (לקמן בסוף) כמו ושבע ימים (בקמץ תחת שי״ן) כן תאמר וראה כמו ורואה עניי:

ט״ז וְיִגְאֶה כַּשַּׁחַל תְּצוּדֵנִי וְתָשֹׁב תִּתְפַּלָּא־בִי:

ויגאה כשחל תצודני. ויגדל בעיניך להיות לך למשא ולפח נפש את אשר כשחל תצודני אשר תפרוש לי מצודה כאילו אני גבור כשחל:

ותשוב. מיום אל יום:

תתפלא בי. לדקדק ולהפליא במשפט ל׳ כי יפליא (במדבר ו):

י״ז תְּחַדֵּשׁ עֵדֶיךָ | נֶגְדִּי וְתֶרֶב בַּעַשְׂךָ עִמָּדִי חֲלִיפוֹת וְצָבָא עִמִּי:

עדיך. להעיד על חליפת החלאים ומכאובים:

וצבא עמי. זמנים קצובים ליסורי אלו משמשים (צבא א׳) וחוזרים ומתחלפים שנויים משונים מאלה ומשמשין זמן אחר:

י״ח וְלָמָּה מֶרֶחֶם הוֹצֵאתָנִי אָגְוַע וְעַיִן לֹא־תִרָאָנִי:

אגוע ועין לא תראני. הלואי אגוע מרחם:

י״ט כַּאֲשֶׁר לֹא־הָיִיתִי אֶהְיֶה מִבֶּטֶן לַקֶּבֶר אוּבָל:

אובל. הלוואי הייתי מובל:

כ׳ הֲלֹא־מְעַט יָמַי (יחדל) [וְחָדֵל] (ישית) [וְשֵׁית] מִמֶּנִּי וְאַבְלִינָה מְעָט:

ושית ממני. תשית עצמך ממני ומעלי כמו (ישעיה סה) קרב אליך קרב לעצמך ורחק ממני:

כ״א בְּטֶרֶם אֵלֵךְ וְלֹא אָשׁוּב אֶל־אֶרֶץ חֹשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת:

בטרם אלך. בעודני חי ולא הגיע עת מותי הנח לי וארגיע:

כ״ב אֶרֶץ עֲפָתָה | כְּמוֹ אֹפֶל צַלְמָוֶת וְלֹא סְדָרִים וַתִּפַּע כְּמוֹ־אֹפֶל: {פ}

עיפתה. שם דבר חשיכה כמו שחר ועפה:

צלמות. היא ולא סדרים בה (שאין שם סדרי אדם כלומר מנהגים שאין שם יישוב ואור שלה כמו אופל הוא):

ותופע כמו אופל. מקום מופע שבה כמו אופל הוא:

פרק י״א

א׳ וַיַּעַן צֹפַר הַנַּעֲמָתִי וַיֹּאמַר:

ב׳ הֲרֹב דְּבָרִים לֹא יֵעָנֶה וְאִם־אִישׁ שְׂפָתַיִם יִצְדָּק:

מענה צופר:

לא יענה. מאחרים מפני רוב דבריו:

ג׳ בַּדֶּיךָ מְתִים יַחֲרִישׁוּ וַתִּלְעַג וְאֵין מַכְלִם:

בדיך. שאתה בודה מלבך:

מתים יחרישו. בני אדם:

ד׳ וַתֹּאמֶר זַךְ לִקְחִי וּבַר הָיִיתִי בְעֵינֶיךָ:

ותאמר. להקב״ה זך לקחי ובר הייתי בעיניך:

ה׳ וְאוּלָם מִי־יִתֵּן אֱלוֹהַּ דַּבֵּר וְיִפְתַּח שְׂפָתָיו עִמָּךְ:

ו׳ וְיַגֶּד־לְךָ | תַּעֲלֻמוֹת חָכְמָה כִּי־כִפְלַיִם לְתוּשִׁיָּה וְדַע כִּי־יַשֶּׁה לְךָ אֱלוֹהַּ מֵעֲוֹנֶךָ:

תעלומות חכמה. ותדע כי כפלים לתושיה יש לתורה שלא קיימת:

כי (השורש) ישה. כמו (דברים כ״ד:י׳) כי תשה ברעך (כלומר) הרבה יש לו עוד חוב עליך בדברי עוניך:

ז׳ הַחֵקֶר אֱלוֹהַּ תִּמְצָא אִם עַד־תַּכְלִית שַׁדַּי תִּמְצָא:

החקר אלוה תמצא. שאתה סבור שקיימת הכל:

ח׳ גָּבְהֵי שָׁמַיִם מַה־תִּפְעָל עֲמֻקָּה מִשְּׁאוֹל מַה־תֵּדָע:

גבהי שמים. דבר שהוא גבוה כגובהי שמים מה תפעל עתה ועמוקה היא החכמה משאול:

ט׳ אָרְכָּהּ מֵאֶרֶץ מִדָּהּ וּרְחָבָה מִנִּיהֶם:

מדה. מדוד שלה (ס״א מד׳ שלה) וכאן הזכיר מידוד בל׳ זכר (שלא אמר מדתה):

י׳ אִם־יַחֲלֹף וְיַסְגִּיר וְיַקְהִיל וּמִי יְשִׁיבֶנּוּ:

אם יחלוף ויסגיר. ביסורין את מי שירצה:

ויקהיל. כל פמליאות שלו לווכח על שהסגיר:

ומי. בהן ישיבנו בדברים למצא עול בפעלו ואם מפני שהנידון שליו ושקט ימים רבים, כן דרכו:

י״א כִּי־הוּא יָדַע מְתֵי־שָׁוְא וַיַּרְא־אָוֶן וְלֹא יִתְבּוֹנָן׃

כי הוא ידע מתי שוא וירא און ולא יתבונן. שהם עושים ימים ושנים ודומה כמי שלא יתבונן (יתבוננו) כי מאריך אפו׃

י״ב וְאִישׁ נָבוּב יִלָּבֵב וְעַיִר פֶּרֶא אָדָם יִוָּלֵד׃

ואיש נבוב. חלול בלא לב אשר לא הבין דרכו׃

ילבב. יקנה לו לב לשוב לבוראו ולפשפש במעשיו או אדם אשר היה כעיר פרא לימוד מדבר קל בלא דעת׃

אדם יולד. ילמד עצמו להיות אדם חדש כסדר בני אדם ויכוין דרכו׃

י״ג אִם־אַתָּה הֲכִינוֹתָ לִבֶּךָ וּפָרַשְׂתָּ אֵלָיו כַּפֶּיךָ׃

אם אתה. היית מכוין לבך אחר יסורין׃

ופרשת אליו כפיך. בתחנה׃

י״ד אִם־אָוֶן בְּיָדְךָ הַרְחִיקֵהוּ וְאַל־תַּשְׁכֵּן בְּאָהָלֶיךָ עַוְלָה׃

ותרחק און. מידך ואל תשכן באהליך עולה׃

ט״ו כִּי־אָז | תִּשָּׂא פָנֶיךָ מִמּוּם וְהָיִיתָ מַצָּק וְלֹא תִירָא׃

כי אז. אם אתה היית בטוח שתשא פניך ממום שתגרום לעצמך לשאת פניך מכל מום (מתוך כך)׃

והיית מוצק. חזק כמו מצוקי ארץ׃

ט״ז כִּי־אָתָּה עָמָל תִּשְׁכַּח כְּמַיִם עָבְרוּ תִזְכֹּר׃

עמל תשכח. וכל עמל היית שוכח׃

וכמים עברו. וחלפו כן יהיה לך כל זכרון עמל׃

י״ז וּמִצָּהֳרַיִם יָקוּם חָלֶד תָּעֲלֶה כַּבֹּקֶר תִּהְיֶה׃

ומצהרים יקום חלד. יותר מאור צהרים יקום לך חלד מזל וזמן כמו וחלדי כאין נגדך (תהילים ל״ט:ו׳) ד״א יקום חלד כמו יקום אור חלודה שלך כלומר שיהיה מקום אפילה מאיר יותר מאור צהרים זו שמעתי אבל הראשון לא נראה (סא״א)׃

תעופה. אפילה שלך כבקר תהיה ע״א תעופה לשון עפעפי שחר (לעיל ג) שאם הוא לשון אופל היה לו לומר תעופה נקוד בשו״א כמו תנופה תקומה תרומה תנומה׃

י״ח וְבָטַחְתָּ כִּי־יֵשׁ תִּקְוָה וְחָפַרְתָּ לָבֶטַח תִּשְׁכָּב׃

י״ט וְרָבַצְתָּ וְאֵין מַחֲרִיד וְחִלּוּ פָנֶיךָ רַבִּים׃

כ׳ וְעֵינֵי רְשָׁעִים תִּכְלֶינָה וּמָנוֹס אָבַד מִנֶּהֶם וְתִקְוָתָם מָפַח־נָפֶשׁ׃ {פ}

ועיני רשעים. שונאיך׃

תכלנה. בפנותם ברעתך לראות ולא ישיגו (תאוותם) וכל כליון עינים שבלשון קודש זהו המצפה לראות ואינו משיג וכמו ועיניך רואות וכלות אליהם וגו׳ (דברים כ״ח:ל״ב)׃

ומנוס. הוא מבטח׃

ותקותם. מה שהם מקוים לראות בך למפח נפש יהיה להם׃

פרק י״ב

א׳ וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃

ב׳ אָמְנָם כִּי אַתֶּם־עָם וְעִמָּכֶם תָּמוּת חָכְמָה׃

מענה איוב:

תמות חכמה. כשתמותו תמות עמכם כל חכמה כי כל חכמה בכם, אבל:

ג׳ גַּם־לִי לֵבָב | כְּמוֹכֶם לֹא־נֹפֵל אָנֹכִי מִכֶּם וְאֶת־מִי־אֵין כְּמוֹ־אֵלֶּה׃

גם לי לבב כמוכם. ואת מי אין כמו אלה, שהקב״ה שליט לעשות רצונו ולהאריך שלוות רשעים אינכם אלא כמשחקים בי, ואני הוא (ההוה) שחוק לרעהו:

ד׳ שְׂחֹק לְרֵעֵהוּ | אֶהְיֶה קֹרֵא לֵאלוֹהַּ וַיַּעֲנֵהוּ שְׂחוֹק צַדִּיק תָּמִים׃

אהיה קורא. להקב״ה ויענהו מצער הקנטתכם ומה יענהו לתת לו **שחוק לצדיק ותמים.** שלם:

שחוק צדיק תמים. היא הענייה אשר יענהו ידעתי אני כאשר אמרתם, כי:

ה׳ לַפִּיד בּוּז לְעַשְׁתְּוֹת שַׂאֲנַן נָכוֹן לְמוֹעֲדֵי רָגֶל׃

לפיד בוז. אש של גיהנם עומד למי ששאנן בעשתותו לומר שלום יהיה לי:

נכון. מזומן הוא העשתות שאנן להיות במועדי רגל שרגלם מועדת:

ו׳ יִשְׁלָיוּ אָהֳלֵים | לְשׁוֹדְדִים וַבֹּטְחוֹת לְמַרְגִּיזֵי אֵל לַאֲשֶׁר הֵבִיא אֱלוֹהַּ בְּיָדוֹ׃

ישליו. ידעתי אני כי ימי ישליו אוהלים לבני קדר השוכנים באהלים המדברה, והם שודדים שנאמר פרא אדם ידו בכל (בראשית ט״ז:י״ב):

ובטוחות. שלימות יש למרגיזי אל, לכל אשר הביא לו הצור השלום בידו אם טוב ואם רע:

ז׳ וְאוּלָם שְׁאַל־נָא בְהֵמוֹת וְתֹרֶךָּ וְעוֹף הַשָּׁמַיִם וְיַגֶּד־לָךְ׃

ח׳ אוֹ שְׂיַח לָאָרֶץ וְתֹרֶךָּ וִיסַפְּרוּ לְךָ דְּגֵי הַיָּם׃

ט׳ מִי לֹא־יָדַע בְּכָל־אֵלֶּה כִּי יַד־יְהוָה עָשְׂתָה זֹּאת׃

י׳ אֲשֶׁר בְּיָדוֹ נֶפֶשׁ כָּל־חָי וְרוּחַ כָּל־בְּשַׂר־אִישׁ׃

י״א הֲלֹא־אֹזֶן מִלִּין תִּבְחָן וְחֵךְ אֹכֶל יִטְעַם־לוֹ׃

הלא אזן מילין תבחן. ולמה לא ידעו זאת השומעים פעלו כאשר החיך יטעם לאכול:

י״ב בִּישִׁישִׁים חָכְמָה וְאֹרֶךְ יָמִים תְּבוּנָה׃

בישישים חכמה וגו׳. לדעת כי עמו חכמה וגו׳:

י״ג עִמּוֹ חָכְמָה וּגְבוּרָה לוֹ עֵצָה וּתְבוּנָה׃

י״ד הֵן יַהֲרוֹס וְלֹא יִבָּנֶה יִסְגֹּר עַל־אִישׁ וְלֹא יִפָּתֵחַ׃

ט״ו הֵן יַעְצֹר בַּמַּיִם וְיִבָּשׁוּ וִישַׁלְּחֵם וְיַהַפְכוּ־אָרֶץ׃

וישלחם ויהפכו ארץ. בשליחותו כאשר עשה לדור אנוש שהציף שלישו של עולם:

ט״ז עָמוֹ עַז וְתוּשִׁיָּה לוֹ שֹׁגֵג וּמַשְׁגֶּה׃

לו שוגג. האדם השוגג:

ומשגה. שטן המשגהו:

י״ז מוֹלִיךְ יוֹעֲצִים שׁוֹלָל וְשֹׁפְטִים יְהוֹלָל׃

שולל. שם דבר הוא שטות, מוליכם בשטות כשהוא רוצה לערבב ולבלע חכמתם כמו וסר מרע משתולל (ישעיהו נ״ט:ט״ו) אשתוללו אבירי לב (תהלים ע״ו:ו׳) ותי״ו אשר במשתולל ואשתוללו כן דרך לשון עברית בתיבה שיסודה שי״ן או סמ״ך והוא בא לדבר בלשון נעשה ונפעל או מתפעל נותן תי״ו אחר אות ראשונה של יסוד כמו וישתכחו בעיר (קהלת ח׳:י׳) וישתמר חוקות עמרי (מיכה ו׳:ט״ז) מסתולל בעמי (שמות ט׳:י״ז) ויסתבל החגב (קהלת יב):

יהולל. ישוטה לשון הוללות וסכלות:

י״ח מוּסַר מְלָכִים פִּתַּח וַיֶּאְסֹר אֵזוֹר בְּמָתְנֵיהֶם׃

מוסר מלכים פתח. להסיר מוסר סבלם מעל אחרים ומעבירם ממלוכה:

ויאסור אזור במתניהם. בתחילתם כשהוא חפץ בהם חוגר חלציהם ומזרזם כח למלוכה:

י״ט מוֹלִיךְ כֹּהֲנִים שׁוֹלָל וְאֵתָנִים יְסַלֵּף׃

כהנים. שרים כמו כהן מדין (שמות ג׳:א׳) כהן און (בראשית מא):

כ׳ מֵסִיר שָׂפָה לְנֶאֱמָנִים וְטַעַם זְקֵנִים יְקַח׃

לנאמנים. אף לנאמנים כי פעמים שפתיו נבללים לדבר סרה כגון אברהם והאמין בה׳ וסוף נכשל במה אדע:

כ״א שׁוֹפֵךְ בּוּז עַל־נְדִיבִים וּמְזִיחַ אֲפִיקִים רָפָה׃

ומזיח אפיקים רפה. וחגור החזקים מרפה ומפתח חגורם להתיש כחם כמו (תהלים קט) ולמזח תמיד יחגרה:

אפיקים. חזקים כמו אפיקי נחושה (לקמן מ) אפיקי מגינים (שם מא):

כ״ב מְגַלֶּה עֲמֻקוֹת מִגֵּי־חֹשֶׁךְ וַיֹּצֵא לָאוֹר צַלְמָוֶת׃

כ״ג מַשְׁגִּיא לַגּוֹיִם וַיְאַבְּדֵם שִׁטַּח לַגּוֹיִם וַיַּנְחֵם׃

משגיא לגוים ויאבדם. יש אומרים כאשר עשה למצרים בהשיגם את ישראל לפני בעל צפון (שמות יד) שגו ואמרו תדעו שהסכים עמנו לטבעם בים כאשר גזרנו כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו (שם א) וקשה יראתו של בעל צפון שלא נעשו בו שפטים ככל אלהי מצרים וגרם המקום להשגותם כדי לטבעם וזה הלשון אינו עיקר דאם כן היה לו לומר בצד ימין משגיא כמו שוגה אבל זה עיקר מגדיל לשון שגיא כח משגיא את הגוים ומצליחם ולבם מתגאה בהצלחת׳ והוא היה אבדן שלהן מה שהצליחו:

שוטח. מרבה אותם להשטיח בארץ ולכסותם:

כ״ד מֵסִיר לֵב רָאשֵׁי עַם־הָאָרֶץ וַיַּתְעֵם בְּתֹהוּ לֹא־דָרֶךְ׃

בתוהו לא דרך. בתוהו שאינו דרך:

כ״ה יְמֻשְׁשׁוּ־חֹשֶׁךְ וְלֹא־אוֹר וַיַּתְעֵם כַּשִּׁכּוֹר׃

פרק י״ג

א׳ הֵן־כֹּל רָאַתָה עֵינִי שָׁמְעָה אָזְנִי וַתָּבֶן לָהּ׃

ב׳ כְּדַעְתְּכֶם יָדַעְתִּי גַּם־אֲנִי לֹא־נֹפֵל אָנֹכִי מִכֶּם׃

ג׳ אוּלָם אֲנִי אֶל־שַׁדַּי אֲדַבֵּר וְהוֹכֵחַ אֶל־אֵל אֶחְפָּץ׃

אולם אני. איני מבקש אלא לדבר אליו ולהתווכח עמו אחפוץ׃

ד׳ וְאוּלָם אַתֶּם טֹפְלֵי־שֶׁקֶר רֹפְאֵי אֱלִל כֻּלְּכֶם׃

טופלי שקר. מחברי דברי שקר׃

רופאי אליל כולכם. כל אליל שבמקרא לשון אל ורבותינו פירשו זה גיד הצואר שאין לו רפואה ושמו אלל׃

ה׳ מִי־יִתֵּן הַחֲרֵשׁ תַּחֲרִישׁוּן וּתְהִי לָכֶם לְחָכְמָה׃

ו׳ שִׁמְעוּ־נָא תוֹכַחְתִּי וְרִבוֹת שְׂפָתַי הַקְשִׁיבוּ׃

וריבות. הוכחות׃

ז׳ הַלְאֵל תְּדַבְּרוּ עַוְלָה וְלוֹ תְּדַבְּרוּ רְמִיָּה׃

הלאל תדברו עולה. אחרי אשר תחת אל באתם לריב לא טוב שתדברו עולה׃

ולו תדברו רמיה. בעבורו תדברו רמיה כמו (לקמן לג) הן אני כפיך לאל וכמו אל הארץ אשר דבר להם (דברים ט׳:כ״ח) לצורכם וכמו ילחם לכם (שמות י״ד:י״ד) האתם תריבון לבעל (שופטים ו׳:ל״א) הוקשה בעיני לדמותו כאן והוא דוגמת ביד משה לו על קרח (במדבר י״ז:ה׳)׃

ח׳ הֲפָנָיו תִּשָּׂאוּן אִם־לָאֵל תְּרִיבוּן׃

הפניו תשאון. וכי להחניף לו בשאת פנים באתם׃

אם לאל. בשבילו תתווכחון על רמיה׃

ט׳ הֲטוֹב כִּי־יַחְקֹר אֶתְכֶם אִם־כְּהָתֵל בֶּאֱנוֹשׁ תְּהָתֵלּוּ בוֹ׃

הטוב כי יחקור אתכם. ותמצאו שקרים׃

אם כהתל באנוש תהתלו בו. לומר לכבודך עשינו עצמינו שקרים׃

י׳ הוֹכֵחַ יוֹכִיחַ אֶתְכֶם אִם־בַּסֵּתֶר פָּנִים תִּשָּׂאוּן׃

הוכח יוכיח אתכם. הלא יודיע לכם דבתכם׃

אם בסתר. וכי בסתר שתעמדו לפניו בדין פנים תשאו לו לומר שם נשאנו פניך׃

י״א הֲלֹא שְׂאֵתוֹ תְּבַעֵת אֶתְכֶם וּפַחְדּוֹ יִפֹּל עֲלֵיכֶם׃

הלא שאתו. גבהו ואימתו תבעת אתכם ויש אומרים שאתו שריפת אשו כמו וישאם דוד ואנשיו (שמואל ב ה) וכמו משאת העיר (שופטי׳ כ)׃

י״ב זִכְרֹנֵיכֶם מִשְׁלֵי־אֵפֶר לְגַבֵּי־חֹמֶר גַּבֵּיכֶם׃

זכרוניכם. נמשל משלי אפר זכרוניכם נמשל לאפר, אתם סבורים להתמשל לאברהם שאמר אנכי עפר ואפר (בראשית י״ח:כ״ז)׃

לגבי חומר. שוה לעפר יהי גביכם אצלו גביכם. גובה שלכם כמו ותבני לך גב (ביחזקאל טו)׃

י״ג הַחֲרִישׁוּ מֶמֶּנִּי וַאֲדַבְּרָה־אָנִי וְיַעֲבֹר עָלַי מָה׃

ויעבור עלי מה. מה שיעבור עלי בעון צעקתי יעבור עלי ואל תחושו על מה אני צריך לשאת ולאחוז׃

י״ד עַל־מֶה | אֶשָּׂא בְשָׂרִי בְשִׁנָּי וְנַפְשִׁי אָשִׂים בְּכַפִּי׃

בשרי בשני. לייסרני ולכופני אל השתיקה׃

ונפשי אשים בכפי. להגיש נפשי למות בייסורי שתיקה׃

ט״ו הֵן יִקְטְלֵנִי (לא) [לוֹ] אָיִחָל אַךְ־דְּרָכַי אֶל־פָּנָיו אוֹכִיחַ׃

הן יקטלני. הלא אם יקטלני איני נפרד ממנו ותמיד לו אייחל על כן אין מרד ופשע בדברי׃

אך דרכי. ומדותי שנהגתי בהם׃

אל פניו אוכיח. לדעת מה יפשיעני׃

ט״ז גַּם־הוּא־לִי לִישׁוּעָה כִּי־לֹא לְפָנָיו חָנֵף יָבוֹא׃

גם הוא. וכאשר אני שלם עמו כן הוא גם הוא לי לישועה ולא תמצאו אתם חן בעיניו׃

כי לא לפניו חנף יבוא. וזה שנא׳ להם (לקמן מב) כי לא דברתם אלי נכונה׃

י״ז שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ מִלָּתִי וְאַחֲוָתִי בְּאָזְנֵיכֶם׃

י״ח הִנֵּה־נָא עָרַכְתִּי מִשְׁפָּט יָדַעְתִּי כִּי־אֲנִי אֶצְדָּק׃

ערכתי משפט. הוכחת דברים סדרתי טענותי בלבי מה להשיב׃

י״ט מִי־הַוּא יָרִיב עִמָּדִי כִּי־עַתָּה אַחֲרִישׁ וְאֶגְוָע׃

אחריש ואגוע. אם לא אריב אחריש ואגוע׃

כ׳ אַךְ־שְׁתַּיִם אַל־תַּעַשׂ עִמָּדִי אָז מִפָּנֶיךָ לֹא אֶסָּתֵר׃

אך שתים אל תעש עמדי. דין של מעלה ודין של מטה ואם באחת תבוא למשפט אז מפניך לא אסתר אם בדין של מעלה אני אומר חטאתי מכסה פשעיו לא יצליח וגו׳ (משלי כ״ח:י״ג) ואם בדין של מטה אף אנכי לא אודה כסוי חטאה ל״ש (סא״א)׃

כ״א כַּפְּךָ מֵעָלַי הַרְחֵק וְאֵמָתְךָ אַל־תְּבַעֲתַנִּי׃

כפך מעלי הרחק. כפייתך כמו שהשיבו אליהוא ואכפי עליך לא יכבד (לקמן לג) ויש פותרים כפך כלומר ידך וקשה לי לאומרו כי לא מצינו כף לרעה כי אם להגן כמו ושכותי כפי (שמות לג)׃

כ״ב וְקְרָא וְאָנֹכִי אֶעֱנֶה אוֹ־אֲדַבֵּר וַהֲשִׁיבֵנִי׃

כ״ג כַּמָּה לִי עֲוֹנוֹת וְחַטָּאוֹת פְּשָׁעַי וְחַטָּאתִי הוֹדִיעֵנִי׃

כ״ד לָמָּה־פָנֶיךָ תַסְתִּיר וַתַּחְשְׁבֵנִי לְאוֹיֵב לָךְ׃

פניך תסתיר. לראות את דרכי יושרי׃

כ״ה הָעָלָה נִדָּף תַּעֲרֹץ וְאֶת־קַשׁ יָבֵשׁ תִּרְדֹּף׃

תערוץ. תפחיד׃

כ״ו כִּי־תִכְתֹּב עָלַי מְרֹרוֹת וְתוֹרִישֵׁנִי עֲוֹנוֹת נְעוּרָי׃

מרורות. סרבניות אשר מריתי פיך אתה כותב ולא הטובות שפעלתי׃

כ״ז וְתָּשֶׂם בַּסַּד | רַגְלָי וְתִשְׁמֹר כָּל־אָרְחוֹתָי עַל־שָׁרְשֵׁי רַגְלָי תִּתְחַקֶּה׃

בסד. בלשון ארמי סדנא בסדני׳ יתיב עץ גדול שנותנין בו רגלי האסורים ובל׳ יוני אשתו״ק׃

תתחקה. אתה עצמך מתחקה על פסיעותי כן פסע זה וכה פעל וכמו מחק הארץ (יחזק׳ מג) וחיק האמה (שם) זה היסוד אפיקיו״ל בלע״ז הן על כפים חקותיך (ישעיהו מ״ט:ט״ז)׃

כ״ח וְהוּא כְּרָקָב יִבְלֶה כְּבֶגֶד אֲכָלוֹ עָשׁ׃

והוא כרקב יבלה. הגוף הזה אשר תרדוף ירקב ויבלה ואין כבודך ברדיפתך׃

פרק י״ד

א׳ אָדָם יְלוּד אִשָּׁה קְצַר־יָמִים וּשְׂבַע־רֹגֶז׃

ב׳ כְּצִיץ יָצָא וַיִּמָּל וַיִּבְרַח כַּצֵּל וְלֹא יַעֲמוֹד׃

ג׳ אַף־עַל־זֶה פָּקַחְתָּ עֵינֶךָ וְאֹתִי תָבִיא בְמִשְׁפָּט עִמָּךְ׃

אף על זה. ההבל והנרקב׃

פקחת עיניך. לדקדק בחטאיו׃

ואותי. אתה מביא במשפט על עוונותי׃

ד׳ מִי־יִתֵּן טָהוֹר מִטָּמֵא לֹא אֶחָד׃

מי יתן טהור. מדבר טיפה סרוחה ושכבת זרע שהוא טמא לא אחד בהם טהור שלא יחטא׃

ה׳ אִם־חֲרוּצִים | יָמָיו מִסְפַּר־חֳדָשָׁיו אִתָּךְ חָקָו עָשִׂיתָ וְלֹא יַעֲבֹר׃

אם חרוצים ימיו. אם גמול זה הוא משתלם שחרוצים וקצובים ליום קבוע ומיועד למיתה׃

ומספר חדשיו אתך. קצובים וחוק זה עשית לו ולא יתקיים עוד יותר בעולם די לך בתשלומין הללו׃

ו׳ שְׁעֵה מֵעָלָיו וְיֶחְדָּל עַד־יִרְצֶה כְּשָׂכִיר יוֹמוֹ׃

שעה מעליו. באותו מיעוט חרץ הימים ויחדל לו ממכאוב עד ירצה בזקנותו ותשות כחו, את יום מותו כשכיר הרוצה להשלמת עבודת יומו כי עבירתו מן העולם חלוטה ונצמתת משאר כל העוברים׃

ז׳ כִּי יֵשׁ לָעֵץ תִּקְוָה אִם־יְכֻרַת וְעוֹד יַחֲלִיף וְיֹנַקְתּוֹ לֹא תֶחְדָּל׃

כי יש לעץ תקוה. שיחלוף׃

ויונקתו אשר מגזעו **לא תחדל** מהיות ענף׃

ח׳ אִם־יַזְקִין בָּאָרֶץ שָׁרְשׁוֹ וּבֶעָפָר יָמוּת גִּזְעוֹ׃

ט׳ מֵרֵיחַ מַיִם יַפְרִחַ וְעָשָׂה קָצִיר כִּמוֹ־נָטַע׃

ועשה קציר. היא יונקת כמו (תהילים פ׳:י״ב) תשלח קציריה עד ים׃

נטע. שם דבר הוא וטעם הברתו למעלה בנו״ן וננקד כולו קמץ מפני שהוא סוף פסוק אף מגזרת נטע הוא:

י׳ וְגֶבֶר יָמוּת וַיֵּחָלֵשׁ וַיִּגְוַע אָדָם וְאַיּוֹ:

י״א אָזְלוּ־מַיִם מִנִּי־יָם וְנָהָר יֶחֱרַב וְיָבֶשׁ:

אזלו מים מני ים. ממקום שנהר בא ויוצא ממקורו הבא מאליו מן הים:

והנהר. הבא משם יחרב ויבש לעולם, כן איש שכב ולא יקום:

י״ב וְאִישׁ שָׁכַב וְלֹא־יָקוּם עַד־בְּלִתִּי שָׁמַיִם לֹא יָקִיצוּ וְלֹא־יֵעֹרוּ מִשְׁנָתָם:

י״ג מִי יִתֵּן | בִּשְׁאוֹל תַּצְפְּנֵנִי תַּסְתִּירֵנִי עַד־שׁוּב אַפֶּךָ תָּשִׁית־לִי חֹק וְתִזְכְּרֵנִי:

י״ד אִם־יָמוּת גֶּבֶר הֲיִחְיֶה כָּל־יְמֵי צְבָאַי אֲיַחֵל עַד־בֹּא חֲלִיפָתִי:

כל ימי צבאי איחל. לתחייה:

ט״ו תִּקְרָא וְאָנֹכִי אֶעֱנֶךָּ לְמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ תִּכְסֹף:

תקרא. תחינה היא קרא אלי ואנכי אענך להוכיח דברי:

תכסוף. תחמוד:

ט״ז כִּי־עַתָּה צְעָדַי תִּסְפּוֹר לֹא־תִשְׁמֹר עַל־חַטָּאתִי:

כי עתה. אתה מריע לי:

צעדי. אתה סופר:

לא תשמור. אינך ממתין על חטאתי מלהפרע כמו ואביו שמר את הדבר (בראשית לו) המתין שתתקיים ובלשון משנה (גמ׳ סנהדרין סג) לא יאמר אדם לחבירו שמור לי בצד עבודת כוכבי׳ פלונית ל׳ המתן:

י״ז חָתַם בִּצְרוֹר פִּשְׁעִי וַתִּטְפֹּל עַל־עֲוֹנִי:

חתום בצרור. חתום ומשומר בצרור בגד ככסף ומרגליות שלא תאבד:

ותטפול על עוני. נתחברת על עוני:

י״ח וְאוּלָם הַר־נוֹפֵל יִבּוֹל | צוּר יֶעְתַּק מִמְּקֹמוֹ:

ואולם הר נופל. הר הנופל גבהו יבול ויעשה עפר ותהא לו תקוה ליהנות ממנו **וצור** אשר נעתק ממקומו גם הוא, יבול לשון תבואה, או:

י״ט אֲבָנִים | שָׁחֲקוּ מַיִם תִּשְׁטֹף־סְפִיחֶיהָ עֲפַר־אֶרֶץ וְתִקְוַת אֱנוֹשׁ הֶאֱבַדְתָּ:

אבנים. אשר **שחקו מים** בעברם עליהם תמיד:

תשטף. השטיפו ספיחיה של אבן ליהפך לעפ׳ ולצמוח בו דב׳ כאשר יצמח ספיח הקציר שעבר כן יתהפך עפר זה ספיחיה לאבן:

ותקות אנוש. אינה כן אשר משימות אבדה סלה:

כ׳ תִּתְקְפֵהוּ לָנֶצַח וַיַּהֲלֹךְ מְשַׁנֶּה פָּנָיו וַתְּשַׁלְּחֵהוּ:

תתקפהו. תחזק ממנו ותאנסהו בתקפך ויהלך מן העולם:

כ״א יִכְבְּדוּ בָנָיו וְלֹא יֵדָע | וְיִצְעֲרוּ וְלֹא־יָבִין לָמוֹ:

יכבדו. יהיו כבידים בכסף ובזהב והוא לא ידע:

ויצערו. וימעטו מכל טוב והוא לא יבין:

כ״ב אַךְ־בָּשְׂרוֹ עָלָיו יִכְאָב וְנַפְשׁוֹ עָלָיו תֶּאֱבָל׃ {פ}

אך בשרו עליו יכאב. קשה רימה למת כמחט בבשר החי:

פרק ט״ו

א׳ וַיַּעַן אֱלִיפַז הַתֵּימָנִי וַיֹּאמַר׃

ב׳ הֲחָכָם יַעֲנֶה דַעַת־רֽוּחַ וימַלֵּא קָדִים בִּטְנוֹ׃

(מענה אליפז):

החכם יענה דעת רוח. תמוה הוא וכי מי שהוא חכם יענה וירים קול בדעת של רוח והבל:

ג׳ הוֹכַח בְּדָבָר לֹא יִסְכֹּן וּמִלִּים לֹא־יוֹעִיל בָּם׃

הוכח בדבר לא יסכון. להתווכח בדבר שלא תהא לו מהן הנאה כמו ותהי לו סוכנת (מלכים א א׳:ב׳) וכמו יסכן בם (קהלת י׳:ט׳) יהנה בם:

ד׳ אַף־אַתָּה תָּפֵר יִרְאָה וְתִגְרַע שִׂיחָה לִפְנֵי־אֵל׃

אף אתה. כל שכן אתה שחכם מאוד אתה תפר יראה במרבית דבריך:

ותגרע שיחה. כמו כי יגרע נטפי מים (לקמן לו) וכמו ותגרע אליך חכמה:

ה׳ כִּי יְאַלֵּף עֲוֹנְךָ פִּיךָ וַתִּבְחַר לְשׁוֹן עָרוּמִים׃

כי יאלף עונך. יצרך הרע את פיך לדבר כדברים האלה והיה לך לבחור לשון ערומים:

ו׳ יַרְשִׁיעֲךָ פִיךָ וְלֹא־אָנִי וּשְׂפָתֶיךָ יַעֲנוּ־בָךְ׃

ירשיעך פיך ולא אני. כלו׳ השיבני על שאלתי ונמצא פיך הרשיעך כי טוב לי שירשיעך פיך ולא אני וזו היא שאלתי:

ז׳ הֲרִאישׁוֹן אָדָם תִּוָּלֵד וְלִפְנֵי גְבָעוֹת חוֹלָלְתָּ׃

הראישון אדם תולד. הבטרם אדם תולד, ה״א הזאת משמשת לשון תימה לפיכך נקודה בחטף פתח ומליצתו הראשון לאדם הנוצר מאדמה נולדת שידעת לקיים כל חכמת מצות הבורא:

ח׳ הַבְסוֹד אֱלוֹהַּ תִּשְׁמָע וְתִגְרַע אֵלַיִךְ חָכְמָה׃

ותגרע. ותרבה מלמעלה למטה לרדת עליך:

ט׳ מַה־יָּדַעְתָּ וְלֹא נֵדָע תָּבִין וְלֹא־עִמָּנוּ הִוא׃

י׳ גַּם־שֵׂב גַּם־יָשִׁישׁ בָּנוּ כַּבִּיר מֵאָבִיךָ יָמִים׃

כביר. מרובה ימים מאביך:

י״א הַמְעַט מִמְּךָ תַּנְחוּמוֹת אֵל וְדָבָר לָאַט עִמָּךְ׃

המעט ממך תנחומות אל. אשר הטיב לך הצור עד עתה ימים רבים ודברו הטוב אשר לאט עמך בלאט ונחת דשנו:

לאט. הנעים ולשון פעל הוא ולא שם דבר ולכן הוא נקוד חציו קמץ וחציו פתח:

י״ב מַה־יִּקָּחֲךָ לִבֶּךָ וּמַה־יִּרְזְמוּן עֵינֶיךָ׃

יקחך. ילמדך כמו יערוף כמטר לקחי (דברים ל״ב:ב׳):

ירזמון. כמו ירמזון כמו שמלה שלמה (שמות כב):

י״ג כִּי־תָשִׁיב אֶל־אֵל רוּחֶךָ וְהוֹצֵאתָ מִפִּיךָ מִלִּין:

י״ד מָה־אֱנוֹשׁ כִּי־יִזְכֶּה וְכִי־יִצְדַּק יְלוּד אִשָּׁה:

מה אנוש כי יזכה. מה כחו שיוכל להיות זכאי נגד הקב״ה:

ט״ו הֵן בְּקְדֹשָׁו לֹא יַאֲמִין וְשָׁמַיִם לֹא־זַכּוּ בְעֵינָיו:

ושמים. צבא השמים:

זכו. יצהרו כל ל׳ זך הוא צוהר:

ט״ז אַף כִּי־נִתְעָב וְנֶאֱלָח אִישׁ־שֹׁתֶה כַמַּיִם עַוְלָה:

אף. כל שכן:

ונאלח. נתעב ומעורבב וכן כולו סג יחדיו נאלחו (תהילים נ״ג:ד׳):

י״ז אֲחַוְךָ שְׁמָע־לִי וְזֶה־חָזִיתִי וַאֲסַפְּרָה:

י״ח אֲשֶׁר־חֲכָמִים יַגִּידוּ וְלֹא כִחֲדוּ מֵאֲבוֹתָם:

אשר חכמים יגידו. ויתוודו פשעם **ולא כחדו** עוונם **מאבותם** זהו אשר ראיתי והנני אספר לך והיכן ראיתי יהודה הודה ולא בוש במעשה תמר ראובן הודה ולא בוש במעשה בלהה, ומה היה שכרם:

י״ט לָהֶם לַבַדָּם נִתְּנָה הָאָרֶץ וְלֹא־עָבַר זָר בְּתוֹכָם:

להם לבדם נתנה הארץ. בשכר זה זכה יהודה למלכות נצח ונטלו שניהם מן הנחלה חלקם ולא גורשו מן נחלתם בעונם מאחר שהודו:

ולא עבר זר בתוכם. כשבא משה לברכם שנא׳ (דברים ל״ג:ז׳) יחי ראובן ואל ימות וזאת ליהודה, ד״א **ולא עבר זר בתוכם** בנחלה של עתיד לבא החלוקה בספר (יחזקאל מח):

כ׳ כָּל־יְמֵי רָשָׁע הוּא מִתְחוֹלֵל וּמִסְפַּר שָׁנִים נִצְפְּנוּ לָעָרִיץ:

כל ימי. הרשע שאינו שב מחטאו ואינו מודה פשעיו כל ימיו:

הוא מתחולל. ומתאונן על הבטחתו שישלם רעתו אשר פעל כל מספר שנים אשר נצפנו לעריץ הוא מתחולל:

מתחולל. ל׳ אנינות ולא שמעתי:

כ״א קוֹל־פְּחָדִים בְּאָזְנָיו בַּשָּׁלוֹם שׁוֹדֵד יְבוֹאֶנּוּ:

קול פחדים באזניו. לאמר הגיע עת תשלומי:

בשלום. וכשהוא שרוי בשלום אז השודד יבואנו:

כ״ב לֹא־יַאֲמִין שׁוּב מִנִּי־חֹשֶׁךְ (וצפו) [וְצָפוּי] הוּא אֱלֵי־חָרֶב:

וצפו הוא אלי חרב. ועתיד הוא אלי חרב ועוני לנוד ללחם איה ימצאנו:

כ״ג נֹדֵד הוּא לַלֶּחֶם אַיֵּה יֵלַע | כִּי־נָכוֹן בְּיָדוֹ יוֹם־חֹשֶׁךְ:

נודד הוא. כלומר מובטח הוא לנוד:

ידע. לו באמת:

כי נכון. ומזומן לבוא **בידו** כלומר אליו ועמו **יום חשך** כמו מן הבא בידו (בראשית ל״ב:י״ד):

כ״ד יֻבַּעֲתָהוּ צַר וּמְצוּקָה תִּתְקְפֵהוּ כְּמֶלֶךְ | עָתִיד לַכִּידוֹר:

תתקפהו. תחזק המצוקה ממנו ותאנסהו:

כמלך עתיד לכידור. לא מצאתי דמיונו ויש לפותרו באותיות המתחלפות רי״ש בדלית כמו אשכנז וריפת שבתורה (שם י) (ובדברי הימים א א׳:ו׳) אשכנז ודיפת וכן כתים ודודנים (שם) אף כאן לכידור כמו לכידוד כאותו המלך שהוא עתיד ליקוד באש של גיהנם והוא סנחריב שנתנבא הנביא עליו (ישעיהו ל׳:ל״ג) כי ערוך מאתמול תפתה גם היא למלך הוכן לשרוף חייליו יקד יקוד ודומה לו כידודי אש יתמלטו (לקמן מא) אם (ס״א אש) לפידים, אם (ס״א אש) להבות:

כ״ה כִּי־נָטָה אֶל־אֵל יָדָו וְאֶל־שַׁדַּי יִתְגַּבָּר:

כ״ו יָרוּץ אֵלָיו בְּצַוָּאר בַּעֲבִי גַּבֵּי מָגִנָּיו:

ירוץ אליו. היה רץ אל הבורא בגובה וזקיפת צואר להכעיסו:

בעבי גבי מגיניו. בחזק׳ כחו, **גבי** ל׳ גובה כמו ותבני לך גב (יחזקאל ט״ז:כ״ד):

כ״ז כִּי־כִסָּה פָנָיו בְּחֶלְבּוֹ וַיַּעַשׂ פִּימָה עֲלֵי־כָסָל:

פימה עלי כסל. עשה פה על חלצים שחלבו ועובי שומנו כפול על כסליו ונראין כמי פה:

פימה. מגזרת והיתה הפצירה פים (שמואל א י״ג:כ״א) זו היא לימ״א של נפחים שיש לו פיות הרבה ונקראת הפצר פיות:

כ״ח וַיִּשְׁכֹּן | עָרִים נִכְחָדוֹת בָּתִּים לֹא־יֵשְׁבוּ לָמוֹ אֲשֶׁר הִתְעַתְּדוּ לְנַלִּים:

וישכון ערים נכחדות. כן דרך בעלי גאוה בונים חרבות לשם:

כ״ט לֹא־יֵעָשֶׁר וְלֹא־יָקוּם חֵילוֹ וְלֹא־יִטֶּה לָאָרֶץ מִנְלָם:

ולא יקום חילו. לא יתקיים לימים רבים:

ולא יטה. לא ינטה מליצתו כמו ויטו אחרי הבצע (שמואל א ח׳:ג׳) שפי׳ וינטו הם עצמם אף כאן לא ינטה מן השמים לארץ מנלם מתת תאותם וזימון מחשבתם והוא כשתי תיבות מן להם:

מן. הכנתם כמו וימן להם המלך (דניאל ח) ודומה לו הפצירה פים בשתי תיבות (שמואל א יג) וכן אראלם ת״י אתגלי להון (ישעיה לג) זה נראה בעיני ומנחם מסייעני, ד״א מנלם, לשון כנלותך לבגוד (שם) והנו״ן שבו יסוד נופל לשון תכלית לא יטה לארץ להיות בטילה גזירת חרוץ:

ל׳ לְאֹ־יָסוּר | מִנִּי־חֹשֶׁךְ יְנַקְּתוּ תְיַבֵּשׁ שַׁלְהֶבֶת וְיָסוּר בְּרוּחַ פִּיו:

ויסור. מן העולם:

ברוח פיו. של שליט בעולם וזה מקרא חסר ויש פותרים בשביל רוח פיו שהרע לדבר סרה:

ל״א אַל־יַאֲמַן בַּשָּׁוְא תֹּעֶה כִּי־שָׁוְא תִּהְיֶה תְמוּרָתוֹ:

אל יאמן. אותו אשר בשוא נתעה כי שוא יהיה תמורתו ויגיעו כמו (רות ד) ועל התמורה:

ל״ב בְּלֹא־יוֹמוֹ תִּמָּלֵא וְכִפָּתוֹ לֹא רַעֲנָנָה:

בלא יומו. תעמוד תמורתו על מליאתה מליגדל ומלהצליח עוד כמו (בראשית נ׳:ג׳) וימלאו לו ארבעים יום פי׳ ואשלימו:

וכפתו. כפיית ענפיו כל ענפי אילן דומין לכיפה:

ל״ג יַחְמֹס כַּבֶּסֶן בִּסְרוֹ וְיַשְׁלֵךְ כַּזַּיִת נִצָּתוֹ:

ל״ד כִּי־צְרַרְתָּ חָנָף בַּלְמַוֶת וְאֵשׁ אָכְלָה אָהֳלֵי־שֹׁחַד׃

ל״ה הָרָה עָמָל וְיָלַד אָוֶן וּבִטְנָם תָּכִין מִרְמָה׃ {פ}

> **הרה עמל וילד און.** עשה רעה וישתלמו שכר הלידה לפי ההריון׃
>
> **תכין.** תזמין׃
>
> **מרמה.** למרמה תהפך להם תאוותם׃

פרק ט״ז

א׳ וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃

ב׳ שָׁמַעְתִּי כְאֵלֶּה רַבּוֹת מְנַחֲמֵי עָמָל כֻּלְּכֶם׃

ג׳ הֲקֵץ לְדִבְרֵי־רוּחַ אוֹ מַה־יַּמְרִיצְךָ כִּי תַעֲנֶה׃

> **(מענה איוב):**
>
> **ימריצך.** ישערך פיך לחשוב דברים נמרצים על אופניהם׃

ד׳ גַּם | אָנֹכִי כָּכֶם אֲדַבֵּרָה לְוּ יֵשׁ נַפְשְׁכֶם תַּחַת נַפְשִׁי אַחְבִּירָה עֲלֵיכֶם בְּמִלִּים וְאָנִיעָה עֲלֵיכֶם בְּמוֹ רֹאשִׁי׃

> **ככם אדברה.** ככם אני יודע לקנתר׃
>
> **לו יש נפשכם.** ביסורין תחת נפשי גם אני הייתי מחבר עליכם במילין ומניע עליכם ראשי בצעקתכם ומאמץ אתכם במו פי לאמר החרישו התאמצו ועמדו ביסוריכ׳ כאשר אתם תאמרו אלי׃

ה׳ אֲאַמֶּצְכֶם בְּמוֹ־פִי וְנִיד שְׂפָתַי יַחְשֹׂךְ׃

> **וניד שפתי.** שאני נד וקובל עתה וצועק אז יחשוך ולא אזעוק ולא אנוד עוד, אבל עתה׃

ו׳ אִם־אֲדַבְּרָה לֹא־יֶחְשַׂךְ כְּאֵבִי וְאִם־חָדַלְתִּי מַה־מִּנִּי יֵהָלֵךְ׃

> **אם אדברה.** וגו׳׃

ז׳ אַךְ־עַתָּה הֶלְאָנִי הָשִׁמּוֹתָ כָּל־עֲדָתִי׃

> **השימות.** לשון שתיקה כמו אשתומם וכמו שומו שמים (ירמיהו ב׳:י״ב) שתקו והתמהו׃

ח׳ וַתִּקְמְטֵנִי לְעֵד הָיָה וַיָּקָם בִּי כַּחְשִׁי בְּפָנַי יַעֲנֶה׃

> **ותקמטני לעד היה.** הקמטתני והקדרתני בשביל עד שהיה לעד על עוני להשטינני׃

ט׳ אַפּוֹ טָרַף | וַיִּשְׂטְמֵנִי חָרַק עָלַי בְּשִׁנָּיו צָרִי | יִלְטֹשׁ עֵינָיו לִי׃

> **צרי.** השטן הוא הצר׃
>
> **ילטוש.** יחדד כמו לוטש כל חורש וגומר (בראשית ד)׃

י׳ פָּעֲרוּ עָלַי | בְּפִיהֶם בַּחֲרְפָּה הִכּוּ לְחָיַי יַחַד עָלַי יִתְמַלָּאוּן׃

> **פערו עלי בפיהם.** פתחו כמו ופערה פיה (ישעיה ה)׃
>
> **יתמלאון.** יתאספון והרבה לו דומין במקרא קראו אחריך מלא (ירמיה ה) אשר יקראו עליו מלא רועים (ישעיהו ל״א:ד׳) ואינו משתנה מלשונו כי כל מילוי נאסף הוא׃

י״א יַסְגִּירֵנִי אֵל אֶל עָוִיל וְעַל־יְדֵי רְשָׁעִים יְרָטֵנִי׃

יסגירני אל אל עויל. הסגירני הקב״ה אל אויל לץ עולל ללוץ בי׃

ועל ידי רשעים ירטני. רטיית תנחומיו ורפואתי מסר לרשעים שאינן אלא מקניטים, ד״א ירטני כמו ירצני לשון רצוי ותנחומים׃

י״ב שָׁלֵו הָיִיתִי | וַיְפָרְפְּרֵנִי וְאָחַז בְּעָרְפִּי וַיְפַצְפְּצֵנִי וַיְקִימֵנִי לוֹ לְמַטָּרָה׃

ויפרפרני. אותו עויל ל׳ פירורין׃

ויפצפצני. לשון נשבר לשברים הרבה בחבטה רבה כמו ונפצתם איש אל אחיו (ירמיה יד) ונפץ עוללין אל הסלע (תהילים קל״ז:ט׳)׃

י״ג סָבְבוּ עָלַי | רַבָּיו יְפַלַּח כִּלְיוֹתַי וְלֹא יַחְמֹל יִשְׁפֹּךְ לָאָרֶץ מְרֹרָתִי׃

רביו. מורה חציו כמו רובה קשת (בראשית כא)׃

מררתי. מרה שלי׃

י״ד יִפְרְצֵנִי פֶרֶץ עַל־פְּנֵי־פָרֶץ יָרֻץ עָלַי כְּגִבּוֹר׃

ט״ו שַׂק תָּפַרְתִּי עָלַי גִּלְּדִי וְעִלַּלְתִּי בֶעָפָר קַרְנִי׃

גלדי. מכה יבשה והעלאת גלד ול׳ משנה (ר״ה כ״ד) והעמידו על גלדו׃

ועוללי. ולכלכתי וגנותי כמו ויתעללו בה (שופטים י״ט:כ״ה) ל׳ בזיון וגנאי וכמו עוללה לנפשי (איכה ג)׃

קרני. זיוי לשון וקרנים מידו לו (חבקוק ג׳:ד׳)׃

ט״ז פָּנַי (חמרמרה) [חָמַרְמְרוּ] מִנִּי־בֶכִי וְעַל עַפְעַפַּי צַלְמָוֶת׃

חמרמרו. נקמטו כמו נחמרו בני מיעיה בל׳ משנה (חולין י) וכן מעי חמרמרו (איכה א)׃

צלמות. שחשכו מחמת בכי ודמע׳׃

י״ז עָל לֹא־חָמָס בְּכַפָּי וּתְפִלָּתִי זַכָּה׃

ותפלתי זכה. לא קיללתי חבירי ולא פיללתי לו רעה׃

י״ח אֶרֶץ אַל־תְּכַסִּי דָמִי וְאַל־יְהִי מָקוֹם לְזַעֲקָתִי׃

ואל יהי מקום. בארץ להבליע בו צעקתי כי לשמים תעלה׃

י״ט גַּם־עַתָּה הִנֵּה־בַשָּׁמַיִם עֵדִי וְשָׂהֲדִי בַּמְּרוֹמִים׃

הנה בשמים עדי. יוצרי היודע דרכי׃

כ׳ מְלִיצַי רֵעַי אֶל־אֱלוֹהַּ דָּלְפָה עֵינִי׃

דלפה. דומעת וזולפת דמעה ל׳ דילוף׃

כ״א וְיוֹכַח לְגֶבֶר עִם־אֱלוֹהַּ וּבֶן־אָדָם לְרֵעֵהוּ׃

ויוכח לגבר. והלואי יעשה לי זאת שיתן לי מקום להתווכח גבר עם אלוה להשוות שני הריבים ריב גבר עם קונו וריב בין אדם לרעהו׃

כ״ב כִּי־שְׁנוֹת מִסְפָּר יֶאֱתָיוּ וְאֹרַח לֹא־אָשׁוּב אֵהֵלֵךְ׃

כי שנות וגו׳. הקצובים מספר לימי חיי׃

יאתיו. יגיעו, ואז ארח לא אשוב אהלך׃

פרק י״ז

א׳ רוּחִי חַבָּלָה יָמַי נִזְעָכוּ קְבָרִים לִי׃

נזעכו. נקפצו כמו נדעכו (לעיל י)׃

קברים לי. מוכן אני לקבר׃

ב׳ אִם־לֹא הָתַלִּים עִמָּדִי וּבְהַמְרוֹתָם תָּלַן עֵינִי׃

אם לא. אם לא זאת באתני שבני אדם התולים נועדו עמי בתנחומי להתל בי׃

ובהמרותם. כמו וימרו בי (יחזקאל כ׳:ח׳) ממרים הייתם (דברים ט׳:ז׳) ל׳ בהקנטתכם׃

תלן עיני. עיני ולבי ומחשבתי לנוח בהן׃

ג׳ שִׂימָה־נָּא עָרְבֵנִי עִמָּךְ מִי הוּא יָדֵי יִתְקָע׃

שימה נא. הבורא׃

ערבני. בתקע כף להתווכח יחד כמו מי הוא מאלה לידי יתקע וייטיב לו׃

ד׳ כִּי־לִבָּם צָפַנְתָּ מִשֶּׂכֶל עַל־כֵּן לֹא תְרוֹמָם׃

כי לבם צפנת משכל. ועל כן לא תרומם תפארתך על ידיהם׃

ה׳ לַחֶלֶק יַגִּיד רֵעִים וְעֵינֵי בָנָיו תִּכְלֶנָה׃

לחלק יגיד. לחלקלקות **יגיד** כל אחד מהם את רעו וזאת תבא להם עיני בניו תכלינה׃

ו׳ וַיְשִׂיבֵנִי לְמָשָׁל עַמִּים וְתֹפֶת לְפָנִים אֶהְיֶה׃

ותופת. כמו תוף׃

לפנים. של בריות אני׃

ז׳ וַתֶּכַהּ מִכַּעַשׂ עֵינִי וְיֹצְרַי כַּצֵּל כֻּלָּם׃

ויצורי. איברים שאני נוצר בהם׃

ח׳ יָשֹׁמּוּ יְשָׁרִים עַל־זֹאת וְנָקִי עַל־חָנֵף יִתְעָרֶר׃

ישומו. יתמהו׃

ונקי. אם יש צדיק שומע בהתולות החניפים האלה׃

יתעורר. לריב בכם׃

ט׳ וְיֹאחֵז צַדִּיק דַּרְכּוֹ וְטָהֳרַיָּדַיִם יֹסִיף אֹמֶץ׃

ויאחז. כל צדיק דרכו לעמוד כנגד כת חניפים׃

י׳ וְאוּלָם כֻּלָּם תָּשֻׁבוּ וּבֹאוּ נָא וְלֹא־אֶמְצָא בָכֶם חָכָם׃

ואולם כולם. אני אומר לכם תשובו נא ובאו נא׃

ולא אמצא בכם חכם. במה שאתם מלעיגי׳ על קבלתי׃

י״א יָמַי עָבְרוּ זִמֹּתַי נִתְּקוּ מוֹרָשֵׁי לִבָּבִי׃

ימי וגו׳. הנה ימי טובתי שהורגלתי בהם עברו׃

זמותי. שזמותי להאריך בטובה׃

נתקו מורשי לבבי. מחשבות שלבי מורשני שהיה לבי אומר לי לירש טובה לפי דרכי׃

י״ב לַ֭יְלָה לְיוֹם יָשִׁ֣ימוּ אֹ֑ור קָר֥וֹב מִפְּנֵי־חֹֽשֶׁךְ׃

לילה ליום ישימו. התולים אלה הופכי׳ לי לילה ליום כי מצרת התולים לא אישן בלילה׃

אור קרוב. וקצר לי מפני צרות חשך לילה, אור קרוב כאשר יבא השמש נראה לי שעתה מקרוב האיר היום ונקצר וחלף לו כמו (בראשית י״ט:כ׳) העיר הזאת קרובה נתיישב׳ מקרוב מחדש, וכמו כי רננת רשעים מקרוב (לקמן כ) וכמו חדשים מקרוב באו (דברים ל״ב:י״ז)׃

י״ג אִם־אֲקַוֶּ֗ה שְׁא֫וֹל בֵּיתִ֥י בַּחֹ֑שֶׁךְ רִפַּ֖דְתִּי יְצוּעָֽי׃

אם אקוה שאול. כמו אם חרוצים ימיו (לעיל יד) כלומר מאחר שאני מקוה שאול ביתי׃

ובחשך רפדתי. שיטחתי יצועי בקבר׃

י״ד לַ֭שַּׁחַת קָרָ֣אתִי אָבִ֑י אַ֥תָּה אִמִּ֖י וַאֲחֹתִ֣י לָרִמָּֽה׃

לשחת קראתי אבי אתה. להתלונן בו ימים רבים כאילו הוא אבי מאחר שתקותי זאת היא׃

ט״ו וְאַיֵּ֣ה אֵ֭פוֹ תִּקְוָתִ֑י וְ֝תִקְוָתִ֗י מִ֣י יְשׁוּרֶנָּֽה׃

ואיה אפו תקותי. ואת למה נמשכת ומי ישורנה להריצה עדי׃

ט״ז בַּדֵּ֣י שְׁא֣וֹל תֵּרַ֑דְנָה אִם־יַ֝חַ֗ד עַל־עָפָ֥ר נָֽחַת׃ {פ}

בדי שאול תרדנה. אותם אברים שסופן לירד שאול שתהא יחד על עפר נחת׃

נחת. מלונן ל׳ ותנח עליהם הרוח (במדבר י״א:כ״ו)׃

פרק י״ח

א׳ וַיַּ֖עַן בִּלְדַּ֣ד הַשּׁוּחִ֑י וַיֹּאמַֽר׃

ב׳ עַד־אָ֗נָה | תְּשִׂימֻ֣ון קִנְצֵ֣י לְ֭מִלִּין תָּבִ֑ינוּ וְאַחַ֥ר נְדַבֵּֽר׃

(מענה בלדד)׃

קנצי. סוף׃

תבינו. תשתקו להבין ולשמוע את אשר נדבר׃

ג׳ מַדּ֣וּעַ נֶחְשַׁ֣בְנוּ כַבְּהֵמָ֑ה נִ֝טְמֵ֗ינוּ בְּעֵינֵיכֶֽם׃

נטמינו בעיניכם. נחשבנו בעיניכם טמונין ואין יסוד בתיבה זו זולתי ט׳ מ׳ כמו טמונין פלשתאי, (בראשית כ״ו:ט״ו) תרגום של סתמום פלשתים, יש מפרשים לשון טמינה וטעות הוא בידם שא״כ צריכה התיבה שני נונין אחד ביסוד וא׳ בשמוש של רבים׃

ד׳ טֹרֵ֣ף נַ֭פְשׁוֹ בְּאַפּ֑וֹ הַלְמַעַנְךָ֥ תֵעָ֨זַב אֶ֥רֶץ וְיֶעְתַּ֖ק צ֣וּר מִמְּקֹמֹֽו׃

טורף נפשו. חוזר על איוב לך אני אומר הטורף ומחבל נפשו באפו ובכעסו׃

הלמענך. הלמען צדקתך תעזב הארץ ממשפט מדתה׃

ויעתק צור. היוצר (ממקומו) מדעתו וממדתו׃

ה׳ גַּם אוֹר רְשָׁעִים יִדְעָךְ וְלֹא־יַגַּהּ שְׁבִיב אִשּׁוֹ׃

גם. עתה לפי צעקתך זאת תנהג לדורות׃

אור רשעים ידעך. יקפץ ממקומו **שביב.** אשטנציל״א׃

ו׳ אוֹר חָשַׁךְ בְּאָהֳלוֹ וְנֵרוֹ עָלָיו יִדְעָךְ׃

ז׳ יֵצְרוּ צַעֲדֵי אוֹנוֹ וְתַשְׁלִיכֵהוּ עֲצָתוֹ׃

יצרו. יהיו קצרים **צעדי** כחו׃

ותשליכהו. מעליו עצתו שיעץ אשר לא יתקיים׃

ח׳ כִּי־שָׁלַח בְּרֶשֶׁת בְּרַגְלָיו וְעַל־שְׂבָכָה יִתְהַלָּךְ׃

כי וגו׳. סופו אשר שולח ברשת (שולחו) רגליו לצעוד על הרשת וליתפש׃

ועל שבכה יתהלך. היא רשת כל שבכה עשויה כמו רשת והוא קייפ״א שבראשי הנשים׃

ט׳ יֹאחֵז בְּעָקֵב פַּח יַחֲזַק עָלָיו צַמִּים׃

יאחז. יאחזנו בעקב פח׃

י׳ טָמוּן בָּאֶרֶץ חַבְלוֹ וּמַלְכֻדְתּוֹ עָלַי נָתִיב׃

טמון בארץ. תחת רגליו׃

חבלו. חבל מצודתו אשר ילכד בה׃

ומלכודתו. טמון עלי נתיבו כשם שטומנין חבל מלכודת לעופות׃

י״א סָבִיב בִּעָתָהוּ בַלָּהוֹת וְהֵפִיצָהוּ לְרַגְלָיו׃

בלהות. שדים׃

והפיצוהו לרגליו. (ינפצהו) יחבטוהו על הארץ׃

י״ב יְהִי־רָעֵב אֹנוֹ וְאֵיד נָכוֹן לְצַלְעוֹ׃

אונו. בנו׃

לצלעו. אשתו׃

י״ג יֹאכַל בַּדֵּי עוֹרוֹ יֹאכַל בַּדָּיו בְּכוֹר מָוֶת׃

יאכל בדי עורו. ויאכל כל שאר בדיו בניו ובנותיו׃

בכור מות. שר המות כמו (תהילים פ״ט:כ״ח) אני בכור אתנהו׃

י״ד יִנָּתֵק מֵאָהֳלוֹ מִבְטַחוֹ וְתַצְעִדֵהוּ לְמֶלֶךְ בַּלָּהוֹת׃

ינתק מאהלו. מאשתו׃

מבטחו. שהיא בטוחה בו, (מבטחו) מבטחת שלו שהיא בוטחת עליו׃

ותצעדהו. והיא תצעידהו ותשלחהו (מעליה) לקבר למלך השדים׃

ט״ו תִּשְׁכֹּן בַּאֲהָלוֹ מִבְלִילָו יִזָּרֶה עַל־נָוֵהוּ גָּפְרִית׃

תשכון באהלו. אלמנה׃

מבלי לו. (שלא תהא שלו) שהרי מת, וסוף יזורה על נוהו גפרית:

ט״ז מַתַּחַת שֹׁרָשָׁיו יִבָּשׁוּ יִמָּמַעַל יִמַּל קְצִירוֹ׃

י״ז זִכְרוֹ אָבַד מִנִּי־אָרֶץ וְלֹא־שֵׁם לוֹ עַל־פְּנֵי־חוּץ׃

י״ח יֶהְדְּפֵהוּ מֵאוֹר אֶל־חֹשֶׁךְ וּמִתֵּבֶל יְנֻדֶּהוּ׃

יהדפוהו. מן השמים:

י״ט לֹא־נִין לוֹ וְלֹא־נֶכֶד בְּעַמּוֹ וְאֵין שָׂרִיד בְּמְגוּרָיו׃

נכד. בן הבן:

כ׳ עַל־יוֹמוֹ נָשַׁמּוּ אַחֲרֹנִים כְּקַדְמֹנִים אָחָזוּ שָׂעַר׃

נשמו אחרונים. תמהו בשומעם על איד אשר בא לו:

שער. לא יתכן להיות מגזרת שער שאין טעם שער (בשי״ן אלא בעין) ואינו נהפך לקמץ באתנחתא וסוף פסוק, ל״ש:

כ״א אַךְ־אֵלֶּה מִשְׁכְּנוֹת עַוָּל וְזֶה מְקוֹם לֹא־יָדַע־אֵל׃ {פ}

אלה משכנות עול. זה אחריתם:

פרק י״ט

א׳ וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃

ב׳ עַד־אָנָה תּוֹגִיוּן נַפְשִׁי וּתְדַכְּאוּנַנִי בְּמִלִּים׃

(מענה איוב):

תוגיון. ל׳ תוגה:

ג׳ זֶה עֶשֶׂר פְּעָמִים תַּכְלִימוּנִי לֹא־תֵבֹשׁוּ תַּהְכְּרוּ־לִי׃

עשר פעמים. עשר פרשיות יש עד כאן:

תהכרו לי. תתנכרו לי:

ד׳ וְאַף־אָמְנָם שָׁגִיתִי אִתִּי תָּלִין מִשְׁוּגָתִי׃

אתי תלין. אני הוא הלוקח מכות על משוגתי:

ה׳ אִם־אָמְנָם עָלַי תַּגְדִּילוּ וְתוֹכִיחוּ עָלַי חֶרְפָּתִי׃

אם אמנם. אתם נוספים עלי לצרתי **ותוכיחו עלי חרפתי** מראים ומוכיחים חרפתי על פני:

ו׳ דְּעוּ־אָפוֹ כִּי־אֱלוֹהַּ עִוָּתַנִי וּמְצוּדוֹ עָלַי הִקִּיף׃

ז׳ הֵן אֶצְעַק חָמָס וְלֹא אֵעָנֶה אַשַּׁוַּע וְאֵין מִשְׁפָּט׃

אצעק. על חמס ולא אענה:

ח׳ אָרְחִי גָדַר וְלֹא אֶעֱבֹר וְעַל נְתִיבוֹתַי חֹשֶׁךְ יָשִׂים׃

ט׳ בָּבוּדִי מֵעָלַי הִפְשִׁיט וַיָּסַר עֲטֶרֶת רֹאשִׁי׃

י׳ יִתְּצֵנִי סָבִיב וָאֵלֵךְ וַיִּסַּע כָּעֵץ תִּקְוָתִי׃

ויסע. לשון עקירה׃

י״א וַיַּחַר עָלַי אַפּוֹ וַיַּחְשְׁבֵנִי לוֹ כְּצָרָיו׃

י״ב יַחַד | יָבֹאוּ גְדוּדָיו וַיָּסֹלּוּ עָלַי דַּרְכָּם וַיַּחֲנוּ סָבִיב לְאָהֳלִי׃

ויסולו. לשון מסילה׃

י״ג אַחַי מֵעָלַי הִרְחִיק וְיֹדְעַי אַךְ־זָרוּ מִמֶּנִּי׃

אך זרו. ל׳ אכזר׃

י״ד חָדְלוּ קְרוֹבַי וּמְיֻדָּעַי שְׁכֵחוּנִי׃

ט״ו גָּרֵי בֵיתִי וַאֲמָהֹתַי לְזָר תַּחְשְׁבֵנִי נָכְרִי הָיִיתִי בְעֵינֵיהֶם׃

ט״ז לְעַבְדִּי קָרָאתִי וְלֹא יַעֲנֶה בְּמוֹ־פִי אֶתְחַנָּן־לוֹ׃

י״ז רוּחִי זָרָה לְאִשְׁתִּי וְחַנּוֹתִי לִבְנֵי בִטְנִי׃

לבני בטני. לאותם שגדלתי בביתי כאלו הם בני׃

י״ח גַּם־עֲוִילִים מָאֲסוּ בִי אָקוּמָה וַיְדַבְּרוּ־בִי׃

עוילים מאסו בי. נבזה אני בעיני נערים וכ״ש בעיני שרים׃

י״ט תִּעֲבוּנִי כָּל־מְתֵי סוֹדִי וְזֶה־אָהַבְתִּי נֶהְפְּכוּ־בִי׃

כ׳ בְּעוֹרִי וּבִבְשָׂרִי דָּבְקָה עַצְמִי וָאֶתְמַלְּטָה בְּעוֹר שִׁנָּי׃

דבקה עצמי. שאני כחוש מעובי בשרי׃

בעור שיני. כל בשרי היה לקוי בשחין ובתולעים חוץ מחניכי שיניו׃

כ״א חָנֵּנִי חָנֵּנִי אַתֶּם רֵעָי כִּי יַד־אֱלוֹהַּ נָגְעָה בִּי׃

כ״ב לָמָּה תִרְדְּפֵנִי כְמוֹ־אֵל וּמִבְּשָׂרִי לֹא תִשְׂבָּעוּ׃

כ״ג מִי־יִתֵּן אָפוֹ וְיִכָּתְבוּן מִלָּי מִי־יִתֵּן בַּסֵּפֶר וְיֻחָקוּ׃

כ״ד בְּעֵט־בַּרְזֶל וְעֹפֶרֶת לָעַד בַּצּוּר יֵחָצְבוּן׃

בעט ברזל. יחצבון בצור ואח״כ מעבירין את העופרת עליהם לתת לאותיות מראה שחרורית להכירם וכן דרך חוקק אבן ולא יתכן לפרש עט של עופרת שהרי רך הוא אצל האבן׃

כ״ה וַאֲנִי יָדַעְתִּי גֹּאֲלִי חַי וְאַחֲרוֹן עַל־עָפָר יָקוּם׃

ואני ידעתי גואלי חי. וא״ו זה חוזר למעלה אתם תרדפוני ואני ידעתי גואלי חי ליפרע והוא יתקיים ויעמוד׃

ואחרון על עפר יקום. לאחר שיכלו כל שוכני עפר הוא אחרון יעמוד׃

יקום. יתקיים:

כ״ו וְאַתָּר עָוְרִי נִקְפוּ־זֹאת וּמִבְּשָׂרִי אֶחֱזֶה אֱלוֹהַּ:

ואחר עורי נקפו זאת. והם אינם נותנים לב לגואלי אלא אחר מכת עורי נקפו ונקרו הקניטה והרדיפה הזאת שאמרתי שהיא לי כנוקף וחותך בעורי כמו (ישעיהו י׳:ל״ד) ונקף סבכי היער:

ומבשרי. אני רואה משפטים:

אלוה. ל׳ משפט ויסורין:

כ״ז אֲשֶׁר אֲנִי | אֶחֱזֶה־לִּי וְעֵינַי רָאוּ וְלֹא־זָר כָּלְוּ כִלְיֹתַי בְּחֵקִי:

כ״ח כִּי תֹאמְרוּ מַה־נִּרְדְּפֶנּוּ־לוֹ וְשֹׁרֶשׁ דָּבָר נִמְצָא־בִי:

כי תאמרו מה נרדף לו. כמו (דברים ז׳:י״ז) כי תאמר בלבבך שהוא משמש לשון דילמא כלומר ושתהיו נותנים לבכם לחמול ולומר למה נרדפנו:

ושרש דבר. הנמצא בו מה היא לעולם לא תעלה בלבבכם הטובה הזאת שרש דבר על מה הוא עומד:

כ״ט גְּוּרוּ לָכֶם | מִפְּנֵי־חֶרֶב כִּי־חֵמָה עֲוֹנוֹת חֶרֶב לְמַעַן תֵּדְעוּן (שדין) [שַׁדִּין]: {פ}

כי חמה. שאתם מגדילים עון המביא לידי חרב:

למען תדעון. ותבינו סוד הפורענות הבא על הרשעים ויש אם למסורת שדין כתיב כמו שיש דין בעולם כמו (שופטים ה׳:ז׳) שקמתי דבורה כן ראיתי בתנחומא:

פרק כ׳

א׳ וַיַּעַן צֹפַר הַנַּעֲמָתִי וַיֹּאמַר:

ב׳ לָכֵן שְׂעָפַי יְשִׁיבוּנִי וּבַעֲבוּר חֻשִׁי בִי:

(מענה צופר):

שעיפי ישיבוני. מחשבותי ישיבוני מענה לפי, ובעבור שאני חש ושותק ושמתי בי שתיקותי ישיבוני סעיפי לענות, אני שומע ממך יסורי כלימתי שאתה תכלימני, ועל כן דבר רוח יעניני מבינתי להשיבך:

חושי. שתיקותי כמו עת לחשות (קהלת ג):

ג׳ מוּסַר כְּלִמָּתִי אֶשְׁמָע וְרוּחַ מִבִּינָתִי יַעֲנֵנִי:

ד׳ הֲזֹאת יָדַעְתָּ מִנִּי־עַד מִנִּי שִׂים אָדָם עַל־אָרֶץ:

הזאת. תימה היודע אתה מדה המהלכת על פני כל הדורות מני עד:

ה׳ כִּי רִנַּת רְשָׁעִים מִקָּרוֹב וְשִׂמְחַת חָנֵף עַד־רָגַע:

כי רננת רשעים. כל ימי היותה מקרוב באה ולא לאורך ימי׳ עומד׳:

ושמחת חנף עדי רגע. בזמן מועט תכלה:

ו׳ אִם־יַעֲלֶה לַשָּׁמַיִם שְׁאֵתוֹ וְרֹאשׁוֹ לֶעָב יִגָּיעַ:

שיאו. גובהו:

ז׳ כְּגֵלָלוֹ לָנֶצַח יֹאבֵד רֹאָיו יֹאמְרוּ אַיּוֹ:

כגללו. גלל של רעי׃

ח׳ כַּחֲלוֹם יָעוּף וְלֹא יִמְצָאוּהוּ וְיֵדַד כְּחֶזְיוֹן לָיְלָה׃

ולא ימצאהו. יודעיו׃

ט׳ עַיִן שָׁזָפַתּוּ וְלֹא תוֹסִיף וְלֹא־עוֹד תְּשׁוּרֶנּוּ מְקוֹמוֹ׃

שזפתו. ראתהו׃

י׳ בָּנָיו יְרַצּוּ דַלִּים וְיָדָיו תְּשֻׁבֵנָה אוֹנוֹ׃

בניו ירצו דלים. על אנשי סדום נאמר מענה זו שהיו גזלנים ואכזרים על עניים׃

וידיו תשבנה. חמס כפיו׃

אונו. כח אונסו׃

י״א עַצְמוֹתָיו מָלְאוּ עֲלוּמוֹ וְעִמּוֹ עַל־עָפָר תִּשְׁכָּב׃

עצמותיו מלאו עלומיו. כח נערותיו׃

ועמו על עפר תשכב. כי ימות פתאום עם כחו׃

י״ב אִם־תַּמְתִּיק בְּפִיו רָעָה יַכְחִידֶנָּה תַּחַת לְשׁוֹנוֹ׃

אם תמתיק. כך ווסתו של רשע אם תמתיק בפיו רעה ואינו רואה לה עתה שעה שתחול **יכחידנה תחת לשונו**, עד בא העת שתצליח׃

י״ג יַחְמֹל עָלֶיהָ וְלֹא יַעַזְבֶנָּה וְיִמְנָעֶנָּה בְּתוֹךְ חִכּוֹ׃

י״ד לַחְמוֹ בְּמֵעָיו נֶהְפָּךְ מְרוֹרַת פְּתָנִים בְּקִרְבּוֹ׃

לחמו במעיו. ביום אידו נהפך למרורות פתנים׃

ט״ו חַיִל בָּלַע וַיְקִאֶנּוּ מִבִּטְנוֹ יֹרִשֶׁנּוּ אֵל׃

חיל. ממון׃

ט״ז רֹאשׁ־פְּתָנִים יִינָק תַּהַרְגֵּהוּ לְשׁוֹן אֶפְעֶה׃

אפעה. נחש שרף׃

י״ז אַל־יֶרֶא בִּפְלַגְּוֹת נַהֲרֵי נַחֲלֵי דְבַשׁ וְחֶמְאָה׃

בפלגות נהרי נחלי. גן עדן המתוקין כדבש וחמאה׃

י״ח מֵשִׁיב יָגָע וְלֹא יִבְלַע כְּחַיִל תְּמוּרָתוֹ וְלֹא יַעֲלֹס׃

משיב יגע. הגזל שגזל׃

כחיל תמורתו. כאשר תהיה תמורתו לחיל נכסי׳ גדולים אז יביאהו חסרון׃

ולא יעלוס. בו, וכן יעלוז וכן יעלוץ שלשתן מתחלפות׃

י״ט כִּי־רָצַץ עָזַב דַּלִּים בַּיִת גָּזַל וְלֹא יִבְנֵהוּ׃

כי רצץ עזב דלים. לאחר שרצץ את דלים עזב הדלים ונטרד מן העולם והלך לו והם חוזרים וגובים ממנו גזלותיו׃

כי רצץ. כשריצץ כמו (שמות י״ח:ט״ז) כי יהיה להם דבר בא אלי, כשיהיה להם׃

כ׳ כִּי | לֹא־יָדַע שָׁלְוָ֥ו בְּבִטְנ֑וֹ בַּֽחֲמוּדוֹ֙ לֹ֣א יְמַלָּֽט׃

כי לא ידע. את בטנו מעולם שליו, בטנו אומר לו תמיד גזול והבא למלאני ועל כן בחמודו. בבשר יופי חמדתו׃

לא ימלט. כי יהא פוחת והולך ודומה לו ותמס כעש חמודו (תהילים ל״ט:י״ב)׃

כ״א אֵין־שָׁרִ֣יד לְאָכְלֹ֑ו עַל־כֵּ֥ן לֹא־יָ֝חִ֗יל טוּבֹֽו׃

אין שריד לאכלו. לא שייר ממאכלו לחלק לעניים׃

על כן לא יחיל טובו. לא יצליח כמו (שם) יחילו דרכיו ובאנשי סדום מדבר שהיה עיניה׳ צרה באורחי׳ כי כן העיד (יחזקאל ט״ז:מ״ט) על סדום גאון שבעת לחם וגו׳ וידי עני ואביון לא החזיקו ורבותינו פירשו אין שריד לאכלו לא השרה תלמידי חכמים על שלחנו כמו ובשרידים אשר ה׳ קורא׃

כ״ב בְּמִלְאֹ֣ות שְׂפְקֹ֣ו יָ֭צַר לֹ֑ו כָּל־יַ֥ד עָ֝מָ֗ל תְּבֹאֲנֽוּ׃

במלאות שפקו. בהתמלאות תאות לבו די, אז **יצר לו.** תבא עליו צרה׃

ספקו. ל׳ די כדמתרגמינן כד ספיקו גמליא, ומצא להם היספקון׃

כל יד עמל תבואנו. תחזק עליו ותצר יד עניים׃

כ״ג יְהִ֤י | לְמַלֹּ֣א בִטְנֹ֑ו יְשַׁלַּ֥ח בֹּ֝֗ו חֲרֹ֣ון אַפֹּ֑ו וְיַמְטֵ֖ר עָלָ֣יו בְּלֶחוּמֹֽו׃

יהי למלא בטנו ישלח בו חרון אפו. שליחות חרון אפו יהי למלא בטנו ואין זה לשון קללה אלא לשון נבואה ועתיד׃

וימטר עלימו. הקב״ה׃

בלחומו. בזעף מלחמתו פחים אש וגפרית כענין שנא׳ (בראשית י״ט:כ״ד) וה׳ המטיר על סדום וגו׳׃

כ״ד יָבְרַ֣ח מִנֶּ֣שֶׁק בַּרְזֶ֑ל תַּ֝חְלְפֵ֗הוּ קֶ֣שֶׁת נְחוּשָֽׁה׃

תחלפהו. חצים שתזרוק הקשת יחלפו את גופו לעבור מעבר אל עבר, ל״א תחלפהו, כמו תחליפהו (תקדמהו) קשת נחושה׃

כ״ה שָׁלַ֣ף וְיֹצֵ֣א מִגֵּוָ֑ה וְ֝בָרָ֗ק מִמְּרֹרָתֹ֥ו יַהֲלֹ֥ךְ עָלָ֑יו אֵמִֽים׃

שלף. השולף עליו את הנשק׃

ויצא. הנשק׃

מגוה. מתוך תערה׃

וברק. פלנדור״ש בלע״ז כמו ולמען היות לה ברק (יחזקאל כ״א:ט״ו) פורבי״ר׃

ממרורתו יהלוך. ממרורתו של נשק יהלוך ומשם יהיו אמים ופחד על הרשע׃

כ״ו כָּל־חֹ֭שֶׁךְ טָמ֣וּן לִצְפֻונָ֑יו תְּאָכְלֵ֥הוּ אֵ֝֗שׁ לֹא־נֻפָּ֥ח יֵ֗רַע שָׂרִ֥יד בְּאָהֳלֹֽו׃

לצפוניו. לצורך מצפוני גנוזים הצפונים לו׃

אש לא נופח. אש של גיהנם׃

ירע שריד באהלו. תבא רעה לשריד שישאר באהלו, כל הפרשה כולה באנשי סדום׃

ירע שריד באהלו. אפי׳ לוט הנמלט מהם באה רעה לאהלו זו אשתו שהיתה נציב מלח כן מצאתי במדרש רבי תנחומא׃

כ״ז יְגַלּ֣וּ שָׁמַ֣יִם עֲוֹנֹ֑ו וְ֝אֶ֗רֶץ מִתְקוֹמָ֥מָה לֹֽו׃

מתקוממה. ל׳ אויב הקם כנגדו׃

כ״ח יָגֶ֣ל יְבוּל֣ בֵּיתֹ֑ו נְגָר֥וֹת בְּיֹ֝֗ום אַפֹּֽו׃

יגל. ל׳ גלות׃

נגרות. יהיו אוצרותיו נתונות למשיסה ולבז כמו (מיכה א׳:ד׳) כמים המוגרים ארצה:

כ״ט זֶה | חֵלֶק־אָדָם רָשָׁע מֵאֱלֹהִים וְנַחֲלַת אִמְרוֹ מֵאֵל: {פ}

אמרו מאל. האמור עליו מלפני המקום אמרו לשון זכר מגזרת אמרי האזינה (תהלים ה), אמרתו לשון נקבה מגזרת אמרות טהורות:

פרק כ״א

א׳ וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר:

ב׳ שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ מִלָּתִי וּתְהִי־זֹאת תַּנְחוּמֹתֵיכֶם:

(מענה איוב):

ותהי זאת תנחומותיכם. את אשר תחרישו ותשמעו אלי זאת תהי לי תנחום מאתכם:

ג׳ שָׂאוּנִי וְאָנֹכִי אֲדַבֵּרָה וְאַחַר דַּבְּרִי תַלְעִיג:

שאוני. סבלוני:

ד׳ הַאֲנֹכִי לְאָדָם שִׂיחִי וְאִם־מַדּוּעַ לֹא־תִקְצַר רוּחִי:

האנכי לאדם שיחי. למה תעמדו על צעקתי וכי אני לאדם כמוני משיח שישמע קולי **ואם מדוע לא תקצר רוחי,** לצעוק מצרה לי:

ה׳ פְּנוּ־אֵלַי וְהָשֹּׁמּוּ וְשִׂימוּ יָד עַל־פֶּה:

פנו אלי. לשמוע:

והשמו. התמהו לדברי:

ושימו יד על פה. שלא תדעו להשיב:

ו׳ וְאִם־זָכַרְתִּי וְנִבְהָלְתִּי וְאָחַז בְּשָׂרִי פַּלָּצוּת:

ואם זכרתי. דבר שאני רוצה לומר מדוע רשעים יחיו:

ונבהלתי. שאני רואה רשעי דור המבול עתקו גם גברו חיל:

ז׳ מַדּוּעַ רְשָׁעִים יִחְיוּ עָתְקוּ גַּם־גָּבְרוּ חָיִל:

ח׳ זַרְעָם נָכוֹן לְפְנֵיהֶם עִמָּם וְצֶאֱצָאֵיהֶם לְעֵינֵיהֶם:

ט׳ בָּתֵּיהֶם שָׁלוֹם מִפָּחַד וְלֹא שֵׁבֶט אֱלוֹהַּ עֲלֵיהֶם:

שלום מפחד. שלא היו מזיקין שולטין בהן:

י׳ שׁוֹרָו עָבַר וְלֹא יַגְעֶל תְּפַלֵּט פָּרָתוֹ וְלֹא תְשַׁכֵּל:

שורו עבר. את הנקבה:

ולא יגעיל. לא יורה בה זרע פסולת שיהא חוזר ונפלט מגופה בלא הריון כל לשון הגעלה פליטה הוא וכן בל׳ משנה מגעילן ברותחין וכן כי שם נגעל מגן גבורים (שמואל ב א) נפלט משיחתו והיה כאילו לא נמשח בשמן שהיו רגילין למשוח מגיני עור כדי שיהא חלק ומחליק את הרומח והחנית המכה בו והוא כמו שרים משחו מגן (ישעי׳ כא):

תפלט פרתו. בעת תלד את וולדה:

ולא תשכל. בלא עת:

י״א יְשַׁלְּחוּ כַצֹּאן עֲוִילֵיהֶם וִילָדֶיהֶם יִרְקֹדוּן׃

ישלחו כצאן עויליהם וגו׳. בעת לידתו היה הולך ומרקד מיד ואם פוגע במזיק נלחם בו והיתה אומרת לו אמו הבא לי מספריים ואחתוך שערך בהגדת בראשית, לך והדליק לי את הנר בראשית רבה׃

י״ב יִשְׂאוּ כְתֹף וְכִנּוֹר וְיִשְׂמְחוּ לְקוֹל עוּגָב׃

ישאו. היו נושאין קול בשיר בתוף וכנור, עוגב אינו אלא ל׳ שחוק על שם העגבות אשביימנ״ט בלע״ז, כ״ש׃

י״ג (יבלו) [יְכַלּוּ] בַטּוֹב יְמֵיהֶם וּבְרֶגַע שְׁאוֹל יֵחָתּוּ׃

וברגע שאול יחתו. כשמגיע יום מותו היה מת לפי שעה בנחת בלא יסורין׃

יחתו. ירדו ובתרגום נחיתו׃

י״ד וַיֹּאמְרוּ לָאֵל סוּר מִמֶּנּוּ וְדַעַת דְּרָכֶיךָ לֹא חָפָצְנוּ׃

ט״ו מַה־שַּׁדַּי כִּי־נַעַבְדֶנּוּ וּמַה־נּוֹעִיל כִּי נִפְגַּע־בּוֹ׃

ומה נועיל. מה הנאה יש לנו כי נפגע בו אין אנו צריכין לו אפי׳ לטיפת גשמים כי אד יעלה מן הארץ (בראשית ב)׃

ט״ז הֵן לֹא בְיָדָם טוּבָם עֲצַת רְשָׁעִים רָחֲקָה מָנִּי׃

הן לא בידם טובם. בתמיה וכי אין כל טובם בידם׃

ועצת רשעים רחקה מני. איוב היה משבח בעצמו שראה אותם ולא נמנה עמהם׃

י״ז כַּמָּה | נֵר־רְשָׁעִים יִדְעָךְ וְיָבֹא עֲלֵימוֹ אֵידָם חֶבָלִים יְחַלֵּק בְּאַפּוֹ׃

כמה נר רשעים ידעך. למעלה הוא חוזר למה רשעים יחיו כמה תאריך זמן זה וחזר ומקללם נר רשעים ידעך וגו׳׃

חבלים. גורל הראוי להם׃

י״ח יִהְיוּ כְּתֶבֶן לִפְנֵי־רוּחַ וְכְמֹץ גְּנָבַתּוּ סוּפָה׃

י״ט אֱלוֹהַּ יִצְפֹּן לְבָנָיו אוֹנוֹ יְשַׁלֵּם אֵלָיו וְיֵדָע׃

אלוה יצפון לבניו אונו. בתמיה וכי מדה היא שכן זה הרשיע כל ימיו ויהא בשלום וימות בשלום ואונו ורשעו יצפון הקב״ה לבניו ללקות להם׃

ישלם אליו וידע. שבח הוא להקב״ה שישלם לרשע עצמו גמולו ויבין שהרשיע לעשות׃

כ׳ יִרְאוּ עֵינָיו כִּידוֹ וּמֵחֲמַת שַׁדַּי יִשְׁתֶּה׃

יראו עיניו כידו. שברו, ואיני יכול למצוא לו דמיון בתורה כי אם לפי ענין הפסוק נראה שבר וכן הרב לא מצא לו דמיון׃ (כידו. לשון אידו א׳ מתחלף בכ״ף)׃

כ״א כִּי מַה־חָפְצוֹ בְּבֵיתוֹ אַחֲרָיו וּמִסְפַּר חֳדָשָׁיו חָצָוּי׃

כי מה חפצו בביתו אחריו ומספר חדשיו חצוי. כי מה הוא חושש שקלירי״ר בלע״ז וחפץ בביתו לאח׳ מותו לדאג בחייו בפורענו׳ העתידה לבא עליהם אחרי שמספר חדשיו נקבצו ויכלו לפני הרעה שהבטיחם המקום והיו ימיו מאה ועשרים שנה (שם ו) זאת היא שאמרתי לכם פנו אלי והשמו׃

כ״ב הַלְאֵל יְלַמֶּד־דֵּעָה וְהוּא רָמִים יִשְׁפּוֹט׃

הלאל ילמד דעת. היש אחד מכם אשר הוא תחת האל שילמד דעת מה היא המדה הזאת׃

והוא רמים ישפוט. כגון אני והצדיקים והחשובים הוא מייסר ודן ונפרע מהם כמו (לקמן כד) ולא יפנה דרך כרמים האמור בנח ובמתושלח באגדת חלק, ל״א הלאל ילמד דעת כלומר האני צריך ללמדו דעת לשפוט אמת הוא עצמו נודע שכן אבל הוא ישפוט דינים רמים בגבהו ונגדלו ואינו חש

לדקדק, זה שמעתי ולא הראשון:

כ״ג זֶה יָמוּת בְּעֶצֶם תֻּמּוֹ כֻּלּוֹ שַׁלְאֲנַן וְשָׁלְיו:

זה. הרשע:

ימות. נענש **בעצם תומו** במראה שלימתו לא חסר:

שלאנן. כמו שאנן:

כ״ד עֲטִינָיו מָלְאוּ חָלָב וּמֹחַ עַצְמוֹתָיו יְשֻׁקֶּה:

עטיניו מלאו חלב. ל׳ משנה הוא (מנחות פו ע״א) עוטנו בבית הבד צוברים הזיתי׳ יחד ושומנן מתעגל ומתאסף לתוכו כדי שיהא מוכן כשעוצרו בבית הבד ואותו כלי שצוברין אותו כדי להאסף שמנו לתוכו נקרא מעטן אף כאן חלבו ולחלוחו ושומנו נקרא עטיניו:

כ״ה וְזֶה יָמוּת בְּנֶפֶשׁ מָרָה וְלֹא־אָכַל בְּטוּבָה:

וזה ימות בנפש מרה. הרמים והקדושים אליו יפרע מיד מהם:

כ״ו יַחַד עַל־עָפָר יִשְׁכָּבוּ וְרִמָּה תְּכַסֶּה עֲלֵיהֶם:

יחד על עפר ישכבו. ולאחר מותן אין ניכר לבריות מי הרע מי הטוב כי כזה כן זה יחד על עפר ישכבו:

כ״ז הֵן יָדַעְתִּי מַחְשְׁבוֹתֵיכֶם וְמִזְמוֹת עָלַי תַּחְמֹסוּ:

הן ידעתי מחשבותיכם. והמזמות אשר עלי תחמוסו תריעו לחשוב חמס:

כ״ח כִּי תֹאמְרוּ אַיֵּה בֵּית־נָדִיב וְאַיֵּה אֹהֶל | מִשְׁכְּנוֹת רְשָׁעִים:

כי תאמרו וגו׳. בשביל הרעה אשר באתני אתם אומרים ראו איה ביתו של זה שהיה נדיב ואיה אהל ומשכנות שאר רשעים כלומר כמוהו כמוהם ברשעו אבד ביתו, (ולמה אתם בוטחים בשלותכם):

כ״ט הֲלֹא שְׁאַלְתֶּם עוֹבְרֵי דָּרֶךְ וְאֹתֹתָם לֹא תְנַכָּרוּ:

הלא שאלתם וגו׳. כל זה אתם מושלים עלי משלות:

ואותתם. אשר הודיעו אתכם לא תנכרום משום על לב כמו ויתנכר אליהם (בראשית מב):

ל׳ כִּי לְיוֹם אֵיד יֵחָשֵׂךְ רָע לְיוֹם עֲבָרוֹת יוּבָלוּ:

כי ליום. אמרו לכם אשר **ליום איד יחשך רע**, הרשע מונע ונחשך מרעה ושמור ליום הקבוע לאידו כמו אשר חשכתי לעת צר (לקמן לח) הצנעתים וחשכתים להודיעם עד יום קרב ומלחמה:

ל״א מִי־יַגִּיד עַל־פָּנָיו דַּרְכּוֹ וְהוּא־עָשָׂה מִי יְשַׁלֶּם־לוֹ:

מי יגיד על פניו דרכו. מי הוא המלך הגדול אשר יגיד על פניו דרכו ולא יראו ממנו כמה הוא נשגב זה הקב״ה שעשה:

ומי ישלם לו. וגמול רשעו מי ישלם לו:

ל״ב וְהוּא לְקִבְרוֹת יוּבָל וְעַל־גְּדִישׁ יִשְׁקוֹד:

והוא לקברות יובל. סופו יובל לקבר:

ועל גדיש ישקוד. כשהוא נקבר בשדות אצל הגדישים: (ועל גדיש ישקוד ידונו אותו על שלא קיים המצות השייכים בשדה לקט שכחה ופאה ושאר מצות הנוהגים בעומר ובגדיש ולכן שקדו וימהרו עליו הפורענות הג״ה מר״ע):

ל״ג מָתְקוּ־לוֹ רִגְבֵי־נָחַל וְאַחֲרָיו כָּל־אָדָם יִמְשׁוֹךְ וְלִפָנָיו אֵין מִסְפָּר:

רגבי. בלשט״ז בלע״ז:

ולפניו אין מספר. לנמשכים לאותו דרך כל אלה מזימות תחמסו עלי:

ל״ד וְאֵיךְ תְּנַחֲמוּנִי הֶבֶל וּתְשׁוּבֹתֵיכֶם נִשְׁאַר־מָעַל׃ {פ}

ואיך תנחמוני הבל. מאחר שתשובותיכם נשאר מעל נשכחה ואבדה מכם תשובות החכמה ותשובותיכם לא נשארה בידכם אלא תשובת מעל, **מעל** שם דבר הוא לכך ננקד כולו קמץ וטעמו מלעיל כ״ש:

פרק כ״ב

א׳ וַיַּעַן אֱלִיפַז הַתֵּימָנִי וַיֹּאמַר׃

ב׳ הַלְאֵל יִסְכָּן־גָּבֶר כִּי־יִסְכֹּן עָלָיו מַשְׂכִּיל׃

(מענה אליפז):

הלאל יסכן גבר. הלצורך ולהנאת היוצר יועיל גבר ויהנה כאשר ילמד דעת אל הבריות וחכמה, יסכן הראשון לשון הנייה כמו ותהי לו סוכנת (מלכים א א׳:ב׳) והשני לשון למוד כמו ההסכן הסכנתי (במדבר כ״ב:ל׳) וגם הראשון יתכן להיות נפתר לשון למוד הלטובת היוצר ולצרכו ילמד גבר כאשר ילמד השכל:

ג׳ הַחֵפֶץ לַשַּׁדַּי כִּי תִצְדָּק וְאִם־בָּצַע כִּי־תַתֵּם דְּרָכֶיךָ׃

החפץ לשדי. כמו כי מה חפצו בביתו אחריו (לעיל כא) ההנאה וחשש לו אם תצדיק מעשיך בהתווכח לפניו שיבא עמך להתווכח בדבריך:

ואם בצע. ממון לו אם תתם דרכיך:

ד׳ הֲמִיִּרְאָתְךָ יֹכִיחֲךָ יָבוֹא עִמְּךָ בַּמִּשְׁפָּט׃

המיראתך יוכיחך. או אם מיראה שיירא מפניך יבא ויתווכח עמך:

ה׳ הֲלֹא רָעָתְךָ רַבָּה וְאֵין־קֵץ לַעֲוֹנֹתֶיךָ׃

הלא. יודע הוא כי רעתך רבה:

ו׳ כִּי־תַחְבֹּל אַחֶיךָ חִנָּם וּבִגְדֵי עֲרוּמִּים תַּפְשִׁיט׃

ז׳ לֹא־מַיִם עָיֵף תַּשְׁקֶה וּמֵרָעֵב תִּמְנַע־לָחֶם׃

ח׳ וְאִישׁ זְרוֹעַ לוֹ הָאָרֶץ וּנְשׂוּא פָנִים יָשֶׁב בָּהּ׃

ואיש זרוע לו הארץ. בתמיה וכי מחמת שהיית גדול תירש את הארץ כלום הוא ראוי להתקיים:

ישב בה. יאריך בה כמו ותשבו בקדש (דברי׳ יא):

ט׳ אַלְמָנוֹת שִׁלַּחְתָּ רֵיקָם וּזְרוֹעוֹת יְתוֹמִים יְדֻכָּא׃

י׳ עַל־כֵּן סְבִיבוֹתֶיךָ פַּחִים וַיְבַהֶלְךָ פַּחַד פִּתְאֹם׃

י״א אוֹ־חֹשֶׁךְ לְא־תִרְאֶה וְשִׁפְעַת־מַיִם תְּכַסֶּךָּ׃

או חשך לא תראה. כלומר לא תתן עיניך ובטחונך בכח לאמר:

י״ב הֲלֹא־אֱלוֹהַּ גֹּבַהּ שָׁמָיִם וּרְאֵה רֹאשׁ כּוֹכָבִים כִּי־רָמּוּ׃

הלא אלוה גובה שמים. ולא ישפיל לראות:

וראה ראש כוכבים כי רמו. כמו וראה עניי שבסוף מענה החמישי (לעיל י) כלומר ונותן אתה עין בראש כוכבים כי רמו ובשביל כך אמרת:

י״ג וְאָמַרְתָּ מַה־יָּדַע אֵל הַבְעַד עֲרָפֶל יִשְׁפּוֹט:

מה ידע אל. במעשה החשך:

הבעד ערפל ישפוט. הכנגד החשך הזה יראה וישפוט, הנה:

י״ד עָבִים סֵתֶר־לוֹ וְלֹא יִרְאֶה וְחוּג שָׁמַיִם יִתְהַלָּךְ:

עבים סתר. לפניו ולא יוכל לראות:

וחוג שמים יתהלך. ולא ידע את אשר בארץ:

חוג. עוגל מחוגת שמים כמו ובמחוגה יתארהו (ישעיהו מ״ד:י״ג) קומפ״ש בלע״ז:

ט״ו הַאֹרַח עוֹלָם תִּשְׁמֹר אֲשֶׁר דָּרְכוּ מְתֵי־אָוֶן:

האורח עולם. הדרך הראשונים אשר מאז:

תשמור. שמרת בלבך לזכור מה נהייתה בהם:

ט״ז אֲשֶׁר־קָמְטוּ וְלֹא־עֵת נָהָר יוּצַק יְסוֹדָם:

קומטו ולא עת. נגזרו בלא עתם:

נהר וגו׳. ונהר של מבול או גפרית ואש של סדום הוצק ביסודם:

י״ז הָאֹמְרִים לָאֵל סוּר מִמֶּנּוּ וּמַה־יִּפְעָל שַׁדַּי לָמוֹ:

י״ח וְהוּא מִלֵּא בָתֵּיהֶם טוּב וַעֲצַת רְשָׁעִים רָחֲקָה מָנִי:

י״ט יִרְאוּ צַדִּיקִים וְיִשְׂמָחוּ וְנָקִי יִלְעַג־לָמוֹ:

כ׳ אִם־לֹא נִכְחַד קִימָנוּ וְיִתְרָם אָכְלָה אֵשׁ:

אם לא נכחד קימנו. התשמור וראית אם לא נכחד יקומם:

קימנו. כמו קומתו של אותו הדור כמו (הושע י״ב:ה׳) בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו כמו עמו:

ויתרם. גאותם:

אכלה אש. ברותחין נדונו ר׳ תנחומא דרש שהיו בעלי קומה ולא מתו בתהומות ובאו עליהם רותחין מלמעלה וזה יתרם קימה יתרה שלהם, כ״ש:

כ״א הַסְכֶּן־נָא עִמּוֹ וּשְׁלָם בָּהֶם תְּבוּאָתְךָ טוֹבָה:

הסכן. למוד להיות עמו שלם:

ושלם. ותהיה שלם ולא תחסר בהם בדברים האלה:

תבואתך טובה. תבואך טובה:

כ״ב קַח־נָא מִפִּיו תּוֹרָה וְשִׂים אֲמָרָיו בִּלְבָבֶךָ:

כ״ג אִם־תָּשׁוּב עַד־שַׁדַּי תִּבָּנֶה תַּרְחִיק עַוְלָה מֵאָהֳלֶךָ:

כ״ד וְשִׁית־עַל־עָפָר בֶּצֶר וּכְצוּר נְחָלִים אוֹפִיר:

ושית על עפר בצר. על אשר תשוב אליו תשית על הארץ חוסן ומבצרים:

ובצור נחלים. הסלעים גבוהים שבנחלים עמוקים יהיה לך אוסף צבירת אופיר היא סגולת מלכים שהיו מסגלים ואוצרים זהב הבא מאופיר:

כ״ה וְהָיָה שַׁדַּי בְּצָרֶיךָ וְכֶסֶף תּוֹעָפוֹת לָךְ:

והיה שדי בצריך. אם שדי זה קדש תמהתי על פתרונו שמשמעו קללה שימנה עם אויביו כמו ואת היית בעוכרי (שופטים י״א:ל״ה) עם עוכרי וע״י צורך נדוננו מן המקראות חסרים (כמו והיה שדי שופט בצריך, ואם נוכל לאמרו חול לשון דיין וחוסן זה פתרונו) והיה חוסן מבצריך כמו ושית על עפר בצר כלומר הון עתק תהיה נבצר ולפי הענין כן פתרונו שהרי סופו מוכיחו וכסף תועפות לך ל׳ חוסן כמו ותועפות ראם לו (במדבר כ״ג:כ״ב):

כ״ו כִּי־אָז עַל־שַׁדַּי תִּתְעַנַּג וְתִשָּׂא אֶל־אֱלוֹהַּ פָּנֶיךָ:

ותשא אל אלוה פניך. לא תבא להרים פניך אלא לשאול, צורכיך הימנו:

כ״ז תַּעְתִּיר אֵלָיו וְיִשְׁמָעֶךָּ וּנְדָרֶיךָ תְּשַׁלֵּם:

ונדריך תשלם. מובטח אתה שירצו קרבנות תשלומי נדריך:

כ״ח וְתִגְזַר־אֹמֶר וְיָקָם־לָךְ וְעַל־דְּרָכֶיךָ נֶגַהּ אוֹר:

ויקם לך. כמו ויקום לך:

כ״ט כִּי־הֶשְׁפִּילוּ וַתֹּאמֶר גֵּוֶה וְשַׁח עֵינַיִם יוֹשִׁיעַ:

כי השפילו ותאמר גוה. ואם רואך דורך שפל תאמר בהבטחה להגביהו ויגבה:

ושח עינים. בצרה הבאה (אליו) בעונו:

יושיע. אותו אלוה בידך ובתפילתך:

ל׳ יְמַלֵּט אִי־נָקִי וְנִמְלַט בְּבֹר כַּפֶּיךָ: {פ}

ימלט אי נקי. אין נקי כמו אי כבוד (שמואל א ד׳:כ״א) אין כבוד וכן (משלי לא) ולרוזנים אי שכר אין שכר אין נאה להם שכרות שלשתן חברם מנחם במחלוקת אחת ואע״פ שהן שתי תיבות מפרשין כן ונמלט את אי נקי בבור כפיך וכן שמעתי, ל׳ אחר שמעתי שהיו אומרים מפי ר׳ יעקב שהוא לשון אדם השרוי בצער ובאנקה והיו״ד יתירה בתיבה כמו היושבי בשמים (תלים קכג) אבל לא שמעתי מפי הרב:

פרק כ״ג

א׳ וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר:

ב׳ גַּם־הַיּוֹם מְרִי שִׂיחִי יָדִי כָּבְדָה עַל־אַנְחָתִי:

(מענה איוב):

גם היום. אחר כל תנחומין הללו:

מרי שיחי. במקומו עומד כי אין תנחום בדבריכם:

ידי כבדה. מכת נגעי תקיפה יותר מאנחתי שאיני קובל וצועק לפי מכתי:

ג׳ מִי־יִתֵּן יְדַעְתִּי וְאֶמְצָאֵהוּ אָבוֹא עַד־תְּכוּנָתוֹ:

ואמצאהו. לשופטי:

תכונתו. מכון כסאו:

ד׳ אֶעֱרְכָה לְפָנָיו מִשְׁפָּט וְפִי אֲמַלֵּא תּוֹכָחוֹת:

משפט. הוכחת דברים:

ה׳ אַדְעָה מִלִּים יַעֲנֵנִי וְאָבִינָה מַה־יֹּאמַר לִי׃

(אדעה מלים יענני. וגם אם יסתום אותי מלדבר לפניו שמא ידבר הוא עמי ואדעה מלים יענני רבי תנחומא):

ו׳ הַבְּרֹב־כֹּחַ יָרִיב עִמָּדִי לֹא אַךְ־הוּא יָשֵׂם בִּי׃

הברב כח. דברים ותוכחות של חטאיו יריב עמדי:

לא אך. מכה וכפיה לא ישים בי אכפו ואימתו (ועוד יפתר) לא אך הוא ישים בי כי לא ישים בי אך הריב של תוכחת פשעי ולא תשומות עלילות:

ז׳ שָׁם יָשָׁר נוֹכַח עִמּוֹ וַאֲפַלְטָה לָנֶצַח מִשֹּׁפְטִי׃

שם. במקום ריבנו:

ישר. כושר מפעלותי יהא נוכח ונגלה ונראה עמו לפניו:

נוכח. מוכח ושם אפלטה לנצח כי לא ימצא בי עון:

ח׳ הֵן קֶדֶם אֶהֱלָךְ וְאֵינֶנּוּ וְאָחוֹר וְלֹא־אָבִין לוֹ׃

הן קדם. למעלה הוא חוזר למי יתן ידעתי וגו׳:

קדם. מזרח שנאמר קדמה מזרחה (שמות כא):

אחור. מערב הואיל והמזרח קדמת עולם נמצא המערב אחוריו של עולם:

ט׳ שְׂמֹאול בַּעֲשֹׂתוֹ וְלֹא־אֶחֱזֶה יַעְטֹף יָמִין וְלֹא אֶרְאֶה׃

שמאל. צפון:

בעשותו. כשבראו לא עשה מקום כסאו שם שראנו שם:

אחז. תרגום של אראה ותדע שהטעם תחת האל״ף ואם לשון אחיזה הוא היה טעמו מלרע תחת החי״ת:

יעטוף ימין. כיסה פני הדרום בפניו למען לא נראנו:

י׳ כִּי־יֵדַע דֶּרֶךְ עִמָּדִי בְּחָנַנִי כַּזָּהָב אֵצֵא׃

כי ידע דרך וגו׳. אשר **עמדי** מהו לפיכך אינו בא לריב עמדי:

בחנני וגו׳. אשר **כזהב אצא** אם יריב עמדי:

י״א בַּאֲשֻׁרוֹ אָחֲזָה רַגְלִי דַּרְכּוֹ שָׁמַרְתִּי וְלֹא־אָט׃

באשורו. במעגלו כמו אם תטה אשורי (לקמן לא) כונן אשוריו (תלים מ):

ולא אט. איני רגיל לנטות:

י״ב מִצְוַת שְׂפָתָיו וְלֹא אָמַישׁ מֵחֻקִּי צָפַנְתִּי אִמְרֵי־פִיו׃

מחוקי צפנתי אמרי פיו. יותר מחוקי מזונותי הייתי זריז לצפון אמרי פיו כמו (משלי ל׳:ח׳) לחם חוקי מזונותי:

י״ג וְהוּא בְאֶחָד וּמִי יְשִׁיבֶנּוּ וְנַפְשׁוֹ אִוְּתָה וַיַּעַשׂ׃

והוא. לפי שהוא יחיד בעולם ויודע דעתן ומחשבתן של בריות ומה יש להם לדבר לפניו לפיכך תשובות מוכנות לפניו:

ומי ישיבנו. לפיכך נפשו אותה ויעש:

י״ד כִּי יַשְׁלִים חֻקִּי וְכָהֵנָּה רַבּוֹת עִמּוֹ׃

כי ישלים חקי. ידעתי כי לא ישיב ידו עד אשר ישלים חוק גזירותיו פורעניות אשר גזר עלי:

וכהנה רבות עמו. כי כהנה רבות עשה:

ט״ו עַל־כֵּ֣ן מִפָּנָ֣יו אֶבָּהֵ֑ל אֶ֝תְבּוֹנֵ֗ן וְאֶפְחַ֥ד מִמֶּֽנּוּ׃

על כן. שאינו גומל לאדם כפי דרכיו:

מפניו אבהל. וכשאתבונן בדרכיו אפחד ממנו:

ט״ז וֵאֵ֥ל הֵרַ֖ךְ לִבִּ֑י וְ֝שַׁדַּ֗י הִבְהִילָ֥נִי׃

י״ז כִּי־לֹ֣א נִצְמַ֣תִּי מִפָּנַ֣י חֹ֑שֶׁךְ וּ֝מִפָּנַ֗י כִּסָּ֥ה־אֹֽפֶל׃

כי לא נצמתי מפני חשך. בזאת אני נבהל כי לא נצמתי לחלוטין וצמיתות קבר מפני החשך הזה הבא עלי וכן לא כסה מפני את האופל הזה עד מותי:

ומפני כסה אופל. על כי לא שבראש הפסוק חוזר:

פרק כ״ד

א׳ מַדּ֣וּעַ מִשַּׁדַּ֣י לֹא־נִצְפְּנ֣וּ עִתִּ֑ים וְ֝יֹדְעָ֗יו לֹא־חָ֣זוּ יָמָֽיו׃

מדוע משדי לא נצפנו עתים. קבלה הוא זה למה לא נצפנו עתי ימי האדם מן הקב״ה שלא ידע יום מות האדם שמא לא ימהר פורענות ויקדמנו יום המיתה:

ויודעיו לא חזו ימיו. מיום האדם כמו חדש ימים (ומתרגמינן עידן בעידן סא״א), ד״א מדוע יודעיו ואוהביו של הקב״ה אינן יכולין לראות סוף דרכיו ומדותיו:

ימיו. זו היא דרך שנהג בימיו כמו לא יחרף לבבי מימי (לקמן כז) ומה הן המדות התמוהות:

ב׳ גְּבֻל֥וֹת יַשִּׂ֑יגוּ עֵ֝דֶר גָּ֗זְלוּ וַיִּרְעֽוּ׃

גבולות ישיגו. אותן שדרכן להסיג גבולות שהן קונין שדות כנגד שדות אחרים ובלילה הם מרבים גבוליהם שהיו עושים גדריהם בלילה בתוך תחום שכיניהם (וזהו משיג דמתרגמינן משגה שהיו משגים הגבול סא״א):

עדר גזלו וירעו. לעצמן:

ג׳ חֲמ֣וֹר יְתוֹמִ֣ים יִנְהָ֑גוּ וַ֝יַּחְבְּל֗וּ שׁ֣וֹר אַלְמָנָֽה׃

חמור יתומים ינהגו. ועושין כל רעות האמורות בענין, סוף דבר ואלוה לא ישים תפלה להודיעם עוונם ולהמציאם גמולם:

ד׳ יַטּ֣וּ אֶבְיוֹנִ֣ים מִדֶּ֑רֶךְ יַ֝חַ֗ד חָבְא֥וּ עֲנִיֵּי־אָֽרֶץ׃

יחד חובאו. עניי ארץ מפני שיראים מהם:

ה׳ הֵ֤ן פְּרָאִ֨ים ׀ בַּמִּדְבָּ֗ר יָצְא֣וּ בְפָעֳלָ֣ם מְשַׁחֲרֵ֣י לַטָּ֑רֶף עֲרָבָ֥ה לוֹ֝ לֶ֗חֶם לַנְּעָרִֽים׃

הן פראים. הפראים שהם לימודי מדבר לארוב את העוברים:

יצאו בפעלם. יצאו למלאכתן ומה היא הפעולה **משחרי לטרף** מבקשים לטרוף:

ערבה לו לחם לנערים. למשרתיו ונעריו של רשע הערבה והמדבר הווה לו לחם לצרכם שמשם הוא חוטף ואוכל וגוזל מה שהם אוכלים:

לנערים. הם ההולכים אתו לגזול כמו רק אשר אכלו הנערים (בראשית י״ד:כ״ד):

ו׳ בַּשָּׂדֶ֣ה בְּלִילֹ֣ו (יקצירו) [יִקְצֹ֑רוּ] וְכֶ֥רֶם רָ֝שָׁ֗ע יְלַקֵּֽשׁוּ׃

בשדה. של אחרים:

בלילו. יבולו:

יקצורו. לגזול:

וכרם רשע ילקשו. וכרמים של אחרים הרשעים האלו נוטלים פריים, ילקשו אשפריימנ"ט נוטלים לקש שלהם, לקש לשון צמח פרי כמו בתחלת עלות הלקש (עמוס ז׳:א׳) תירגם יונתן צימוח וכן יסד ר"א (בהושענא אדמה מארר) לקש מארבה (ד"א וכרם רשע ילקשו. ילקשו אותה מהשחיתה כי את של העניים ויתומים הם אוכלים, ילקשו כמו ופיהם פערו למלקוש זמן ארוך וכמו לקישיא ללבן):

ז׳ עָרֹם֙ לָ֣לִינוּ מִבְּלִי לְבֻ֔ושׁ וְאֵ֥ין כְּסוּת֖ בַּקָּרָֽה׃

ערום לילינו. הם מלינים את העניים:

מבלי לבוש. שנטלו כסוין:

ח׳ מִזֶּ֤רֶם הָרִים֙ יִרְטָ֔בוּ וּמִבְּלִ֥י מַחְסֶ֖ה חִבְּק֥וּ צֽוּר׃

מזרם. היורד מן ההרים ירטבו ויתלחלחו אותן הערומים לפי שמבלי כיסוי אין מחסה להחסות בו:

חבקו צור. נחבאים בנקיקי הסלעים וגם שם הזרם יורד ומקלח עליהם ורוטבם, רטוב תרגום של לח וכל מי שאינו מנוגב קרוי לח:

ירטבו. מויישט"א בלע"ז:

ט׳ יָגְזְל֤וּ מִשַּׁד֙ יָתֹ֔ום וְעַל־עָנִ֖י יַחְבֹּֽלוּ׃

משד יתום. יניקת היתום מקום מוצא מאכלו ומזונותיו כמו ושוד מלכים תינקי (ישעיהו ס׳:ט"ז):

יחבלו. ל׳ אם חבול תחבול (שמות כ"ב:כ"ה) וכמו חבול לא יחבול (יחזקאל י"ח:ט"ז):

י׳ עָרֹ֤ום הָלְכוּ֙ בְּלִ֣י לְבֻ֔ושׁ וְרְעֵבִ֖ים נָשְׂא֥וּ עֹֽמֶר׃

הלכו. הם הלכוהו בלי לבוש:

ורעבים נשאו עומר. ומרעבים נטלו העומרים של לקט ועוד יפתר ורעבים אותם שהיו נושאים עומר לפי שאלו גוזלים אותם מהם והיו נשארים רעבים:

י"א בֵּ֤ין שׁוּרֹתָם֙ יַצְהִ֔ירוּ יְקָבִ֖ים דָּרְכ֣וּ וַיִּצְמָֽאוּ׃

בין שורותם יצהירו. ויעשו שמן, בעלי זתים:

ויקבים דרכו. בעלי כרמים:

ויצמאו. לאחר זמן לפי שאלו הרשעים גוזלים אותם מהם:

בין שורותם. כמדומה לי שעושין הזתים שורות שורות בבית הבד והיצהר זב ביניהם:

י"ב מֵֽעִ֣יר מְתִ֔ים | יִנְאָ֖קוּ וְנֶ֣פֶשׁ חֲלָלִ֑ים תְּשַׁוַּ֣ע וֵֽאלוֹהַ֔ לְא־יָשִׂ֖ים תִּפְלָֽה׃

מעיר מתים ינאקו. מתיה וטוביה של עיר ינאקו מחמת אותן האונסין:

לא ישים תפלה. להקפיד עליהם וליקח נקמה:

י"ג הֵ֣מָּה | הָיוּ֙ בְּמֹרְדֵ֣י־א֔וֹר לֹא־הִכִּ֖ירוּ דְּרָכָ֑יו וְלֹ֥א יָשֻׁ֖בוּ בְּנְתִיבֹתָֽיו׃

המה. הרשעים האלה הם דור המבול שמרדו באור, בשביל המטר שהיה עולה מן הארץ ולא היו צריכים לכלום:

י"ד לָאֹ֣ור יָקֻ֔ום רוֹצֵ֖חַ יְקַטֶּל־עָנִ֑י וְאָבְי֖וֹן כַּגַּנָּֽב׃

לאור יקום. אם היו עומדים ביום היו הורגים עוברי דרכים:

ובלילה יהי כגנב. לחתור בתים:

ט"ו וְעֵ֣ין נֹאֵ֣ף | שֶׁ֭מֶרֶה־נֶּ֑שֶׁף לֵ֥אמֹר לֹא־תְשׁוּרֵ֥נִי עַ֗יִן וְ֝סֵתֶ֗ר פָּנִ֥ים יָשִֽׂים׃

ועין נואף. והנואף שבהם היה שומר וממתין עד נשף לאמר וגו׳:

וסתר. ובסתר ישים פניו לעבור עבירה, שעל כל אלה היו חשודין דור המבול על הגזל שנאמר ותמלא הארץ חמס (בראשית ו׳:י״א) ועל העריות שנאמר כי השחית כל בשר (שם):

ט״ז חָתַר בַּחֹשֶׁךְ בָּתִּים יוֹמָם חָתְמוּ־לָמוֹ לֹא־יָדְעוּ אוֹר:

יומם חתמו למו. אותם שהיו חלשים מהם מעשו׳ לסטיו׳ ביום היו חותרים בבתים בלילה וביום היו חתומים ומסוגרים בבתיהם:

לא ידעו אור. לא היו מכירין את האור ולא היה עת מהלכם:

י״ז כִּי יַחְדָּו | בֹּקֶר לָמוֹ צַלְמָוֶת כִּי־יַכִּיר בַּלְהוֹת צַלְמָוֶת:

כי יחדו בקר למו צלמות. שביום היו נסגרים ובלילה היו הולכים למחתרתם ולא היו יראים מן המזיקים כלל:

כי יכיר בלהות צלמות. מכיר היה כל א׳ שדים המבהילים ולא היה ירא מהם, ורבותינו פירשו יומם חתמו למו ביום היו עושים סימנים היכן מרתפו של בית והיכן גנזיו של עשיר שהיו מפקידין אפרסמון אצל בעלי בתים עשירים ויודעים הם שיניחנו בבית גנזיו ובלילה מריחין והולכים שם וחותרים שם:

י״ח קַל־הִוא | עַל־פְּנֵי־מַיִם תֻּקַלַּל חֶלְקָתָם בָּאָרֶץ לֹא־יִפְנֶה דֶּרֶךְ כְּרָמִים:

קל הוא על פני מים. כשהיו הצדיקים נח ומתושלח מוכיחים אותם ואומרים להם שעתיד המבול לבא עליהם היו אומרים קלים אנו לשיט על המים ויש לנו גומא ודברים קלים לעשות מהם אניות ולשוט:

תקולל חלקתם בארץ לא יפנה דרך כרמים. היו מקללים את חלקם בארץ לאמר לא יפנה דרך הטוב בדרכי הצדיקים הרמים ושוכנים ברומו של עולם, ל״א כרמים הם הצדיקים ופרנסי הדור כמו ונתתי לה את כרמיה משם (הושע ב׳:י״ז) ת״י ית פרנסהא היו מקללים את חלקם בארץ לאמר לא יפנו דרך הטוב נשבעים שלא יפנו את דרכם, ל״א תקולל חלקתם מתקלקלת היתה חלקתם שהיו משחיתים זרעם לבטלה כמו כי השחית כל בשר את דרכו (בראשית ו׳:י״ב) תקולל לשון קלקול כמו בעון אשר ידע כי מקללים להם בניו (שמואל א ג׳:י״ג) ל״א תקולל חלקתם הדורות שאחריהם מקללים בהם מי שפרע מדור המבול, כ״ש, ל״א **תקולל חלקתם לא יפנה דרך כרמים**, לא היו מקבלים תוכחה מן הטובים, לשון אחר היו קלים לשוט בספינות להרוג ולחמוס ממון ודרך יישוב בני אדם ונטיעת כרמים אין חושש לילך:

י״ט צִיָּה גַם־חֹם יִגְזְלוּ מֵימֵי־שֶׁלֶג שְׁאוֹל חָטָאוּ:

ציה גם חום יגזלו. מפני רעתם גרמו להם שנה אחת להשתנות עולם משלשה סדריו זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף:

מימי שלג. כמו ומימי שלג גם אותם גזלו מן העולם לפי ששאול חטאו יש תיבות חסירות וי״ן כמו (ירמיהו י״א:י״ט) ואני ככבש אלוף והוא נפתר ככבש ואלוף עוד הרבה במחברת מנחם בן סרוק:

כ׳ יִשְׁכָּחֵהוּ רָחֶם | מְתָקוֹ רִמָּה עוֹד לֹא־יִזָּכֵר וַתִּשָּׁבֵר כָּעֵץ עַוְלָה:

ישכחהו רחם. אמו, דרש רבי תנחום שהיו דור המבול נוטלים את בניהם ונותנים אותם תחתיהם לסתום ארובות התהום ואפילו אמו לא היתה מרחמת עליו:

מתקו רמה. למות ולאכול רמה בשרם:

עוד לא יזכר. בשנה אחת נעקרו ועל ארכא שניתן להם מתחילה היה איוב קובל שהרבה מתו ולא ראו בפורענות זה:

כ״א רֹעֶה עֲקָרָה לֹא תֵלֵד וְאַלְמָנָה לֹא יֵיטִיב:

רועה עקרה לא תלד. כך היה מנהגם נושא שתי נשים אחת לתשמיש ואחת לבנים זו שעומדת לתשמיש משקה כוס עיקרין כדי שלא תלד עולמית ומאכילה תפנוקים ומרחיצה ומקשטה כדי שתהא נאה וזו העומדת לבנים מלבישה בגדי אלמנות ומרעיבה וזהו שאומר העקרה שלא תלד היה רועה ומטיב ואת האלמנה שעומדת לבנים לא ייטיב:

כ״ב וּמָשַׁךְ אַבִּירִים בְּכֹחוֹ יָקוּם וְלֹא־יַאֲמִין בַּחַיִּין:

ומשך. הקב״ה אותן אבירים בכחו לפורענות ולמחייה מתוך ארכא שהאריך להם:

יקום. יום א׳:

ולא יאמין בחיין. כמו בחיים ביום הזה נבקעו כל וגו׳ (בראשית ז׳:י״א):

כ״ג יִתֶּן־לוֹ לָבֶטַח וְיִשָּׁעֵן וְעֵינֵיהוּ עַל־דַּרְכֵיהֶם:

יתן לו לבטח. עד יום אידם ונשענו:

כ״ד רָמוּ מְעַט | וְאֵינֶנּוּ וְהָמְכוּ כַּכֹּל יִקָּפְצוּן וּכְרֹאשׁ שִׁבֹּלֶת יִמָּלוּ:

רומו מעט. נסתלקו מן העולם כמעט רגע:

והומכו. נדכאו ונתמסכנו:

ככל יקפצון. כשאר כל הנקפצים ונמלטים בעת קציר ובציר ומסיק שנקפצים יחד כן תמו כרגע:

כ״ה וְאִם־לֹא אֲפוֹ מִי יַכְזִיבֵנִי וְיָשֵׂם לְאַל מִלָּתִי: {פ}

ואם לא איפו. כאשר אמרתי יבא אחד מכם ויכזיבני:

וישם לאל מלתי. שאני מהרהר אחריו לדעת מדותיו שמאריך אף לרשעים, ואת אוהביו כמוני הוא מייסר ואינו ממיתן כמו שקובל (למעלה כג) כי לא נצמתי מפני חושך ואלו שגבולות ישיגו וכל אלה עשו לא הוכו בייסורין:

פרק כ״ה

א׳ וַיַּעַן בִּלְדַּד הַשּׁוּחִי וַיֹּאמַר:

ב׳ הַמְשָׁל וָפַחַד עִמּוֹ עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו:

(מענה בלדד):

המשל ופחד עמו. כלפי שאמר איוב אערכה לפניו משפט אמר לו המשל ופחד עמו, המשל זה מיכאל ופחד זה גבריאל כלום אתה יכול להשיב את אחד מהם:

עושה שלום במרומיו. כשהמזלות עולים כל א׳ סובר אני עולה ראשון לפי שאינו רואה מה שלפניו לפיכך אינו מתקנא, כ״ש, ל״א עושה שלום במרומיו אש ומים בלולין ואין מים מכבין את האש, כ״ש:

ג׳ הֲיֵשׁ מִסְפָּר לִגְדוּדָיו וְעַל־מִי לֹא־יָקוּם אוֹרָהוּ:

ד׳ וּמַה־יִּצְדַּק אֱנוֹשׁ עִם־אֵל וּמַה־יִּזְכֶּה יְלוּד אִשָּׁה:

ומה יצדק וגו׳. ילוד אשה שאמרת בחנני כזהב אצא (לעיל כג):

ה׳ הֵן עַד־יָרֵחַ וְלֹא יַאָהִיל וְכוֹכָבִים לֹא־זַכּוּ בְעֵינָיו:

עד ירח. כמו ולא עדה עליו שחל (לקמן כח):

ולא יאהיל. כמו לא יהלו אורם (ישעיהו י״ג:י׳) ואל״ף זו באה כמו ולאדיב את נפשך (שמואל א ב׳:ל״ג) אל״ף יתירה, ל״א לא יאהיל לא יהיה לו צל כשאינו מאיר אין לו צל והראשון נראה ושניהם שמעתי:

ו׳ אַף כִּי־אֱנוֹשׁ רִמָּה וּבֶן־אָדָם תּוֹלֵעָה: {פ}

פרק כ״ו

א׳ וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר:

ב׳ מֶה־עָנֵרְתָּ לְלֹא־כֹחַ הוֹשַׁעְתָּ זְרוֹעַ לֹא־עֹז׃

ג׳ מַה־יָּעַצְתָּ לְלֹא חָכְמָה וְתֻשִׁיָּה לָרֹב הוֹדָעְתָּ׃

ד׳ אֶת־מִי הִגַּדְתָּ מִלִּין וְנִשְׁמַת־מִי יָצְאָה מִמֶּךָּ׃

(מענה איוב):

ונשמת מי יצאה ממך. מי שם בך הרוח הזה שיצא מפיך מי לא ידע זאת:

ה׳ הָרְפָאִים יְחוֹלָלוּ מִתַּחַת מַיִם וְשֹׁכְנֵיהֶם׃

הרפאים. גיהנם המרפה את הבריות:

יחוללו. שבעה חללים שלו:

מתחת מים ושוכניהם. בעמקי עמקים, וגם הוא:

ו׳ עָרוֹם שְׁאוֹל נֶגְדּוֹ וְאֵין כְּסוּת לָאֲבַדּוֹן׃

ערום שאול נגדו. לדעת ולראות את כל מה שבתוכו:

ז׳ נֹטֶה צָפוֹן עַל־תֹּהוּ תֹּלֶה אֶרֶץ עַל־בְּלִי־מָה׃

על בלימה. אין כלום ביסוד כי הם עומדים באויר על חוזק זרועותיו של הקב״ה ודונש פי׳ בלימה מישור כמו (תהלים לב) במתג ורסן עדיו לבלום (כך ראיתי סא״א):

ח׳ צֹרֵר־מַיִם בְּעָבָיו וְלֹא־נִבְקַע עָנָן תַּחְתָּם׃

ולא נבקע ענן. מעול׳ שיפלו מימיו ביחד:

תחתם. תחת המים:

ט׳ מְאַחֵז פְּנֵי־כִסֵּה פָּרְשֵׂז עָלָיו עֲנָנוֹ׃

מאחז. במחיצות פני כסא הכבוד כולו כגון ישת חשך סתרו (שם יח):

ופרשז. על הכסא עננו כמו ודמות על ראשי החיות רקיע (יחזקאל א׳:כ״ב):

י׳ חָקַק־חָג עַל־פְּנֵי־מָיִם עַד־תַּכְלִית אוֹר עִם־חֹשֶׁךְ׃

חוק חג. קומפ״ש בלע״ז לשון ובמחוג׳ יתארהו (ישעיהו מ״ד:י״ג) סיבבו בחול להיות לו (החול) חוק גבול עולם ולא יעבור הים אותו חוג עד שיכלה אור וחשך:

י״א עַמּוּדֵי שָׁמַיִם יְרוֹפָפוּ וְיִתְמְהוּ מִגַּעֲרָתוֹ׃

ירופפו. כשבראם והקרישם היו רופפים וגער בהם ועמדו ביובש ובחוזק:

ויתמהו. תוהה ועולה (ס״א כאדם תוהה ועומד) במקום אחד:

י״ב בְּכֹחוֹ רָגַע הַיָּם (ובתובנתו) [וּבִתְבוּנָתוֹ] מָחַץ רָהַב׃

רגע הים. כמו עורי רגע (לעיל ז) נקמט קמטים נעשו (כך כשאמר יקוו המים נאספו מפשיטתן ונקמטו קמטים קמטים) עד שנקוו למקום אחד המוכן להם:

מחץ רהב. מצריים קרויין רהבים:

י״ג בְּרוּחוֹ שָׁמַיִם שִׁפְרָה חֹלָלָה יָדוֹ נָחָשׁ בָּרִחַ׃

ברוחו שמים שפרה. בדבריו וברוח פיו איהל כמו ונטה אהל שפרירו (ירמיה מב):

חוללה ידו. את פרעה הנקרא נחש בריח (ישעיהו כ"ז:א') לשון חיל וצרה וכן במקום אחר הלא זאת היא המחצבת רהב מחוללת תנין (שם נא), ל"א יסדה ידו את לויתן כמו גבעות חוללתי (משלי ח):

י"ד הֵן־אֵלֶּה | קְצוֹת דַּרְכּוֹ וּמַה־שֵּׁמֶץ דָּבָר נִשְׁמַע־בּוֹ וְרַעַם גְּבוּרֹתָו מִי יִתְבּוֹנָן: {פ}

קצות דרכיו. קלות ומועטות לפי שאר גדולות שבו:

ומה שמץ דבר נשמע בו. מה רמז דבר אדם יכול להבין מפעלותיו ד"א שמץ כמו לשמצה לגנות:

פרק כ"ז

א' וַיֹּסֶף אִיּוֹב שְׂאֵת מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר:

ויוסף. עמדו ריעיו מענות כאשר הוכיחם אליהוא כי עמדו ולא ענו עוד (לקמן לב):

ב' חַי־אֵל הֵסִיר מִשְׁפָּטִי וְשַׁדַּי הֵמַר נַפְשִׁי:

חי אל. שבועה היא כי באמת הסיר את משפטי ומכאן דרש ר' יהושע שמאהבה עבד איוב את המקום אין אדם נודר בחיי המלך אלא א"כ אוהב את המלך:

ג' כִּי־כָל־עוֹד נְשָׁמָתִי בִּי וְרוּחַ אֱלוֹהַּ בְּאַפִּי:

ד' אִם־תְּדַבֵּרְנָה שְׂפָתַי עַוְלָה אִם־יֶהְגֶּה רְמִיָּה:

ה' חָלִילָה לִי אִם־אַצְדֵּיק אֶתְכֶם עַד־אֶגְוַע לֹא־אָסִיר תֻּמָּתִי מִמֶּנִּי:

אם אצדיק אתכם. אם אומר הדין עמכם לחייבני:

לא אסיר תומתי. לא אודה לדבריכם לומר שאיני תם:

ו' בְּצִדְקָתִי הֶחֱזַקְתִּי וְלֹא אַרְפֶּהָ לֹא־יֶחֱרַף לְבָבִי מִיָּמָי:

בצדקתי החזקתי. לומר שאני צדיק:

לא יחרף לבבי. אותי מימי מכל דרך ומדה שנהגתי בימי ועל כרחו יהי כרשע אויבי:

ז' יְהִי כָרָשָׁע אֹיְבִי וּמִתְקוֹמְמַי כְּעַוָּל:

ח' כִּי מַה־תִּקְוַת חָנֵף כִּי יִבְצַע כִּי יָשֵׁל אֱלוֹהַּ נַפְשׁוֹ:

כי מה תקות חנף. כי למה אהיה רשע וגזלן מה סופו של רשע הגוזל ממון:

כי ישל. כי ישליך המקום את נפשו מעליו לשון של נעלך (שמות ג) ונשל הברזל (דברים יט):

ט' הֲצַעֲקָתוֹ יִשְׁמַע | אֱל כִּי־תָבוֹא עָלָיו צָרָה:

י' אִם־עַל־שַׁדַּי יִתְעַנָּג יִקְרָא אֱלוֹהַּ בְּכָל־עֵת:

אם על שדי יתענג. כפל התמיהה היא ככל התמיהות הכפולות שכן דרך הראשונה בה"א והשנייה באם כמו הירוצון בסלע סוסים אם יחרוש בבקרים (עמוס ו':י"ב), היש בלשוני עולה ואם חכי לא יבין הוות (לעיל ו) אף כאן הצעקתו ישמע אל אם על שדי יתענג, שמא או מי שהוא רשע חנף יכול הוא להתענג ולסמוך על ישועת הקב"ה ולקרא אליו בעת צרתו בתמיה:

י״א אוֹרֶה אֶתְכֶם בְּיַד־אֵל אֲשֶׁר עִם־שַׁדַּי לֹא אַכַחֵד׃

אורה אתכם. מה המדה שביד אל ודרך **אשר עם שדי לא אכחד**, כמו כי ידע דרך עמדי (לעיל כג)׃

י״ב הֵן־אַתֶּם כֻּלְּכֶם חֲזִיתֶם וְלָמָּה־זֶּה הֶבֶל תֶּהְבָּלוּ׃

כולכם חזיתם. שזה חלק אדם רשע׃

ולמה זה הבל תהבלו. להיות רשעים וחניפים׃

י״ג זֶה | חֵלֶק־אָדָם רָשָׁע ׀ וְעִם־אֵל וְנַחֲלַת עָרִיצִים מִשַּׁדַּי יִקָּחוּ׃

י״ד אִם־יִרְבּוּ בָנָיו לְמוֹ־חָרֶב ׀ וְצֶאֱצָאָיו לֹא יִשְׂבְּעוּ־לָחֶם׃

אם ירבו בניו למו חרב. ירבו וימותו ביסורים ותחלואים עד כי ישמחו אלמנותיו במיתתן ולא תבכינה׃

ט״ו שְׂרִידָו בַּמָּוֶת יִקָּבֵרוּ ׀ וְאַלְמְנָתָיו לֹא תִבְכֶּינָה׃

ט״ז אִם־יִצְבֹּר כָּעָפָר כֶּסֶף ׀ וְכַחֹמֶר יָכִין מַלְבּוּשׁ׃

י״ז יָכִין וְצַדִּיק יִלְבָּשׁ ׀ וְכֶסֶף נָקִי יַחֲלֹק׃

(וכסף נקי. כספו של רשע לנקי יחלקנו הקב״ה)׃

י״ח בָּנָה כָעָשׁ בֵּיתוֹ ׀ וְכְסֻכָּה עָשָׂה נֹצֵר׃

בנה כעש. כתולע הבונה חור שאינו מתקיים וכסוכה שעשה נוצר התאנה והכרם שאינה של קיימא (ע״א נוצר הכרם שאינו שומרה בכל עת זה שמעתי סא״א)׃

י״ט עָשִׁיר יִשְׁכַּב וְלֹא יֵאָסֵף עֵינָיו פָּקַח וְאֵינֶנּוּ׃

עשיר ישכב. ימות בעשרו ופעמים שלא יאסף לקבורה׃

כ׳ תַּשִּׂיגֵהוּ כַמַּיִם בַּלָּהוֹת לַיְלָה גְּנָבַתּוּ סוּפָה׃

בלהות. שדים׃

גנבתו סופה. ותשליכהו לדראונים׃

כ״א יִשָּׂאֵהוּ קָדִים וְיֵלֵךְ ׀ וְיִשְׂעָרֵהוּ מִמְּקֹמוֹ׃

כ״ב וְיַשְׁלַךְ עָלָיו וְלֹא יַחְמֹל מִיָּדוֹ בָּרוֹחַ יִבְרָח׃

וישלך עליו. המשליך עליו רעה ולא יחמול׃

מידו. של רשע ומכחו וממקומו׃

ברוח יברח. בן עצתו שהיה מסייעו בתחלה יברח מעזור ידו בשעת כשלונו כמו שעשה חרבונה להמן (מגילה טז א)׃

כ״ג יִסְפֹּק עָלָיו כַּפָּיו וְיִשְׁרֹק עָלָיו מִמְּקֹמוֹ׃

ישפוק עלימו כפימו. היודעים (אותו) לפנים ועתה רואים בשברו׃

פרק כ״ח

א׳ כִּי יֵשׁ לַכֶּסֶף מוֹצָא וּמָקוֹם לַזָּהָב יָזֹקּוּ׃

כי יש לכסף מוצא. גם זה טעם אחר לדברו הראשון שאמר בצדקתי החזקתי כי למה אהיה רשע אם בשביל כסף וזהב לכל יש מוצא וסוף אבל החכמה מאין תבוא זה סוף הפרשה היא יקרה מכל, על כן כל ימי נתתי לבי עליה ללמוד׃

ומקום. יש לזהב שמשם יזוקו ויתכו אותו׃

ב׳ בַּרְזֶל מֵעָפָר יֻקָּח וְאֶבֶן יָצוּק נְחוּשָׁה׃

ואבן יצוק נחושה. מן ההר יצק האומן את הנחושה הרי תחילה וסוף יש לכל דבר שכל העולם יכלה וכל אשר בו׃

ג׳ קֵץ | שָׂם לַחֹשֶׁךְ וּלְכָל־תַּכְלִית הוּא חוֹקֵר אֶבֶן אֹפֶל וְצַלְמָוֶת׃

קץ שם. המקום מתי תהיה החושך שהשמים נמלחו והארץ תבלה ולכל תכלית דבר הוא חוקר לו׃

אבן. אשר משם יצא לו חשך וצלמות אבן מקום מוצא פורענו׳ לכן נקרא אבן במקום פורענות כאדם הנוגף את רגליו באבן שיש לו צער, כ״ש, כמו קו תוהו ואבני בוהו, (ישעיהו ל״ד:י״א) דמן טורא אתגזרת אבן וגומר (דניאל ד)׃

ד׳ פָּרַץ נַחַל | מֵעִם־גָּר הַנִּשְׁכָּחִים מִנִּי־רֶגֶל דַּלּוּ מֵאֱנוֹשׁ נָעוּ׃

פרץ נחל. על סדום ועמורה נחלי אש וגפרית׃

מעם גר. ממקום שהוא נובע ונוגר׃

הנשכחים מני רגל. אלו אנשי סדום ששיכחו תורת רגלי אורחים מארצם שהיו משכיבים האורח במטה אם היה ארוך יותר מקטעין רגליו ואם היה קצר מאריכין אותו כך מפורש באגדה׃

דלו. ע״י פריצת נחל זה ומאנוש נעו׃

ה׳ אֶרֶץ מִמֶּנָּה יֵצֵא־לֶחֶם וְתַחְתֶּיהָ נֶהְפְּכָה כְּמוֹ־אֵשׁ׃

ארץ. אשר ממנה יצא לחם נהפך מקומה כמו אש׃

ו׳ מְקוֹם־סַפִּיר אֲבָנֶיהָ וְעַפְרֹת זָהָב לוֹ׃

מקום ספיר. היו אבניה׃

ז׳ נָתִיב לֹא־יְדָעוֹ עָיִט וְלֹא שְׁזָפָתּוּ עֵין אַיָּה׃

לא ידעו עיט. לא עבר עליהן חיל של ליסטין׃

ולא שזפתו עין איה. לפי שהיא רואה יותר משאר עופות ולכך נקראה ראה שהיא עומדת בבבל ורואה נבילות בארץ ישראל כך מפורש באגדת (חולין סג ע״א) כלומר לא חפרוה מרגלים׃

ח׳ לֹא־הִדְרִיכוּהוּ בְּנֵי־שָׁחַץ לֹא־עָבְרָה עָלָיו שָׁחַל׃

לא עדה עליו. עבר כדמתרגמינן אשר עבר בין הבתרים (בראשית טו) (צ״ל הגזרים וע׳ בתרגום) דעדא׃

שחץ ושחל. משבעה שמות האריה הם (בסנהדרין צה) ששה שמות יש לאריה, והקב״ה מה עשה׃

ט׳ בַּחַלָמִישׁ שָׁלַח יָדוֹ הָפַךְ מִשֹּׁרֶשׁ הָרִים׃

בחלמיש שלח ידו. והפך שרשי ההרים מלמעלה למטה׃

י׳ בַּצּוּרוֹת יְאֹרִים בְּקָעַ וְכָל־יְקָר רָאֲתָה עֵינוֹ׃

בצורות יאורים בקע. חוזר לתחילת ענינו שאמר כי לכל דבר יש מוצא, ובצורות בקע למוצא היאורים וכן **כל יקר ראתה עינו.** מהיכן יצא לבריות (כמו שעשה לישראל הך סלע ויזובו מימיו):

י״א מִבְּכִי נְהָרוֹת חִבֵּשׁ וְתַעֲלֻמָה יֹצִא אוֹר: {פ}

מבכי נהרות חבש. בבריאת העולם כשבכו מים התחתונים, **בכי** כמו נבכי ים (איוב לט):

חבש. כמו ויחבש את חמורו (בראשית כ״ב:ג׳) כ״ש, (ס״א מבכי וגו׳ מפני בכייתן של ישראל שהיו בוכין לאמר מה נשתה חבש ותיקן להם נהרי מים מן הסלע ויחבש להם מתרגם ואתקין):

ותעלומה יוציא אור. חלון יש ברקיע ושמו תעלומה משם תולדות השמש לתקופתו (בפרקי ר׳ אליעזר) כלומר לכל דבר יש מוצא וסוף רק לחכמה לא מוצא לה אלא מפיו ולא סוף עולמות:

י״ב וְהַחָכְמָה מֵאַיִן תִּמָּצֵא וְאֵי זֶה מְקוֹם בִּינָה:

והחכמה. התורה:

י״ג לֹא־יָדַע אֱנוֹשׁ עֶרְכָּהּ וְלֹא תִמָּצֵא בְּאֶרֶץ הַחַיִּים:

ולא תמצא בארץ החיים. במי שמחיה אלא במי שממית עצמו עליה ביגיעה וברעבון:

י״ד תְּהוֹם אָמַר לֹא בִי־הִיא וְיָם אָמַר אֵין עִמָּדִי:

תהום אמר לא בי היא. אם תשאלנה ליורדי תהום העוסקים במוצא מרגליות ובמוצא זהב וכסף ממקום תהומות הארץ יאמרו לך לא בי היא, איני בקי בהוראה (שבת פט ע״א, ע״ש היטב וצ״ע):

וים אמר. ויורדי הים לסחורה יאמרו לך לא עמדי חכמה למה לפי שאינם יכולים לקנותה כשאר פרקמטיא לתת מעושרם בדמיה, ובאגדה הוא אומר שבשעת מתן תורה בא השטן לפני הקב״ה ואמר לו היכן תורה א״ל אצל בן עמרם, בא לו אצל משה אמר לו היכן תורה אצל ים בא לו אצל ים אמר לו היכן תורה לא בי היא לך אצל בן עמרם בא לו אצל בן עמרם אמר לו היכן תורה אצל תהום בא לו אצל תהום אמר לו היכן תורה א״ל אין עמדי לך אצל בן עמרם בא לו אצל בן עמרם אמר לו היכן תורה אצל הקב״ה וזהו שאמר תהום אמר לא בי היא וים אמר אין עמדי:

ט״ו לֹא־יִתַּן סְגוֹר תַּחְתָּיהָ וְלֹא יִשָּׁקֵל כֶּסֶף מְחִירָהּ:

לא יותן סגור. זהב סגור זהו זהב טוב שבשעה שנפתח כל חנויות של זהב נסגרות:

ט״ז לֹא־תִסָּלֶה בְּכֶתֶם אוֹפִיר בְּשֹׁהַם יָקָר וְסַפִּיר:

לא תסולה. לא תשתבח לשון סולו לרוכב בערבות (תלים סח) המשבחה לומר חשובה היא ככתם אופיר וכשוהם יקר לא שבח הוא לה וכן המסולאים בפז (איכה ד):

י״ז לֹא־יַעַרְכֶנָּה זָהָב וּזְכוּכִית וּתְמוּרָתָהּ כְּלִי־פָז:

זהב. טהור מנהיר כמרגלית:

ותמורתה וגו׳. ותמורתה לא בכלי פז:

י״ח רָאמוֹת וָגָבִישׁ לֹא יִזָּכֵר וּמֶשֶׁךְ חָכְמָה מִפְנִינִים:

ראמות וגביש. שמות אבנים טובות שבים הם:

לא יזכר. אצלה:

י״ט לֹא־יַעַרְכֶנָּה פִּטְדַת־כּוּשׁ בְּכֶתֶם טָהוֹר לֹא תְסֻלָּה:

פטדת כוש. אבן טובה היא כמו אודם פטדה, **כתם** היא קבוצת עדי לתכשיטי נשים ונקראת הקבוצה כתם בלשון עברי ובלשון ערבי אלחלו והוא נזם זהב וחלי כתם (משלי כ״ה:י״ב) וכן ותעד נזמה וחלייתה (הושע ב׳:ט״ו) ויש פותרים כתם כתר ולא נכון כי לא מצינו פעולה בלשון זה כאשר מצינו

בלשון כתר מכתיר כותרות:

כ׳ וַהַחָכְמָה מֵאַיִן תִּמָּצֵא וְאֵי זֶה מְקוֹם בִּינָה:

כ״א וְנֶעְלָמָה מֵעֵינֵי כָל־חָי וּמֵעוֹף הַשָּׁמַיִם נִסְתָּרָה:

ומעוף השמים. מלאכים המעופפים:

כ״ב אֲבַדּוֹן וָמָוֶת אָמְרוּ בְאָזְנֵינוּ שָׁמַעְנוּ שְׁמָעָהּ:

אבדון ומות אמרו. המאבדין וממיתין עצמן עליה אמרו באזנינו שמענו שמעה שהמיגע בה מתקיימת בו, וי״א כאשר באגדה אשר פירשתי למעל׳ שבא השטן לפני המקום אמר לו היכן תורה א״ל וכו׳ והיינו דכתיב אבדון ומות אמרו באזנינו שמענו שמעה כשנתנה לישראל, אבל:

כ״ג אֱלֹהִים הֵבִין דַּרְכָּהּ וְהוּא יָדַע אֶת־מְקוֹמָהּ:

אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה. שיודע הוא היכן שורה וגם ישבחוה ויאמרו לה כי אלהים הבין דרכה נסתכל בה וברא את העולם באותיותי׳ כסדרם ומשקלן יצר כל היצורים כאשר כתוב בסוד ספר יצירה:

כ״ד כִּי־הוּא לִקְצוֹת הָאָרֶץ יַבִּיט תַּחַת כָּל־הַשָּׁמַיִם יִרְאֶה:

כי הוא לקצות הארץ יביט. בה היאך יבנם ויבראם ותחת כל השמים צרכי ברייתן ראה בה:

כ״ה לַעֲשׂוֹת לָרוּחַ מִשְׁקָל וּמַיִם תִּכֵּן בְּמִדָּה:

לעשות וגו׳. בה משקל לרוח, לכל ארץ לפי כחה וכן המים לפי המדה לפי מה שהיתה ארץ צריכה להשקותה יש ארץ נגובה וצריכה הרבה גשמים ויש ארץ שאינה צריכה כל כך:

כ״ו בַּעֲשֹׂתוֹ לַמָּטָר חֹק וְדֶרֶךְ לַחֲזִיז קֹלוֹת:

חק. גזירה קצובה לפי כל ארצות ומעיין ופלג להשקות כל ארץ וארץ ובעשותו דרך לכל החזיזים שלא יצאו שני קולות דרך נקב אחד פן יחריב את העולם:

כ״ז אָז רָאָהּ וַיְסַפְּרֶהָ הֱכִינָהּ וְגַם־חֲקָרָהּ:

אז ראה. ראה אותה נסתכל בה ובעצתה יעשה הכל:

ויספרה. ספר אותיותיה כפולו׳ ופשוטות ראשונ׳ ואמצעית ואחרונית היא אמת חותמו של הקב״ה וכן בשאר סדרים ברא כל דבר ודבר באותיות הללו והכל מפורש בסוד ספר יצירה:

הכינה. זימנה ליצירה:

כ״ח וַיֹּאמֶר | לָאָדָם הֵן יִרְאַת אֲדֹנָי הִיא חָכְמָה וְסוּר מֵרָע בִּינָה: {פ}

הן יראת אד׳ היא חכמה. זו צריכה לזו ואין חכמה יפה בלא יראה:

פרק כ״ט

א׳ וַיֹּסֶף אִיּוֹב שְׂאֵת מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר:

ב׳ מִי־יִתְּנֵנִי כְיַרְחֵי־קֶדֶם כִּימֵי אֱלוֹהַּ יִשְׁמְרֵנִי:

(מענה איוב):

מי יתנני כירחי קדם. כימים קדמונים שהייתי בגדולתי:

ג׳ בְּהִלּוֹ נֵרוֹ עָלַי רֹאשִׁי לְאוֹרוֹ אֵלֵךְ חֹשֶׁךְ׃

בהלו נרו. לשון אור ושמחה׃

לאורו. הייתי הולך בכל חשך וצרה שהיתה באה לעולם לי היה אור׃

ד׳ כַּאֲשֶׁר הָיִיתִי בִּימֵי חָרְפִּי בְּסוֹד אֱלוֹהַּ עָלַי אָהֳלִי׃

בימי חרפי. בימי קדמותי לשון ארמי הוא חרפי ואפלי׃

בסוד אלוה עלי אהלי. כשהיו כשרי הדור באים לאהלי להווסד בדברי הקב״ה בתורה ובגדר סייג לשעה׃

ה׳ בְּעוֹד שַׁדַּי עִמָּדִי סְבִיבוֹתַי נְעָרָי׃

נערי. משרתי׃

ו׳ בִּרְחַץ הֲלִיכַי בְּחֵמָה וְצוּר יָצוּק עִמָּדִי פַּלְגֵי־שָׁמֶן׃

הליכי. רגלי׃

בחמה. כמו בחמאה׃

וצור יצוק עמדי פלגי שמן. כלומר נחת רוח וכל תאות לב הנוחים כנחלי שמן׃

יצוק. כמו ויצקת׃

ז׳ בְּצֵאתִי שַׁעַר עַל־קָרֶת בָּרְחוֹב אָכִין מוֹשָׁבִי׃

קרת. תקרה גבוה מוכנת ככסא לשבת לזקני העיר׃

ברחוב וגו׳. וכאשר ברחוב הייתי מכין מושבי׃

ח׳ רָאֻנִי נְעָרִים וְנֶחְבָּאוּ וְיִשִּׁישִׁים קָמוּ עָמָדוּ׃

היו נערים. אים אותי ונחבאים וישישים עמדו מפני׃

ט׳ שָׂרִים עָצְרוּ בְמִלִּים וְכַף יָשִׂימוּ לְפִיהֶם׃

שרים עצרו במילים. ומצפים שאפתח אני תחלה׃

י׳ קוֹל־נְגִידִים נֶחְבָּאוּ וּלְשׁוֹנָם לְחִכָּם דָּבָקָה׃

י״א כִּי אֹזֶן שָׁמְעָה וַתְּאַשְּׁרֵנִי וְעַיִן רָאָתָה וַתְּעִידָנִי׃

כי אזן. אשר שמעה מלתי ותאשרני׃

ועין ראתה. בכל מקום בגודלי וכושר מידתי׃

י״ב כִּי־אֲמַלֵּט עָנִי מְשַׁוֵּעַ וְיָתוֹם וְלֹא־עֵזֶר לוֹ׃

י״ג בִּרְכַּת אֹבֵד עָלַי תָּבֹא וְלֵב אַלְמָנָה אַרְנֵן׃

ברכת אובד. אדם מת בעונו ונטרד׃

עלי תבא. כי הייתי זן את בניו ואת אשתו ורבותינו אמרו שהיה גוזל שדה יתומים ומשביחה ומחזירה להם ופשטיה דקרא אינו נראה כך שאין קרוי אובד אלא דבר שהוא עצמו אובד כמו ככלי אובד (תהילים ל״א:י״ג) וכן תעיתי כשה אובד (שם קיט) צאן אובדות (ירמיה כ)׃

ולב אלמנה ארנין. שהיה מטיל שמו על אלמנות לאמר קרובתי היא או אני אשיאנה כדי שיקפצו עליה תובעים׃

י״ד צֶדֶק לָבַשְׁתִּי וַיִּלְבָּשֵׁנִי כִּמְעִיל וְצָנִיף מִשְׁפָּטִי׃

צדק לבשתי וילבשני. רדפתי אחרי הצדק והוא נמצא לי כמעיל וצניף שהם תכשיטים נאים כן היה משפטי נאה וטהור׃

ט״ו עֵינַיִם הָיִיתִי לַעִוֵּר וְרַגְלַיִם לַפִּסֵּחַ אָנִי׃

ט״ז אֵב אָנֹכִי לָאֶבְיוֹנִים וְרִב לֹא־יָדַעְתִּי אֶחְקָרֵהוּ׃

י״ז וָאֲשַׁבְּרָה מְתַלְּעוֹת עַוָּל וּמִשִּׁנָּיו אַשְׁלִיךְ טָרֶף׃

י״ח וָאֹמַר עִם־קִנִּי אֶגְוָע וְכַחוֹל אַרְבֶּה יָמִים׃

ואומר עם קני אגוע. בשביל כושר מדתי הייתי אומר בלבי כשאמות יהיה קני וביתי נכון עמי׃

וכחול ארבה ימים. עוף ושמו חול ולא נקנסה עליו מיתה שלא טעם מעץ הדעת ולבסוף אלף שנה מתחד׳ וחוזר לנערותו׃

י״ט שָׁרְשִׁי פָתוּחַ אֶל־מָיִם וְטַל יָלִין בִּקְצִירִי׃

שרשי פתוח וגו׳. כל זה הייתי אומר בלבי שלא יבש שרשי ולא ימות קצירי כמו ועשה קציר (לעיל יד) והן יונקות ענפים רכים של אילן, ואמרתי׃

כ׳ כְּבוֹדִי חָדָשׁ עִמָּדִי וְקַשְׁתִּי בְיָדִי תַּחֲלִיף׃

שכבודי. יתחדש עמדי תמיד׃

וקשתי. ואיתני תחליף תמיד לטובה׃

כ״א לִי־שָׁמְעוּ וְיִחֲלוּ וְיִדְּמוּ לְמוֹ עֲצָתִי׃

לי שמעו ויחלו. השומעים דברי היו מיחלים שיתקיימו והיו מתקיימות כי מסורת חכמה היה בידי׃

כ״ב אַחֲרֵי דְבָרִי לֹא יִשְׁנוּ וְעָלֵימוֹ תִּטֹּף מִלָּתִי׃

תטוף מלתי. ל׳ נבואה וכן לא תטיף על בית ישחק (עמוס ז׳:ט״ז) כלומר כנבואה היה דברי׃

כ״ג וְיִחֲלוּ כַמָּטָר לִי וּפִיהֶם פָּעֲרוּ לְמַלְקוֹשׁ׃

למלקוש. לזמן ארוך היו מדברים כי רוב שעותיהם שתיקה שהיו תאיבים לשמוע דברי׃

כ״ד אֶשְׂחַק אֲלֵהֶם לֹא יַאֲמִינוּ וְאוֹר פָּנַי לֹא יַפִּילוּן׃

לא יאמינו. שאני משחק עמהם מפני חשיבותי׃

ואור פני לא יפילון. היו יראים להתקרב אלי ולהגיס לבם בי׃

כ״ה אֶבְחַר דַּרְכָּם וְאֵשֵׁב רֹאשׁ וְאֶשְׁכֹּן כְּמֶלֶךְ בַּגְּדוּד כַּאֲשֶׁר אֲבֵלִים יְנַחֵם׃

אבחר דרכם. כל דרכיהם ועצתם אני הייתי בוחר להם שהיו שואלים לי איזה דרך נלך ומה נעשה׃

ואשב ראש. אם היו מסובים אני הייתי מסב בראש המסובים׃

פרק ל׳

א׳ וְעַתָּה | שָׂחֲקוּ עָלַי צְעִירִים מִמֶּנִּי לְיָמִים אֲשֶׁר־מָאַסְתִּי אֲבוֹתָם לָשִׁית עִם־כַּלְבֵי צֹאנִי׃

ב׳ גַּם־כֹּחַ יְדֵיהֶם לָמָּה לִי עָלֵימוֹ אָבַד כָּלַח׃

גם כח ידיהם למה. היה לי באותן הימים רשעים היו ולא תועלת בהם כי פורענות בא על ידם:

עלימו אבד כלח. זקנה:

ג׳ בְּחֻסֶר וּבְכָפָן גַּלְמוּד הַעֹרְקִים צִיָּה אֶמֶשׁ שׁוֹאָה וּמְשׁוֹאָה:

בחסר ובכפן. היו גלמוד:

העורקים ציה. שמבריחין אותן בימיו מקרב בני אדם לילך בחושך:

אמש שואה ומשואה. ברואינ״א בלע״ז:

ד׳ הַקֹּטְפִים מַלּוּחַ עֲלֵי־שִׂיחַ וְשֹׁרֶשׁ רְתָמִים לַחְמָם:

הקוטפים מלוח עלי שיח. בהיותם במדברות היו קוטפים להם מלוחים על אילנות היערים ואכולי׳, **מלוח** שם עשב הוא ובל׳ ארמי נקרא ככו״לין ובל׳ משנה מלוחים מצו״ש בלע״ז כאותה ששנינו (קדושין סו ע״א) העלו מלוחים על שלחנות של זהב:

שיח. אילן כמו אחד השיחים (בראשית כא):

ה׳ מִן־גַּו יְגֹרָשׁוּ יָרִיעוּ עָלֵימוֹ כַּגַּנָּב:

מן גו. מן קרב עיר היו נגרשין:

ו׳ בַּעֲרֻיֵּי נְחָלִים לִשְׁפֵי חֹרֵי עָפָר וְכֵפִים:

בערוץ נחלים. יש ארץ מלוחה מתבקעת ששם היו שוכבים בחורי העפר וחורי נקיקי הסלעים:

וכפים. תרגום של סלעים (ד״א בערוץ נחלים. הוא הנקיק שעושה הנחל סביבותיו):

ז׳ בֵּין־שִׂיחִים יִנְהָקוּ תַּחַת חָרוּל יִסָּפָחוּ:

חרול יסופחו. אורשיא״ש בלע״ז היו נאספים כמו ונספחו על בית יעקב (ישעיהו י״ד:א׳):

ח׳ בְּנֵי־נָבָל גַּם־בְּנֵי בְלִי־שֵׁם נִכְּאוּ מִן־הָאָרֶץ:

נכאו. בימי מן הארץ שהייתי משפילם ל׳ נכה רוח:

ט׳ וְעַתָּה נְגִינָתָם הָיִיתִי וָאֱהִי לָהֶם לְמִלָּה:

י׳ תָּעֲבוּנִי רָחֲקוּ מֵֽנִּי וּמִפָּנַי לֹא־חָשְׂכוּ רֹק:

י״א כִּי־[יִתְרִי] (יתרו) פִתַּח וַיְעַנֵּנִי וְרֶסֶן מִפָּנַי שִׁלֵּחוּ:

כי יתרי. פתח יתר קשתי פתח (כמו שאמרתי למעלה וקשתי תחליף) כלומר כחי התיש מי שבידו לעשות:

ורסן מפני שלחו. רסני שהיו מרוסנים בו שלחוהו מפני כי אינם יראים מעתה ממני:

י״ב עַל־יָמִין פִּרְחַח רָגְלַי שִׁלֵּחוּ וַיָּסֹלּוּ עָלַי אָרְחוֹת אֵידָם:

על ימין. על ימיני עומדים פרחים קטנים כשאר הדיוטים שאיני חשוב בעיניהם להכנע מפני:

רגלי שלחו. אם המקום צר להם דוחפים אותי הלאה:

ויסולו עלי אורחות אידם. כל דרך נבלה שיש להם לעשות עושים מסילתן לפני ואצלי ולא ייראו:

י״ג נָתְסוּ נְתִיבָתִי לְהַוָּתִי יֹעִילוּ לֹא עֹזֵר לָמוֹ:

נתסו נתיבתי. הטוב׳ ואין חוששין לה, נתסו כמו נתצו וסמ״ך מתחלף׳ בצד״י:

להוותי יועילו. להקניטני מוסיפין:

י״ד כְּפֶ֣רֶץ רָחָ֣ב יְאֵתַ֣יו תַּ֖חַת שׁ֣אֹה הִתְגַּלְגָּֽלוּ׃

כפרץ רחב. שבגדר שהכל באים ועוברים שם כן יאתיו יחד עלי להכלימני׃

תחת שואה התגלגלו. כלומר מתגלגלים ובאין בסתר עד שמגיעין אצלי להקניטני כדי שלא אשמט מהם׃

ט״ו הָהָפַ֣ךְ עָלַ֣י בַּלָּה֣וֹת תִּרְדֹּ֣ף כָּר֣וּחַ נְדִבָתִ֑י וּכְעָ֥ב עָבְרָ֖ה יְשׁוּעָתִֽי׃

ההפך עלי. נהפך עלי׃

בלהות. שדים׃

תרדוף כרוח. רעה׃

את נדיבתי. רוח נדיבה שהיה שורה עלי מתחלה׃

ט״ז וְעַתָּ֥ה עָלַ֖י תִּשְׁתַּפֵּ֣ךְ נַפְשִׁ֑י יְאֹחֲזֻ֖נִי יְמֵי־עֹֽנִי׃

ועתה. אל הצרה הזאת תשתפך נפשי כאדם שתתפעם רוחו כי יאחזוני וכופין אותי להשתפל נפשי׃

ימי עוני. שאני בהם׃

י״ז לַ֭יְלָה עֲצָמַ֣י נִקַּ֑ר מֵעָלַ֥י עֹרְקִ֝֗י לֹ֣א יִשְׁכָּבֽוּן׃

ניקר. כמו העיני האנשי׳ ההם תנקר (מדבר טז) ניקר פוריי״ר בלע״ז התולעים מנקרין בשרי מעל עצמי׃

ועורקי. גידי אין להם מנוח׳ גיד בלשון ערבי עורק, כך פי׳ דונש לשון אחר עורקי רודפי המבריחין אותי׃

י״ח בְּרָב־כֹּ֭חַ יִתְחַפֵּ֣שׂ לְבוּשִׁ֑י כְּפִ֥י כֻתָּנְתִּ֝֗י יַאַזְרֻֽנִי׃

יתחפש לבושי. משתנה לבושי גלד אחר גלד כשאדם פושט את בגדיו ולובש בגדים אחרים משונים מראשונים קורא אותם בגדי חופש כמו (מלכים א כב) התחפש ובא במלחמ׳ ומתורגם אישתני׃

כפי כתנתי יאזרני. שאוזר ומעניק צוארי כן יאזרני אותי לבושי כל סביבי׃

י״ט הֹרָנִי֮ לַחֹ֪מֶר֫ וָאֶתְמַשֵּׁ֥ל כֶּעָפָ֑ר וָאֵֽפֶר׃

הורני לחומר. הורני ילמדני השחין הזה לישב כמו בחומר, כמו שאמרנו (למעלה ב) והוא יושב בתוך האפר ד״א הורני לחומר פי׳ השליכני לשון ירה בים (שמות טו)׃

ואתמשל. נדמיתי ובמדרש רבי תנחומא אמר ר׳ ברכיה סרס את המקרא אני נמשלתי לאברהם בצדקתי שקרא עצמו עפר ואפר (בראשית יא) והוא דנני כרשעי דור הפלגה (שמרדו בו בבנין המגדל) שכתוב בהם והחמר היה להם לחומר (שם יא)׃

כ׳ אֲשַׁוַּ֣ע אֵ֭לֶיךָ וְלֹ֣א תַעֲנֵ֑נִי עָמַ֥דְתִּ֝֗י וַתִּתְבֹּ֥נֶן בִּֽי׃

עמדתי. לראות לשתוק ולהבין כמו ובפתחו עמדו כל העם ולא ענו עוד (נחמיה ח׳:ה׳)׃

ותתבונן בי. מחשב עלי לשנות את נגעי׃

כ״א תֶּהְפַּ֣ךְ לְאַכְזָ֣ר לִ֑י בְּעֹ֥צֶם יָ֝דְךָ֗ תִּשְׂטְמֵֽנִי׃

כ״ב תִּשָּׂאֵ֣נִי אֶל־ר֭וּחַ תַּרְכִּיבֵ֣נִי וּתְמוֹגְגֵ֑נִי (תשוה) [תּוּשִׁיָּֽה]׃

תשאני אל רוח. שדים׃

תרכיבני ותמוגגני תושיה. חלשות ותשות כח היה ממוגגני׃

ותמוגגני תושיה. לשון נקבה ועל תושיה עומד ואין תי״ו זו כתי״ו של תשאני׃

כ״ג כִּֽי־יָדַ֭עְתִּי מָ֣וֶת תְּשִׁיבֵ֑נִי וּבֵ֥ית מוֹעֵ֝֗ד לְכָל־חָֽי׃

כי ידעתי. כי יודע הייתי אשר למות תשיבני, מקום שהוא מועד לכל חי בקבר:

כ״ד אַךְ לֹא־בְעִי יִשְׁלַח־יָד אִם־בְּפִידוֹ לָהֶן שׁוּעַ׃

אך לא בעי. ובהשחת׳ היה רגיל השופט לשלוח יד כמו לעי השדה:

אם בפידו. אם היה שולח פיד שהוא שבר על בריותיו:

להן שוע. היה משעשען תנחומין במקצת וכן פירשו רבותינו אין הקב״ה מכה אומה ומושיב׳ צדו אלא מביא פיד לזו ומשעש׳ בחברתה שלקתה כבר ומתנחמת בה הביא פיד לאשור ושעש במצרי׳ שנא׳ התיטבי מנא אמון (נחום ג׳:ח׳) הביא פיד למצרי׳ ושעש באשור שנא׳ הנה אשור בלבנון (יחזק׳ לא) ועוד יפתר להן שוע תפלה ותחינה מועלת בהם:

כ״ה אִם־לֹא בָכִיתִי לְקֹשֵׁה־יֹום עָגְמָה נַפְשִׁי לָאֶבְיוֹן׃

אם לא בכיתי לקשה יום. יודע ומכיר אם לא הייתי רחמני ובוכה על עניים קשי יום ועגמה נפשי לאביונים כי על כל אלה באתני זאת:

כ״ו כִּי טוֹב קִוִּיתִי וַיָּבֹא רָע וַאֲיַחֲלָה לְאוֹר וַיָּבֹא אֹפֶל׃

כי טוב קויתי וגו׳. כלומר כי הגמול הזה ראוי לי:

כ״ז מֵעַי רָתְחוּ וְלֹא דָמּוּ קִדְּמָנִי יְמֵי־עֹנִי׃

ולא דמו. אין יכולין לידום ולהחריש:

כ״ח קֹדֵר הָלַכְתִּי בְּלֹא חַמָּה קַמְתִּי בַקָּהָל אֲשַׁוֵּעַ׃

בלא חמה. לא שזפתני השמש והנני קודר:

כ״ט אָח הָיִיתִי לְתַנִּים וְרֵעַ לִבְנוֹת יַעֲנָה׃

אח הייתי לתנים וגו׳. תנים ובנות יענה עסוקים בבכי כל ימיה׳:

ל׳ עוֹרִי שָׁחַר מֵעָלַי וַעַצְמִי־חָרָה מִנִּי־חֹרֶב׃

חרה. לשון דבר הנחרה ומתייבש מפני חום האש כמו נחר מפוח (ירמיהו ו׳:כ״ט) ותוכו ניחר (יחזקאל ט״ו:ד׳):

ל״א וַיְהִי לָאֵבֶל כִּנֹּרִי וְעֻגָבִי לְקוֹל בֹּכִים׃

פרק ל״א

א׳ בְּרִית כָּרַתִּי לְעֵינָי וּמָה אֶתְבּוֹנֵן עַל־בְּתוּלָה׃

ברית כרתי לעיני. שלא להסתכל באשת איש:

ומה אתבונן על בתולה. מה לי להתבונן בה כך היתה חסידותי שלא לתת עין אפילו בפנויה שמא לאחר ימים תנשא ונמצאתי כרוך אחריה כך מפורש באבות דרבי נתן:

ב׳ וּמֶה חֵלֶק אֱלוֹהַּ מִמָּעַל וְנַחֲלַת שַׁדַּי מִמְּרֹמִים׃

ומה חלק וגו׳. שגמלני כך:

ג׳ הֲלֹא־אֵיד לְעַוֶּל וְנֵכָר לְפֹעֲלֵי אָוֶן׃

הלא איד לעול. לו ראוי ולא לי:

ונכר. דוגמת ואל תרא ביום אחיך ביום נכרו (עובדיה א):

ד׳ הֲלֹא־הַוא יִרְאֶה דְרָכַי וְכָל־צְעָדַי יִסְפּוֹר׃

וכל צעדי יספור. ורואה אם הלכתי עם שוא׃

ה׳ אִם־הָלַכְתִּי עִם־שָׁוְא וַתַּחַשׁ עַל־מִרְמָה רַגְלִי׃

ותחש. ותמהר כמו אחישנה (ישעיה ס) כי גז חיש (תלים צ)׃

ו׳ יִשְׁקְלֵנִי בְמֹאזְנֵי־צֶדֶק וְיֵדַע אֱלוֹהַּ תֻּמָּתִי׃

ז׳ אִם־תִּטֶּה אַשֻּׁרִי מִנִּי הַדֶּרֶךְ וְאַחַר עֵינַי הָלַךְ לִבִּי וּבְכַפַּי דָּבַק מאום׃

מאום. הוא מום דבר שמץ ואל״ף זו כתובה ולא קריא במסורת הגדולה והוא מגזירת לא תאסיפון אם זו עשיתי הייתי ראוי לבא עלי קלל׳ זו׃

ח׳ אֶזְרָעָה וְאַחֵר יֹאכֵל וְצֶאֱצָאַי יְשֹׁרָשׁוּ׃

אזרעה ואחר יאכל וצאצאי ישורשו. יעקרו השרשין׃

ט׳ אִם־נִפְתָּה לִבִּי עַל־אִשָּׁה וְעַל־פֶּתַח רֵעִי אָרָבְתִּי׃

ועל פתח רעי ארבתי. לאשתו ישיב לי גמולי׃

י׳ תִּטְחַן לְאַחֵר אִשְׁתִּי וְעָלֶיהָ יִכְרְעוּן אֲחֵרִין׃

תטחן לאחר אשתי. רבותינו פירשוהו לשון תשמיש כמו ויהי טוחן בבית האסורין (שופטים טז כא)׃

י״א כִּי־[הִיא] (הוא) זִמָּה (והיא) [וְהוּא] עָוֹן פְּלִילִים׃

כי היא. זימה וירא הייתי אם עשיתי שהוא עון פלילי, עון שמשפט יסורין ראויין לבא על ידו׃

י״ב כִּי אֵשׁ הִיא עַד־אֲבַדּוֹן תֹּאכֵל וּבְכָל־תְּבוּאָתִי תְּשָׁרֵשׁ׃

ובכל תבואתי תשרש. האש הזאת לכן נמנעתי מעשות כשהוא מדבר בל׳ עיקור אומר תשרש ובל׳ שרש אומר תשרש וכן ישורשו ל׳ עיקור ישרשו ל׳ שרש׃

י״ג אִם־אֶמְאַס מִשְׁפַּט עַבְדִּי וַאֲמָתִי בְּרִבָם עִמָּדִי׃

י״ד וּמֶה אֶעֱשֶׂה כִּי־יָקוּם אֵל וְכִי־יִפְקֹד מֶה אֲשִׁיבֶנּוּ׃

ומה אעשה וגו׳. זאת נתתי אל לבי וכי יפקוד את דרכי מה אשיבנו׃

ט״ו הֲלֹא־בַבֶּטֶן עֹשַׂנִי עָשֵׂהוּ [וַיְכֻנֵנוּ] בֶּרֶחֶם אֶחָד׃

ויכוננו ברחם. אני בבטן אמי והוא בבטן אמו הכיננו יוצר א׳׃

ט״ז אִם־אֶמְנַע מֵחֵפֶץ דַּלִּים וְעֵינֵי אַלְמָנָה אֲכַלֶּה׃

אכלה. שלא מלאתי תאותה שהוא כליון עינים המתאוה ואינו מגיע קרוי כליון עינים׃

י״ז וְאֹכַל פִּתִּי לְבַדִּי וְלֹא־אָכַל יָתוֹם מִמֶּנָּה׃

י״ח כִּי מִנְּעוּרַי גִּדְּלַנִי כְאָב וּמִבֶּטֶן אִמִּי אַנְחֶנָּה׃

כי מנעורי גדלני. הכשרון הזה כאב המגדלני והמלמדני כן למדנו יושר לבי מנעורי׃

ומבטן אמי אנחנה. למדה זו׃

י״ט אִם־אֶרְאֶה אוֹבֵד מִבְּלִי לְבוּשׁ וְאֵין כְּסוּת לָאֶבְיוֹן׃

כ׳ אִם־לֹא בֵּרְכוּנִי חָלָצָו וּמִגֵּז כְּבָשַׂי יִתְחַמָּם׃

כ״א אִם־הֲנִיפוֹתִי עַל־יָתוֹם יָדִי כִּי־אֶרְאֶה בַּשַּׁעַר עֶזְרָתִי׃

כ״ב בַּחֵפִי מִשִּׁכְמָה תִּפּוֹל וְאֶזְרֹעִי מִקָּנָה תִּשָּׁבֵר׃

משכמה. הוא רחב הכתף׃

מקנה. הוא עצם העליון העגול כקנה ועל שהוא עגול כקנה קורא אותו כן׃

כ״ג כִּי פַחַד אֵלַי אֵיד אֵל וּמִשְּׂאֵתוֹ לֹא אוּכָל׃

כי פחד אלי וגו׳. פחד היה בעיני אידו שהוא מביא על הרשעים לכן חדלתי מעשות׃

ומשאתו. ומכובדו׃

כ״ד אִם־שַׂמְתִּי זָהָב כִּסְלִי וְלַכֶּתֶם אָמַרְתִּי מִבְטַחִי׃

כסלי. כמו אשר יקוט כסלו (לעיל ח) תקותי ומחשבתי וע״י שכליות על הכסלי׳ הם והכליות יועצות נקראת המחשבה כסל׃

ולכתם. קבוצות זהב ואוצרות׃

אמרתי מבטחי. להתחזק בהם על העניים׃

כ״ה אִם־אָשְׂמַח כִּי־רַב חֵילִי וְכִי־כַבִּיר מָצְאָה יָדִי׃

אם אשמח כי רב חילי. לא הייתי נוהג שמחה בפני העניים בעשרי שלא להקניאם בי׃

כ״ו אִם־אֶרְאֶה אוֹר כִּי יָהֵל וְיָרֵחַ יָקָר הֹלֵךְ׃

אם אראה אור כי יהל. חמה בתקופת גבורתה והילה׃

וירח יקר הולך. מגיה והולך כמו אור יקרות (זכריה י״ד:ו׳) כיקר כרים (תלים לז)׃

כ״ז וַיִּפְתְּ בַּסֵּתֶר לִבִּי וַתִּשַּׁק יָדִי לְפִי׃

ויפת בסתר לבי. לשמש ולירח לאמר אלוהות הם כקצת עובדי כוכבים הנדחים (ועובדים) לכל צבא השמים׃

כ״ח גַּם־הוּא עָוֹן פְּלִילִי כִּי־כִחַשְׁתִּי לָאֵל מִמָּעַל׃

כ״ט אִם־אָשְׂמַח בְּפִיד מְשַׂנְאִי וְהִתְעַרְרְתִּי כִּי־מְצָאוֹ רָע׃

ל׳ וְלֹא־נָתַתִּי לַחֲטֹא חִכִּי לִשְׁאֹל בְּאָלָה נַפְשׁוֹ׃

ולא נתתי לחטוא חכי. להקניט שונאי ולתובעו ממון שאין לי עליו כדי להשביעו ולשאול באלה נפשו של שונאי׃

ל״א אִם־לֹא אָמְרוּ מְתֵי אָהֳלִי מִי־יִתֵּן מִבְּשָׂרוֹ לֹא נִשְׂבָּע׃

לא נשבע. מתוך שנאה שהיו שונאים אותי על שהייתי מטריחם בהכנסת אורחים׃

ל״ב בַּחוּץ לֹא־יָלִין גֵּר דְּלָתַי לָאֹרַח אֶפְתָּח׃

לארח. לא היה דלתות ביתי פנימיים ומוקפין בית שער מבחוץ או מוסבין בקרני זוית להשבית את האורחים מלבא אלא פתוחין לאם דרך לבוא כל הבא׃

ל״ג אִם־כִּסֵּיתִי כְאָדָם פִּשְׁעִי לִטְמֹן בְּחֻבִּי עֲוֹנִי׃

בחובי. במחבואי׃

ל״ד כִּי אֶעֱרֹץ | הָמוֹן רַבָּה וּבוּז־מִשְׁפָּחוֹת יְחִתֵּנִי וָאֶדֹם לֹא־אֵצֵא פָּתַח׃

כי אערוץ. מתחילה הייתי מכניע המון רבה של רשעים ועתה אף בין כשדיים זה העם לא היה (ישעיהו כ״ג:י״ג)׃

יחיתני. מיראני׃

ל״ה מִי יִתֶּן־לִי | שֹׁמֵעַ לִי הֶן־תָּוִי שַׁדַּי יַעֲנֵנִי וְסֵפֶר כָּתַב אִישׁ רִיבִי׃

הן תוי שדי יענני. ולואי שיעיד עלי המקום בדין כמ״ש עלי כי אין כמוהו בארץ תם וישר וירא אלהים (לעיל א) גם משה שכתב ספרו וספרי יעיד עלי, (ד״א) כן היה איוב אומר תנה לתוות אותי ואת כושרי׃

שדי יענני. לבקשה זאת׃

וספר כתב איש ריבי. יכתוב גם הוא ספרו להתווכח עמי׃

ל״ו אִם־לֹא עַל־שִׁכְמִי אֶשָּׂאֶנּוּ אֶעְנְדֶנּוּ עֲטָרוֹת לִי׃

אשאנו. לכתוב את ספרי׃

אענדנו. אקשרנו לספר עטרות לי׃

ל״ז מִסְפַּר צַעֲדַי אַגִּידֶנּוּ כְּמוֹ־נָגִיד אֶקְרָבֶנּוּ׃

מספר צעדי אגידנו. לאותו האיש׃

ל״ח אִם־עָלַי אַדְמָתִי תִזְעָק וְיַחַד תְּלָמֶיהָ יִבְכָּיוּן׃

אם עלי אדמתי תזעק. על לקט שכחה ופאה ומעשרות שלא הוצאתי מעשרות כראוי׃

ויחד תלמיה יבכיון. שחרשתי בשור ובחמור יחדיו׃

ל״ט אִם־כֹּחָהּ אָכַלְתִּי בְלִי־כָסֶף וְנֶפֶשׁ בְּעָלֶיהָ הִפָּחְתִּי׃

בלי כסף. לשכור שכירים ולעשקם ד״א זה מעשר שני דכתיב וצרת הכסף בידך (דברים י״ד:כ״ה)׃

ונפש בעליה. אריס העובד בה׃

מ׳ תַּחַת חִטָּה | יֵצֵא חוֹחַ וְתַחַת־שְׂעֹרָה בָּאְשָׁה תַּמּוּ דִּבְרֵי אִיּוֹב׃ {פ}

באשה. (דבר מבאיש) כמו באושים (ישעיה ה) ואם לא עשיתי כן תחת חטה יצא חוח (תנא רבי אושעיא למדתך תורה דרך ארץ שדה שמעלה חוחים יפה לזורעה חטים, שמעלה באושים יפה לזורעה שעורים כ״ה בילקוט) ומה טעם תחת חטה יצא חוח׃

תמו וגו׳. עד כאן הוא חוזר ומתנבא כמה נבואות ואת אומר תמו דברי איוב אלא כך אומר איוב אם לא עשיתי כן יתמו דברי איוב ואל יהי פתחון פה לומר לפניך בערתי הקדש (דברים כ) כך ראיתי בפסיקת׳ בפרשת עשר תעשר (שם יד) מפורש כן מן הפסוקים האלו׃

פרק ל״ב

א׳ וַיִּשְׁבְּתוּ שְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה מֵעֲנוֹת אֶת־אִיּוֹב כִּי הָוּא צַדִּיק בְּעֵינָיו׃ {פ}

ב׳ וַיִּחַר אַף | אֱלִיהוּא בֶן־בַּרַכְאֵל הַבּוּזִי מִמִּשְׁפַּחַת רָם בַּאִיּוֹב חָרָה אַפּוֹ עַל־צַדְּקוֹ נַפְשׁוֹ מֵאֱלֹהִים׃

(מענה אליהוא):

ממשפחת רם. אברהם שנאמר האדם הגדול בענקים (יהושע י״ד:ט״ו) זה אברהם׃

מאלהים. יותר מן המקום:

ג׳ וּבְשִׁלְשֶׁת רֵעִיו֮ חָֽרָה אַפּ֪וֹ עַל אֲשֶׁ֫ר לֹא־מָצְא֥וּ מַעֲנָ֑ה וַיִּרְשִׁיעוּ֥ אֶת־אִיּֽוֹב׃

וירשיעו את איוב. זה אחד מן המקראות שתקנו סופרים את לשון הכתוב וירשיעו כלפי המקום בשתיקותם היה לו לכתוב אלא שכינה הכתוב וכן וימירו את כבודם בתבנית שור כבודי היה לו לכתוב אלא שכינה הכתוב וכן ואל אראה ברעתי (במדבר י״א:ט״ו-ט״ז) ברעת׳ היה לו לכתוב אלא שכינה הכתוב וכן הרבה מקומות בספרי ובמסורת הגדולה:

ד׳ וְאֱלִיה֣וּא חִכָּ֣ה אֶת־אִיּ֣וֹב בִּדְבָרִ֑ים כִּ֥י זְקֵנִ֖ים הֵ֣מָּה מִמֶּ֣נּוּ לְיָמִֽים׃

חכה. המתין:

כי זקנים המה ממנו לימים. האחרים לכן חדל לו עד ששתקו הם, (מענה אליהו):

ה׳ וַיַּ֗רְא אֱלִיה֫וּא כִּֽי־אֵ֥ין מַעֲנֶ֥ה בְּפִי֮ שְׁלֹשֶׁ֪ת הָאֲנָשִׁ֫ים וַיִּֽחַר אַפּֽוֹ׃ {פ}

ו׳ וַיַּ֗עַן | אֱלִיה֫וּא בֶּן־בַּרַכְאֵ֥ל הַבּוּזִ֑י וַיֹּ֜אמַר צָ֗עִיר אֲנִ֣י לְיָמִ֑ים וְאַתֶּ֥ם יְשִׁישִׁ֗ים עַל־כֵּ֤ן זָחַ֨לְתִּי֮ וָאִירָ֪א | מֵחַוֺּ֫ת דַּעְתִּ֥י אֶתְכֶֽם׃

זחלתי. יראתי:

ז׳ אָמַ֗רְתִּי יָמִ֥ים יְדַבֵּ֑רוּ וְרֹ֖ב שָׁנִ֣ים יֹדִ֣יעוּ חָכְמָֽה׃

ח׳ אָכֵ֗ן רוּחַ־הִ֤יא בֶּאֱנ֫וֹשׁ וְנִשְׁמַ֣ת שַׁדַּ֣י תְּבִינֵֽם׃

אכן רוח היא באנוש. החכמה ולא ע״י ימים וזקנה אלא רוח המקום הוא:

ט׳ לֹא־רַבִּ֥ים יֶ֝חְכָּ֗מוּ וְזְקֵנִ֥ים יָבִ֥ינוּ מִשְׁפָּֽט׃

י׳ לָכֵ֗ן אָ֭מַרְתִּי שִׁמְעָה־לִּ֑י אַחֲוֶ֖ה דֵּעִ֣י אַף־אָֽנִי׃

י״א הֵ֤ן הוֹחַ֨לְתִּי֮ | לְדִבְרֵיכֶ֪ם אַ֫זְין עַד־תְּבוּנֹתֵיכֶ֥ם עַד־תַּחְקְרוּן מִלִּֽין׃

י״ב וְעַ֥דֵּיכֶ֗ם אֶתְבּוֹנָ֑ן וְהִנֵּ֤ה אַ֥יִן לְאִיּ֗וֹב מוֹכִ֥יחַ עוֹנָ֗ה אֲמָרָ֥יו מִכֶּֽם׃

ועדיכם אתבונן. התבוננתי בכם וראיתי כי אין מוכיח לאיוב:

י״ג פֶּן־תֹּ֭אמְרוּ מָצָ֣אנוּ חָכְמָ֑ה אֵ֥ל יִדְפֶּ֥נּוּ לֹא־אִֽישׁ׃

פן תאמרו מצאנו חכמה. בשתיקותינו שלא להקניטו עוד כי **אל ידפנו ולא איש.** לא היה לכם למעט כבוד המקום בכך:

י״ד וְלֹא־עָרַ֣ךְ אֵ֭לַי מִלִּ֑ין וּבְאִמְרֵיכֶ֥ם לֹ֝א אֶשְׁתָּֽבֶנּוּ׃

ולא ערך אלי מלין. קבלה היא או שלא ערך אלי מלין:

ובאמריכם לא אשיבנו. לא באותן אמרים שהשיבותם לו הייתי משיבו:

ט״ו חַתּ֣וּ לֹא־עָ֭נוּ עוֹד֮ הֶעְתִּ֪יקוּ מֵהֶ֫ם מִלִּֽים׃

העתיקו. סרו מהן מלין:

ט״ז וְהוֹחַ֥לְתִּי כִּֽי־לֹ֗א יְדַבֵּ֥רוּ כִּֽי עָ֭מְדוּ לֹא־עָ֣נוּ עֽוֹד׃

י״ז אַעֲנֶ֥ה אַף־אֲנִ֗י חֶלְקִ֑י אַחֲוֶ֖ה דֵּעִ֣י אַף־אָֽנִי׃

י״ח כִּי מָלֵאתִי מִלִּים הֶֽצִיקַתְנִי רוּחַ בִּטְנִי׃

י״ט הִנֵּה־בִטְנִי כְּיֵין לֹא־יִפָּתֵחַ כְּאֹבוֹת חֲדָשִׁים יִבָּקֵעַ׃

> **הנה בטני.** מלא רוח, דברים להשיב בתאוה׃
>
> **כיין לא יפתח.** כיין חדש שאינו נפתח והוא נופח ואף בתוך אובות חדשים ומבקעם׃
>
> **אובות.** נודות עשויין כקומת אדם גבוהים׃

כ׳ אֲדַבְּרָה וְיִרְוַח־לִי אֶפְתַּח שְׂפָתַי וְאֶעֱנֶה׃

כ״א אַל־נָא אֶשָּׂא פְנֵי־אִישׁ וְאָל־אָדָם לֹא אֲכַנֶּה׃

> **לא אכנה.** לא אשנה דברי להחליפו לכבודו כמו שאמרתי למעלה וירשיעו את איוב זהו כינוי שמשנה את הדיבור בשביל כבודו ואף זאת לא אעשה כי בפה מלא אוכיחנו׃

כ״ב כִּי לֹא יָדַעְתִּי אֲכַנֶּה כִּמְעַט יִשָּׂאֵנִי עֹשֵׂנִי׃

> **כמעט ישאני.** יסלקני מן העולם ויש פותרים ישאני כמו ותשא הארץ מפניו (נחום א ה)׃

פרק ל״ג

א׳ וְאוּלָם שִׁמְעֶנָא אִיּוֹב מִלַּי וְכָל־דְּבָרַי הַאֲזִינָה׃

ב׳ הִנֵּה־נָא פָּתַחְתִּי פִּי דִּבְּרָה לְשׁוֹנִי בְחִכִּי׃

ג׳ יְשָׁר־לִבִּי אִמְרֵי וְדַעַת שְׂפָתַי בָּרוּר מִלְּלוּ׃

ד׳ רוּחַ־אֵל עָשָׂתְנִי וְנִשְׁמַת שַׁדַּי תְּחַיֵּנִי׃

> **רוח אל עשתני.** ואיני חזק יותר ממך׃

ה׳ אִם־תּוּכַל הֲשִׁיבֵנִי עֲרָכָה לְפָנַי הִתְיַצָּבָה׃

ו׳ הֵן־אֲנִי כְפִיךָ לָאֵל מֵחֹמֶר קֳרַצְתִּי גַּם־אָנִי׃

> **הן אני כפיך לאל.** כמו ששאל פיך להתווכח למי שלא יבעתך הן אני במקומו של הקב״ה ובשבילו לדבר דבריו׃

ז׳ הִנֵּה אֲמָתִי לֹא תְבַעֶתֶךָּ וְאַכְפִּי עָלַיִךְ לֹא־יִכְבָּד׃

> **ואכפי.** כפייתי כמו אכף עליו פיהו (משלי יז)׃

ח׳ אַךְ אָמַרְתָּ בְאָזְנָי וְקוֹל מִלִּין אֶשְׁמָע׃

ט׳ זַךְ אֲנִי בְּלִי־פָשַׁע חַף אָנֹכִי וְלֹא עָוֹן לִי׃

> **חף.** טהור ומשופשף כמו נזיר לא יחוף ראשו וכמו בכל חפין את הכלים׃

י׳ הֵן תַּנוּאוֹת עָלַי יִמְצָא יַחְשְׁבֵנִי לְאוֹיֵב לוֹ׃

> **תנואות.** עלילות ל׳ תואנה (שופטים יד) לשוב מן המקום׃

י״א יָשֵׂם בַּפַּד רַגְלַי יִשְׁמֹר כָּל־אָרְחֹתָי׃

י״ב הֵן־זֹאת לֹא־צָדַקְתָּ אֶעֱנֶךָּ כִּי־יִרְבֶּה אֱלוֹהַּ מֵאֱנוֹשׁ׃

כי ירבה אלוה מאנוש. אין המקום צריך כל כך לדקדק אחר האדם כי הרבה יש להקב״ה צדקות יותר מאנוש׃

י״ג מָדּוּעַ אֵלָיו רִיבוֹתָ כִּי כָל־דְּבָרָיו לֹא יַעֲנֶה׃

י״ד כִּי־בְאַחַת יְדַבֵּר־אֵל וּבִשְׁתַּיִם לֹא יְשׁוּרֶנָּה׃

ט״ו בַּחֲלוֹם | חֶזְיוֹן לַיְלָה בִּנְפֹל תַּרְדֵּמָה עַל־אֲנָשִׁים בְּתְנוּמוֹת עַלֵי מִשְׁכָּב׃

ט״ז אָז יְגֻלֶּה אֹזֶן אֲנָשִׁים וּבְמוֹסָרָם יַחְתֹּם׃

אז יגלה אוזן אנשים. כמו שעשה לאבימלך בחלום הלילה׃

ובמוסרם יחתום. חותמן ואוסרן ביסורין על עוונם׃

י״ז לַהָסִיר אָדָם מַעֲשֵׂהוּ וְגֶבֶר מִגֵּאוָה יְכַסֶּה׃

להסיר אדם. בחליו׃

מעשה. שהיה בדעתו לעשות׃

וגוה מגבר יכסה. ביסוריו למען הכניעו ולהשפילו לשוב כדי שיחשך נפשו ממיתה גמורה׃

גוה. כמו גאוה׃

י״ח יַחְשֹׂךְ נַפְשׁוֹ מִשָּׁחַת וְחַיָּתוֹ מֵעֲבֹר בַּשָּׁלַח׃

וחיתו מעבור בשלח. בשלחו וחרבו של מלאך המות כלומר לטובתך הביא עליך יסורין׃

שלח. כלי זיין וכן (נחמיה ד׳:י״א) ידו אחת מחזקת השלח׃

י״ט וְהוּכַח בְּמַכְאוֹב עַל־מִשְׁכָּבוֹ (וְריב) [וְרוֹב] עֲצָמָיו אֵתָן׃

והוכח. ל׳ תוכחה שישוב מעונו׃

ורוב עצמיו. שהוא איתן מוכיחן במכאוב׃

כ׳ וְזָהֲמַתּוּ חַיָּתוֹ לֶחֶם וְנַפְשׁוֹ מַאֲכַל תַּאֲוָה׃

וזהמתו חיתו לחם. ממאסתו נפשו וחייתו של חולה כל מאכל׃

ונפשי. מזהמת כל מאכל תאוה׃

כ״א יָכֶל בְּשָׂרוֹ מֵרֹאִי (ושפי) [וְשָׁפוּ] עַצְמֹתָיו לֹא רָאוּ׃

יכל בשרו מרואי. יחשך בשרו ממראה כמו כלו בדמעות עיני (איכה ב׳:י״א) מכלות עינים (ויקרא כו)׃

ושופו עצמותיו. מתנתקין ממקומו, ושופו כמו דשף מדוכתיה (חולין מב)׃

לא רואו. אין להם מראה ותואר׃

כ״ב וַתִּקְרַב לַשַּׁחַת נַפְשׁוֹ וְחַיָּתוֹ לַמְמִתִים׃

כ״ג אִם־יֵשׁ עָלָיו | מַלְאָךְ מֵלִיץ אֶחָד מִנִּי־אַלְף לְהַגִּיד לְאָדָם יָשְׁרוֹ׃

אחד מני אלף. במגידי פשעו והוא יליץ ישרו׃

כ״ד וַיְחַנְּנוּ וַיֹּאמֶר פָּדְעֵהוּ מֵרֶדֶת שַׁחַת מָצָאתִי כֹּפֶר׃

ויחוננו. המקום׃

פדעהו. כמו פדאהו אל״ף מתחלפ׳ בעיי״ן והענין מוכיח מצאתי כופר והוא פדיון׃

כ״ה רָטְפַשׁ בְּשָׂרוֹ מִנְּעַר יָשׁוּב לִימֵי עֲלוּמָיו׃

רטפש בשרו. רוטפש אשקוש״א בלע״ז׃

מנוער. נתעורר בשרו מן הנוער שהוא מנוער ומשונק (בייסורי) חליו ואין לתיבה זו דמיון במקרא ולפי העניינים הוצרכנו לפרשו כמשמעות הענין והפותרו בלשון רפש ואומר הטי״ת נתוספ׳ בו כמו (בראשית מד) נצטדק טועה הוא מאוד כי אין טי״ת מתוספת בתיבה כי אם בלשון מתפעל או נתפעל ובתיבה שיסודה צד״י ולא בשאר תיבות כמו צדק ונצטדק וכמו צרוע (ויקרא יג) נצטרע, ציר נאמן, וילכו ויצטיירו, צדה הצטיידנו (יהושע ט׳:ד׳)׃

ישוב. בכחו וברפואה לימי בחרותו׃

כ״ו יֶעְתַּר אֶל־אֱלוֹהַּ | וַיִּרְצֵהוּ וַיַּרְא פָּנָיו בִּתְרוּעָה וַיָּשֶׁב לֶאֱנוֹשׁ צִדְקָתוֹ׃

בתרועה. בתפילה׃

כ״ז יָשֹׁר | עַל־אֲנָשִׁים וַיֹּאמֶר חָטָאתִי וְיָשַׁר הָעֲוִיתִי וְלֹא־שָׁוָה לִי׃

ישור על אנשים. יעשה שורות של אנשים כשניצול מחליו ויתודה ליוצרו׃

ולא שוה לי. לא נהיה לי שכר בדבריו׃

כ״ח פָּדָה (נפשי) [נַפְשׁוֹ] מֵעֲבֹר בַּשָּׁחַת (וחיתי) [וְחַיָּתוֹ] בָּאוֹר תִּרְאֶה׃

כ״ט הֶן־כָּל־אֵלֶּה יִפְעַל־אֵל פְּעָמַיִם שָׁלוֹשׁ עִם־גָּבֶר׃

פעמים שלש. מייסרו על עונותיו בחליו שלא להשחיתו ואם יותר יכעיס לפניו ידאג מן גיהנם ומן המיתה שנאמר ועל ארבעה לא אשיבנו (עמוס א)׃

ל׳ לְהָשִׁיב נַפְשׁוֹ מִנִּי־שָׁחַת לֵאוֹר בְּאוֹר הַחַיִּים׃

ל״א הַקְשֵׁב אִיּוֹב שְׁמָע־לִי הַחֲרֵשׁ וְאָנֹכִי אֲדַבֵּר׃

ל״ב אִם־יֵשׁ־מִלִּין הָשִׁיבֵנִי דַּבֵּר כִּי־חָפַצְתִּי צַדְּקֶךָּ׃

ל״ג אִם־אַיִן אַתָּה שְׁמָע־לִי הַחֲרֵשׁ וַאֲאַלֶּפְךָ חָכְמָה׃ {פ}

פרק ל״ד

א׳ וַיַּעַן אֱלִיהוּא וַיֹּאמַר׃

ב׳ שִׁמְעוּ חֲכָמִים מִלָּי וְיֹדְעִים הַאֲזִינוּ לִי׃

ג׳ כִּי־אֹזֶן מִלִּין תִּבְחָן וְחֵךְ יִטְעַם לֶאֱכֹל׃

(מענה אליהו):

כי אוזן מלין תבחן. כאשר החיך יטעום האוכל׃

ד׳ מִשְׁפָּט נִבְחָרָה־לָּנוּ נֵדְעָה בֵינֵינוּ מַה־טּוֹב׃

ה׳ כִּי־אָמַר אִיּוֹב צָדַקְתִּי וְאֵל הֵסִיר מִשְׁפָּטִי׃

משפטי. הוכחת דברים׃

ו׳ עַל־מִשְׁפָּטִי אֲכַזֵּב אָנוּשׁ חִצִּי בְלִי־פָשַׁע׃

אכזב. אכזיב שופטי שלא דנני אמת׃

אנוש. חולה מכתי כמו ויאנש (שמואל ב יב)׃

חצי. נגעי׃

ז׳ מִי־גֶבֶר כְּאִיּוֹב יִשְׁתֶּה־לַּעַג כַּמָּיִם׃

ח׳ וְאָרַח לַחֶבְרָה עִם־פֹּעֲלֵי אָוֶן וְלִלְכֶת עִם־אַנְשֵׁי־רָשַׁע׃

ט׳ כִּי־אָמַר לֹא יִסְכָּן־גֶּבֶר בִּרְצֹתוֹ עִם־אֱלֹהִים׃

לא יסכן גבר. לא יהנה אדם אם מתמים דרכיו׃

י׳ לָכֵן ׀ אַנְשֵׁי לֵבָב שִׁמְעוּ־לִי חָלִלָה לָאֵל מֵרֶשַׁע וְשַׁדַּי מֵעָוֶל׃

י״א כִּי פֹעַל אָדָם יְשַׁלֶּם־לּוֹ וְכְאֹרַח אִישׁ יַמְצִאֶנּוּ׃

י״ב אַף־אָמְנָם אֵל לֹא־יַרְשִׁיעַ וְשַׁדַּי לֹא־יְעַוֵּת מִשְׁפָּט׃

י״ג מִי־פָקַד עָלָיו אַרְצָה וּמִי שָׂם תֵּבֵל כֻּלָּהּ׃

מי פקד עליו ארצה. מי מושל בו לאמר למה כן עשית ולא צויתיך כן כי מי צוהו בממשלתו ולמה ימצא תואנות לבריות אינו צריך להשיב דבר למושל בו לאמר בשביל זאת הרעותי לו׃

י״ד אִם־יָשִׂים אֵלָיו לִבּוֹ רוּחוֹ וְנִשְׁמָתוֹ אֵלָיו יֶאֱסֹף׃

אם ישים אליו לבו. על אדם להשחיתו למה יבא בעלילה עליו הרי מיד יאסוף אליו **רוחו ונשמתו** רוח ונשמה שלו שהיא (נפוחה בו) ואין מוחה בידו ויגוע כל בשר יחד׃

ט״ו יִגְוַע כָּל־בָּשָׂר יָחַד וְאָדָם עַל־עָפָר יָשׁוּב׃

ט״ז וְאִם־בִּינָה שִׁמְעָה־זֹּאת הַאֲזִינָה לְקוֹל מִלָּי׃

ואם בינה. ואם אתה רוצה הבין שמעה זאת, **בינה** זו אינה שם דבר אלא ל׳ צווי כמו בינה הגיגי (תהילים ה׳:ב׳) לפיכך שתים אלו טעמן למעלה בבי״ת וכל שאר בינה טעמן למטה בנו״ן׃

י״ז הַאַף שׂוֹנֵא מִשְׁפָּט יַחֲבוֹשׁ וְאִם־צַדִּיק כַּבִּיר תַּרְשִׁיעַ׃

האף שונא משפט. משפטו של שופ׳ צדק **יחבוש.** המקום וא״ת אינו משפט כי לא כדין עשה אפשר זאת מי שהוא צדיק מאוד תרשיע׃

כביר. ל׳ מאוד׃

י״ח הַאָמַר לְמֶלֶךְ בְּלִיָּעַל רָשָׁע אֶל־נְדִיבִים׃

האמור למלך בליעל. וכי הגון וראוי לאמר למלך בליעל ולאמר רשע אל נדיבים׃

י״ט אֲשֶׁר לֹא־נָשָׂא ׀ פְּנֵי שָׂרִים וְלֹא נִכַּר־שׁוּעַ לִפְנֵי־דָל כִּי־מַעֲשֵׂה יָדָיו כֻּלָּם׃

אשר לא נשא פני שרים. כלומר למלך עולם אשר אין משוא פנים לפניו:

שוע. שר כמו ולכילי לא יאמר שוע (ישעיהו ל״ב:ה׳):

כ׳ רָגַע | יָמֻתוּ֮ וַחֲצוֹת֒ לַ֣יְלָה יִגְעֲשׁ֣וּ עָ֔ם וְיַעֲבְר֖וּ וְיָסִ֑ירוּ אַבִּ֥יר לֹֽא־בְיָֽד׃

רגע ימותו. כשירצה:

וחצות לילה. כמו שעשה למצרים:

יגועשו עם. כלומר ברגע יעבורו:

ויסירו אביר. כח שלהם:

לא ביד. לא ישנו בידם ואין להם כח:

כ״א כִּֽי־עֵינָ֥יו עַל־דַּרְכֵ֑י אִ֝֗ישׁ וְכָל־צְעָדָ֥יו יִרְאֶֽה׃

כ״ב אֵ֤ין חֲשֵׁכָ֨ה ׀ וְאֵ֣ין צַלְמָ֗וֶת לְהִסָּתֵ֥ר שָׁ֑ם פֹּ֝עֲלֵ֗י אָֽוֶן׃

כ״ג כִּ֤י לֹ֣א עַל־אִ֭ישׁ יָשִׂ֣ים עֽוֹד לַהֲלֹ֣ךְ אֶל־אֵ֑ל בַּמִּשְׁפָּֽט׃

כי לא על איש ישים עוד. כלומר אמרת לא אך ישים בי (לעיל כג) רק חטאי לבדי ואני משיבך לא ישים הקב״ה על בריותיו עלילות תוספת על פשעם, עוד ל׳ תוספת:

להלוך אל אל במשפט. כשהוא בא על בריותיו להתווכח עמהם:

כ״ד יָרֹ֣עַ כַּבִּירִ֣ים לֹא־חֵ֑קֶר וַיַּעֲמֵ֖ד אֲחֵרִ֣ים תַּחְתָּֽם׃

ירוע. ירוצץ כמו רוע התרועעה (ישעיה כד):

ויעמד אחרים. במקומם:

כ״ה לָכֵ֗ן יַכִּ֣יר מַעְבָּדֵיהֶ֣ם וְהָ֭פַךְ לַ֣יְלָה וְיִדַּכָּֽאוּ׃

לכן יכיר מעבדיהם. לפי שהוא מכיר מעבדיהם הטוב והרע ואין צורך לו להתווכח:

והפך לילה. עת חשך וצרה להם וידכאו:

כ״ו תַּחַת־רְשָׁעִ֥ים סְפָקָ֑ם בִּמְקוֹם֥ רֹאִֽים׃

תחת רשעים. במקומם:

ספקם. לאנשי סדום:

במקום רואים. לעין כל:

כ״ז אֲשֶׁ֤ר עַל־כֵּ֨ן ׀ סָ֘רוּ֮ מֵאַחֲרָ֪יו וְכָל־דְּ֫רָכָ֥יו לֹ֣א הִשְׂכִּֽילוּ׃

אשר על כן סרו מאחריו. כמו (במדבר י׳:לא) על כן ידעת חנותינו במדבר כמו מפני אשר סרו מאחריו והביאו לפניו ועליו צעקת דלים:

כ״ח לְהָבִ֣יא עָ֭לָיו צַעֲקַת־דָּ֑ל וְצַעֲקַ֖ת עֲנִיִּ֣ים יִשְׁמָֽע׃

כ״ט וְה֤וּא יַשְׁקִ֨ט ׀ וּמִ֣י יַרְשִׁ֣יעַ וַיַּסְתֵּ֣ר פָּנִ֔ים וּמִ֥י יְשׁוּרֶ֑נּוּ וְעַל־גּ֖וֹי וְעַל־אָדָ֣ם יָחַֽד׃

והוא ישקיט. משקיט את הדלים מאותן העושקים ומי ירשיע עוד ובעוד שהסתיר פנים מי ישורנו:

ועל גוי ועל אדם יחד. כיחידים כמרובים שוה לפניו להשקיט ולהסתיר פנים:

ל׳ מִמֶּ֣לֶךְ אָדָ֣ם חָנֵ֑ף מִמֹּ֖קְשֵׁי עָֽם׃

(וישקוט) ממלוך אדם חנף ממוקשי עם. על דלים שמלך:

ממוקשי עם. עון, ולאלוה כזה לא היה לך לומר בליעל ורשע:

ל״א כִּי־אֶל־אַל הֶאָמַר נָשָׂאתִי לַא אֶחְבֹּל׃

כי אל אל האמר. להאמר אליו נכון וראוי מאת כל סובלי יסורים להאמר נשאתי ומקבל וסובל אני משפטיך ולא אחבול בעצמי ועוד צריך הנידן לומר:

ל״ב בִּלְעָדַי אֲחֶזֶה אַתָּה הַרֵנִי אִם־עָוֶל פָּעַלְתִּי לָא אֹסִיף׃

בלעדי אחזה. לבד מה שאני יודע לראות ולהבין בדבריך אתה הורני ואם און פעלתי לא אוסיף:

ל״ג הֶמֵעִמְּךָ יְשַׁלְמֶנָּה | כִּי־מָאַסְתָּ כִּי־אַתָּה תִבְחַר וְלֹא־אֲנִי וּמַה־יָּדַעְתָּ דַּבֵּר׃

המעמך ישלמנה כי מאסת וגו׳. כך אמר אליהו לאיוב המעמך היה לו להקב״ה להימלך בפירעון תשלומין ממך:

כי מאסת. לאמר מאסתי לא לעולם אחיה (לעיל ג) יתר ידו ויבצעני (לעיל ו) סבור אתה שיגבה ממך לפי דעתך ורצונך ואתה תבחר התשלומין ולא אני במקום הקב״ה דבר אליהו בתמיה:

ל״ד אַנְשֵׁי לֵבָב יֹאמְרוּ לִי וְגֶבֶר חָכָם שֹׁמֵעַ לִי׃

אנשי לבב יאמרו לי. כי איוב לא בדעת ידבר:

ל״ה אִיּוֹב לֹא־בְדַעַת יְדַבֵּר וּדְבָרָיו לֹא בְהַשְׂכֵּיל׃

ל״ו אָבִי יִבָּחֵן אִיּוֹב עַד־נֶצַח עַל־תְּשֻׁבֹת בְּאַנְשֵׁי־אָוֶן׃

אבי יבחן. אבי אתה הקב״ה אב לכל הלואי יבחן איוב עד נצח למען תהיה תשובה לאנשי און ואף לבני אדם דבר הכתוב כן כמו אבי דבר גדול וגו׳ (מלכים ב ה׳:י״ג) (ד״א אבי כמו ותפר האביונה (קהלת י״ב:ה׳) ל׳ רצון כך חברו מנחם וכן פתרונו אבי יבחן איוב עד נצח רצוני ומאויי שיבחן איוב עד נצח סא״א):

ל״ז כִּי־יֹסִיף עַל־חַטָּאתוֹ פֶּשַׁע בֵּינֵינוּ יִסְפֹּוק וְיַרֶב אֲמָרָיו לָאֵל׃ {פ}

יספוק. ל׳ רוב דברים והרמת קול:

בינינו יספוק. הוא אומר מה לנו ולדבריו אף אמנם שגיתי אתי תלין (לעיל יט) ואינו יודע שאנו נענשים ומספיק לנו עונות על שאנו שומעים כך מפורש בויקרא רבה:

פרק ל״ה

א׳ וַיַּעַן אֱלִיהוּא וַיֹּאמַר׃

ב׳ הֲזֹאת חָשַׁבְתָּ לְמִשְׁפָּט אָמַרְתָּ צִדְקִי מֵאֵל׃

(מענה אליהוא):

הזאת חשבת למשפט. שהוא משפט הבריות כנגד יוצרם אשר אמרת צדקי משל הבורא:

ג׳ כִּי־תֹאמַר מַה־יִּסְכָּן־לָךְ מָה־אֹעִיל מֵחַטָּאתִי׃

כי תאמר מה יסכן לך. דרכי יושר:

מה אועיל. בצדקתי יותר מחטאתי:

ד׳ אֲנִי אֲשִׁיבְךָ מִלִּין וְאֶת־רֵעֶיךָ עִמָּךְ׃

ואת רעיך עמך. ששתקו על דבריך:

ה׳ הַבֵּט שָׁמַיִם וּרְאֵה וְשׁוּר שְׁחָקִים גָּבְהוּ מִמֶּךָּ׃

הבט שמים. ואחרי שהוא גבוה ואתה נמוך ואין לו תועלת ברשעך וצדקך למה תתפאר אליו בצדקך:

ו׳ אִם־חָטָאתָ מַה־תִּפְעָל־בּוֹ וְרַבּוּ פְשָׁעֶיךָ מַה־תַּעֲשֶׂה־לּוֹ׃

ז׳ אִם־צָדַקְתָּ מַה־תִּתֶּן־לוֹ אוֹ מַה־מִּיָּדְךָ יִקָּח׃

ח׳ לְאִישׁ־כָּמוֹךָ רִשְׁעֶךָ וּלְבֶן־אָדָם צִדְקָתֶךָ׃

לאיש. אשר כמוך יוכל ויועיל רשעך וצדקתך, ראה רשעים רבים אשר:

ט׳ מָרֹב עֲשׁוּקִים יַזְעִיקוּ יְשַׁוְּעוּ מִזְּרוֹעַ רַבִּים׃

מרוב עשוקים. שהם עושקים יזעיקו את הבריות לפניו וישועו עניים מזרוע רבים העושקים אותם:

י׳ וְלֹא־אָמַר אַיֵּה אֱלוֹהַּ עֹשַׂי נֹתֵן זְמִרוֹת בַּלָּיְלָה׃

ולא אמר. הרשע:

איה אלוה עושי. לירא מפניו:

נותן זמירות. כמו כרמך לא תזמור (ויקרא כה) שמכרית את הרשעים בלילה כגון אמרפל וחביריו ומצרים וסנחרב:

י״א מַלְּפֵנוּ מִבַּהֲמוֹת אֶרֶץ וּמֵעוֹף הַשָּׁמַיִם יְחַכְּמָנוּ׃

מלפנו. מלמדנו חכמה יותר מבהמו׳ כלו׳ חשבנו וגדלנו מבהמו׳ ומעוף:

י״ב שָׁם יָצְעֲקוּ וְלֹא יַעֲנֶה מִפְּנֵי גְּאוֹן רָעִים׃

שם יצעקו. וראה אשר שם צועקים העניים מפני גאון העושקים אותם והוא אינו עונה:

י״ג אַךְ־שָׁוְא לֹא־יִשְׁמַע ׀ אֵל וְשַׁדַּי לֹא יְשׁוּרֶנָּה׃

אך שוא לא ישמע. מיד:

ושדי לא ישורנה. להנקם מיד אלא מאריך אפו:

י״ד אַף כִּי־תֹאמַר לֹא תְשׁוּרֶנּוּ דִּין לְפָנָיו וּתְחוֹלַל לוֹ׃

אף כי תאמר. כ״ש אתה שאין צעקתך באה כי אם על ידו ואתה תאמר ותזעק על אשר לא תשורנו להתווכח עמו כלומר אותם הקובלים וצועקים אינו ממהר לענות׳ ואתה תצעק שלא תשורנו:

דין לפניו. (דברך סס״א) בכל מקום שהוא:

ותחולל. וקוה לתנחומין:

ט״ו וְעַתָּה כִּי־אַיִן פָּקַד אַפּוֹ וְלֹא־יָדַע בַּפַּשׁ מְאֹד׃

ועתה. דע לך כי אין היא פקידת (אפו) זאת עליך אינה כלום לפי רוב עוונותך:

ולא ידע בפש מאד. ברוב חטאך התנהג הבור׳ כאילו לא ידעם:

בפש. ל׳ רוב כמו ופשתם (מלאכי ג) וכמו כי תפושו וגו׳ (ירמיה נ, יא) כי פשה הנגע (ויקרא יג):

ט״ז וְאִיּוֹב הֶבֶל יִפְצֶה־פִּיהוּ בִּבְלִי־דַעַת מִלִּין יַכְבִּר׃ {פ}

יכביר. ל׳ מאד׃

פרק ל״ו

א׳ וַיֹּסֶף אֱלִיהוּא וַיֹּאמַר׃

ויוסף אליהוא. ראיתי בטעמי רבי משה הדרשן שלפיכך אמר ג׳ מענות כנגד ג׳ ריעי איוב וזה רביעי לפיכך נקרא תוספת׃

ב׳ כַּתַּר־לִי זְעִיר וַאֲחַוֶּךָּ כִּי עוֹד לָאֱלוֹהַּ מִלִּים׃

כתר לי זעיר ואחוך. כולו ל׳ ארמי הוא הוחל לי מעט ואגידך, כתר ל׳ הוחל כאשר תירגם יונתן ולתורתו איים ייחלו (ישעיהו מ״ב:ד׳) יכתרון׃

לאלוה. לבאים במקומו׃

ג׳ אֶשָּׂא דֵעִי לְמֵרָחוֹק וּלְפֹעֲלִי אֶתֵּן־צֶדֶק׃

ד׳ כִּי־אָמְנָם לֹא־שֶׁקֶר מִלָּי תְּמִים דֵּעוֹת עִמָּךְ׃

תמים דעות עמך. הנה אתחיל עתה לדבר עמך שאתה סבור שדעתך שלימה׃

ה׳ הֵן־אֵל כַּבִּיר וְלֹא יִמְאָס כַּבִּיר כֹּחַ לֵב׃

הן אל כביר. בחכמה וברחמים׃

ולא ימאס. עני׃

כביר כח לב. הוא להתנקם לפיכך לא יחיה רשע׃

ו׳ לֹא־יְחַיֶּה רָשָׁע וּמִשְׁפַּט עֲנִיִּים יִתֵּן׃

ז׳ לֹא־יִגְרַע מִצַּדִּיק עֵינָיו וְאֶת־מְלָכִים לַכִּסֵּא וַיֹּשִׁיבֵם לָנֶצַח וַיִּגְבָּהוּ׃

לא יגרע מצדיק עיניו. עד אשר עם מלכים יושיבם׃

ח׳ וְאִם־אֲסוּרִים בַּזִּקִּים יִלָּכְדוּן בְּחַבְלֵי־עֹנִי׃

ואם אסורים. ואם תראה צדיקים שיהו אסורים בזיקים של ייסורין וחליים, או ילכדו בחבלי אוני, בל׳ גורל ומיתרים נקרא חבלי ובל׳ דאגה נקרא חבלי יולדה. **בחבלי עוני.** קודר״ש בלע״ז אינו אלא שחטאו לפניו ובא ליפרע מהם לטובתם לנקותם ולהזהירם לשוב אליו׃

ט׳ וַיַּגֶּד לָהֶם פָּעָלָם וּפִשְׁעֵיהֶם כִּי יִתְגַּבָּרוּ׃

ויגד להם פעלם. בייסורין הללו מודיעם שחטאו לפניו וכל דברי אליהוא תנחומין שלימים היו ולא קינתורין כלומר אל תדאג על יסורין אם צדקת כי לטובה הן לך׃

י׳ וַיְגַל אָזְנָם לַמּוּסָר וַיֹּאמֶר כִּי־יָשׁוּבוּן מֵאָוֶן׃

ויאמר. כי בייסורין ישובון מאון׃

י״א אִם־יִשְׁמְעוּ וְיַעֲבֹדוּ יְכַלּוּ יְמֵיהֶם בַּטּוֹב וּשְׁנֵיהֶם בַּנְּעִימִים׃

אם ישמעו. ויעבדוהו׃

י״ב וְאִם־לֹא יִשְׁמְעוּ בְּשֶׁלַח יַעַבְרוּ וְיִגְוְעוּ בְּבִלְי־דָעַת׃

י״ג וְחַנְפֵי־לֵב יָשִׂימוּ אַף לֹא יְשַׁוְּעוּ כִּי אָסָרָם׃

וחנפי לב. שהם רשעים הם ישימו אף. בבא ייסורין עליהם מחרפים ומגדפים:

ולא ישועו. לפניו בתחינה:

כי אסרם. כשהוא אוסרן בייסורין לפיכך לא ירפאם:

י״ד תְּמֹת בַּנֹּעַר נַפְשָׁם וְתַחְיָתָם בַּקְּדֵשִׁים׃

תמות בנוער. ובשינוק שעליהם נפשם:

ט״ו יְחַלֵּץ עָנִי בְעָנְיוֹ וְיֶגֶל בַּלָּחַץ אָזְנָם׃

יחלץ עני. את העני השם עצמו רש בדבר תחנונים **יחלץ** מגיהנם בשביל עניו שהביא עליו:

ויגל בלחץ אזנם. בלחץ שהביא עליו מגלה את אזנו לאמר שוב אלי:

ט״ז וְאַף הָסִיתְךָ | מִפִּי־צָר רָחָב לֹא־מוּצָק תַּחְתֶּיהָ וְנַחַת שַׁלְוָתְךָ מָלֵא דָשֶׁן׃

ואף. זאת עוד גדולה עשה לך ביסורין הללו הסיתך והדיחך מגיהנם שפיה צר ותחתיה רחב:

לא מוצק. כדי שיהא עשנה צבור לתוכה ולא עוד אלא שתזכה לעולם הבא ונחת שלחנך מלא דשן:

י״ז וְדִין רָשָׁע מָלֵאתָ דִּין וּמִשְׁפָּט יִתְמֹכוּ׃

ודין רשע מלאת. ואם נתמלאת ביסורי הרשעים הדין והמשפט הם הייסורין הם יתמכו לך לעתיד מגיהנם ויש לך לקבלם באהבה:

י״ח כִּי־חֵמָה פֶּן־יְסִיתְךָ בְסֶפֶק וְרֹב־כֹּפֶר אַל־יַטֶּךָּ׃

כי חמה. גדולה תהיה:

פן יסיתך. יצרך לדבר דברים:

בשפק. בשפק זה אשר תשפק ותרב אמריך לאל ומאחר שתעלה החמה רב ממון אל יטך ממנה:

י״ט הֲיַעֲרֹךְ שׁוּעֲךָ לֹא בְצָר וְכֹל מַאֲמַצֵּי־כֹחַ׃

היערוך שועך לא בצר. וכי באתה לערוך צעקה שלא תבואך שום צרה ושום מאמצי כח לאונסך אם כן במה יגבה את חובו:

כ׳ אַל־תִּשְׁאַף הַלַּיְלָה לַעֲלוֹת עַמִּים תַּחְתָּם׃

אל תשאף הלילה. כלומר ואין לך לבחור בייסורים אחרים אל תשאף ותתאוה הלילה שבא לאמרפל למצרים ולסנחריב לסלק עמים מן העולם כשהם תחתם במקומם בשלוה כי הם אבדו בעולם הזה ובעולם הבא:

לעלות. כמו אל תעלני בחצי ימי (תהילים ק״ב:כ״ה) כעלות גדיש בעתו:

כ״א הַשָּׁמֶר אַל־תִּפֶן אֶל־אָוֶן כִּי־עַל־זֶה בָּחַרְתָּ מֵעֹנִי׃

השמר אל תפן אל און. לדון ולומר היה לו לשפטני ביסורי עניות:

כי על זה בחרת מעני כי על הייסורין הללו יש לבחור יותר מעניות אדם שנהגו בו כבוד ולמוד בעושר כל ימיו ויעמוד על המקח ואין לו דמים ובוש ושב לביתו בפחי נפש וא״ת איוב עני היה עם הייסורין לא מצינו שאיבד אלא בהמותיו אבל לא כסף וזהב ואפילו איבד בהמותיו עם כסף וזהב טוב לו להיות עני וחולה מהיות תמים והולך בשווקים ואין בידו כלום וכן מפורש במדרש רבי תנחומא מן המקרא הזה כי נוחין היו יסורי איוב מיסורי עניות וכן באגדות הגמרא:

כ״ב הֵן־אֵל יַשְׂגִּיב בְּכֹחוֹ מִי כָמֹהוּ מוֹרֶה׃

הן אל ישגיב בכחו. מתוך שכחו גדול ואין להנצל מפניו לפיכך אין כמוהו מורה. כשמורה לחוטא לשוב אליו מתרה קודם מכה לפי שהוא יודע שאין יכול להשמר ממכתו כמו שהיה מתרה בפרעה על כל מכה ומכה הנני ממטיר כעת מחר ברד (שמות ט׳:י״ח) והנני מביא מחר ארבה וכן כולם ובשר ודם כשרוצה להנקם מאויביו בא עליו פתאום שאם יתרה בו יחזור וינצל ממנו:

כ״ג מִי־פָקַד עָלָיו דַּרְכּוֹ וּמִי־אָמַר פָּעַלְתָּ עַוְלָה׃

מי פקד עליו דרכו. יצוה עליו מעולם את הדרך הזה תלך׃

כ״ד זָכֹר כִּי־תַשְׁגִּיא פָּעֳלוֹ אֲשֶׁר שֹׁרְרוּ אֲנָשִׁים׃

זכור. דרכיו ובהזכירך תשגיא מאליך שבח פועל מדותיו׃

אשר שררו אנשים. אשר ראו אנשים כמו (במדבר כ״ד:י״ז) אשורנו ולא קרוב׃

כ״ה כָּל־אָדָם חָזוּ־בוֹ אֱנוֹשׁ יַבִּיט מֵרָחוֹק׃

חזו בו. בפעלו׃

מרחוק. מיצירת עולם עד עכשיו׃

כ״ו הֵן־אַל שַׁגִּיא וְלֹא נֵדָע מִסְפַּר שָׁנָיו וְלֹא־חֵקֶר׃

מספר שניו ולא חקר. לפיכך צריך לאנוש להביט מרחוק לשאול מה שאירע בראשונים וילמד מהם׃

כ״ז כִּי יִגְרַע נִטְפֵי־מָיִם יָזֹקּוּ מָטָר לְאֵדוֹ׃

כי יגרע. כי ירבה כמו ותגרע שיחה (לעיל טו) ויש פותרים יגרעם מן השמים להורידם ארץ׃

ויזקו. הרקיעים את המטר׃

לאידו. לעננו׃

כ״ח אֲשֶׁר־יִזְלוּ שְׁחָקִים יִרְעֲפוּ עָלֵי | אָדָם רָב׃

כ״ט אַף אִם־יָבִין מִפְרְשֵׂי־עָב תְּשֻׁאוֹת סֻכָּתוֹ׃

אף אם יבין. או אם יבין אדם מה יש במפרשי עב, בתמיה׃

תשואות. לשון ערפל סוכתו׃

ל׳ הֵן־פָּרַשׂ עָלָיו אוֹרוֹ וְשָׁרְשֵׁי הַיָּם כִּסָּה׃

הן פרש. (על העב את אורו) ושרשי הים כסה בו׃

ל״א כִּי־בָם יָדִין עַמִּים יִתֶּן־אֹכֶל לְמַכְבִּיר׃

כי בם. בעבים ידין עמים ייסרם בעצירת גשמי׳ ברעב וכל מכה, חטאו דור המבול וארובות השמים נפתחו (בראשית ז׳:י״א) אנשי סדום גפרית ומלח שריפה כל ארצה (דברים כ״ט:כ״ב) סיסרא מן השמים נלחמו עם סיסרא (שופטים ה׳:כ׳)׃

יתן אוכל למכביר. משם באים מזונות הנני ממטיר לכם לחם מן השמים (שמות טו) משל לנחתום העומד לפני הכבשן נכנס שונאו חות׳ גחלים וזורק בו נכנ׳ אוהבו מוציא פת חמה ונותן לו.

למכביר למי שטפליו מרובים וכבירים וצריך למזונות׃

ל״ב עַל־כַּפַּיִם כִּסָּה־אוֹר וַיְצַו עָלֶיהָ בְּמַפְגִּיעַ׃

על כפים. על העננים וכן נשא לבבינו אל כפים (איכה ג׳:מ״א) על שם עב קטנה ככף איש (מלכים א י״ח:מ״ד) ורבותינו אמרו על (חמס) ועון כפי׳

כסה אור, המטר נעצר׃

ויצו עליה. לבא ע״י מפגיע בתפלה אוהבו של דור וגדול וחכם שבו יגיד עליו לפני הקב״ה צרת הדור וצרכיו׃

ל״ג יַגִּיד עָלָיו רֵעֻוֹ מִקְנֶה אַף עַל־עוֹלָה׃

יגיד עליו רעו. ידרוש להם לבדוק להם במעשיה׳ ולשוב אליו:

מקנה. וזהו קנין שנקנין בו הגשמים:

אף על עולה. גם למעלה (עולה כך) כמו ישובו אל על (הושע ז) או הקם אל (שמואל ב כג) ורבותינו פירשוהו קניין אף וחמה על המגיס דעתו אבל הניקוד שנקד מקנה פתח מוכיח שהוא אינו דבוק לאף שאילו הי׳ דבוק הי׳ נקוד קמץ ולא הי׳ בו פיסוק הטעם שהוא נטעם ברביעי:

פרק ל״ז

א׳ אַף־עַל־זֹאת יָחֵרַד לִבִּי וְיִתֹּר מִמְּקוֹמוֹ:

ויתר. ויקפוץ כמו לנתר בהם על הארץ (ויקרא י״א:מ״א) וזו היא שלבו תוהה:

ב׳ שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ בְּרֹגֶז קוֹלוֹ וְהֶגֶה מִפִּיו יֵצֵא:

שמעו שמוע ברוגז קולו. הרעמים שהוא מרעי׳ ברקיע כהגה היוצא מפיו:

ג׳ תָּחַת־כָּל־הַשָּׁמַיִם יְשָׁרֵהוּ וְאוֹרוֹ עַל־כַּנְפוֹת הָאָרֶץ:

תחת כל השמים ישרהו. ראיתיו כמו אשורנו (במדבר כד) והם אותם אורות שהברקים מאירים:

ד׳ אַחֲרָיו | יִשְׁאַג־קוֹל יַרְעֵם בְּקוֹל גְּאוֹנוֹ וְלֹא יְעַקְּבֵם כִּי־יִשָּׁמַע קוֹלוֹ:

אחריו. של אותו אור, ישאג הרעם ומרעים בקול גאונו, והם ברקים ורעמים המביאים את המטר:

ולא יעקבם. המקום:

כי ישמע. לפניו קולו של מפגיע:

יעקבם. יכריתם, ולשון משנה שנינו (סוטה טז ע״א) בשלש מקומות הלכה עוקבת מקרה:

ה׳ יַרְעֵם אֵל בְּקוֹלוֹ נִפְלָאוֹת עֹשֶׂה גְּדֹלוֹת וְלֹא נֵדָע:

ו׳ כִּי לַשֶּׁלֶג | יֹאמַר הֱוֵא־אָרֶץ וְגֶשֶׁם מָטָר וְגֶשֶׁם מְטַרוֹת עֻזּוֹ:

כי לשלג יאמר. ע״י הקולות הללו:

הוא ארץ וגשם מטר וגשם מטרות עזו. כלומר מד׳ רוחות יבא:

ז׳ בְּיַד־כָּל־אָדָם יַחְתּוֹם לָדַעַת כָּל־אַנְשֵׁי מַעֲשֵׂהוּ:

ביד כל אדם יחתום. כשאדם חוטא לפניו האדם עצמו חותם כתב ידו ביום מותו על עבירות שעבר הכתובות לפניו:

לדעת כל אנשי מעשהו. להודיע על מה הוא נידון:

ח׳ וַתָּבֹא חַיָּה בְמֹרְאָרֵב וּבִמְעֹנֹתֶיהָ תִּשְׁכֹּן:

ותבוא חיה במו ארב. כלומר ועוד שלוחים הרבה יש למקום ליפרע פורענותיו שילוח חיות רעות וסופה וקרה:

ט׳ מִן־הַחֶדֶר תָּבוֹא סוּפָה וּמִמְּזָרִים קָרָה:

וממזרים. אוצר יש ושמו מזרים:

י׳ מִנִּשְׁמַת־אֵל יִתֵּן־קָרַח וְרֹחַב מַיִם בְּמוּצָק:

מנשמת. מרוחו:

ורוחב מים במוצק. ביציקה לפורענות:

י״א אַף־בָּרִי יַטְרִיחַ עָב יָפִיץ עֲנַן אוֹרוֹ׃

אף ברי. שם מלאך הממונה על העננים והוא יפיץ ענן מטרו של המקום׃

ענן אורו. ענן מטרו׃

י״ב וְהוּא מְסִבּוֹת | מִתְהַפֵּךְ בְּתַחְבּוּלֹתָיו לְפָעֳלָם כֹּל אֲשֶׁר יְצַוֵּם | עַל־פְּנֵי חֵבֶל אָרְצָה׃

והוא. הממונה׃

מסיבות מתהפך בתחבולותיו. של מקום׃

לפעלם. של גשמים לפועל המוטל עליהם לעשות אם טוב ואם רע מתהפך במסיבות הרבה כאותו ששנינו הרי שהיו ישראל צדיקים גמורים בר״ה ופסקו להם גשמים לסוף סרחו לפחות מהם אי אפשר שכבר נגזרה גזרה אלא הקב״ה מורידם שלא בזמנם ועל ארץ שאינה צריכה להם ועתים לטובה כיצד כו׳׃

כל אשר יצום. לאותן גשמים לעשות לארץ (ד״א והוא מסיבות מתהפך בתחבולותיו. מקיף עננים ורוחות סביבות ההרים שיהיו שותים מכל רוחותיהם, באגדת והיה עקב)׃

י״ג אִם־לְשֵׁבֶט אִם־לְאַרְצוֹ אִם־לְחֶסֶד יַמְצִאֵהוּ׃

אם לשבט. אם לפורעניות בני אדם מורידם בהרים וגבעות שאין מקום זריעה׃

אם לארצו. להורידם כאשר נגזר בתחילת דין לא לשבט ולא לפנים מן השורה אלא בבינונית׃

אם לחסד. שנעשו הדור עכשיו יותר צדיקים משהיו בראש השנ׳ ואותן גשמים שנגזרו בבינונית מתהפך בתחבולות מסיבותיהם לירד בחסד בזמנם ועל הארץ הצריכה להם שלא תרד הטפה מהם לאיבוד׃

ימציאהו. למטר לאחת מן המדות הללו׃

י״ד הַאֲזִינָה זֹּאת אִיּוֹב עֲמֹד וְהִתְבּוֹנֵן | נִפְלְאוֹת אֵל׃

ט״ו הֲתֵדַע בְּשׂוּם־אֱלוֹהַּ עֲלֵיהֶם וְהָפִיעַ אוֹר עֲנָנוֹ׃

בשום אלוה. חק ברית עליהם היאך תלוים במאמר׃

ט״ז הֲתֵדַע עַל־מִפְלְשֵׁי־עָב מִפְלְאוֹת תְּמִים דֵּעִים׃

מפלשי עב. גילוי עב ל׳ מבוי מפולש כלומר לארכן ולרחבן של עבים׃

התדע. עליהם מפלאות תמים דעים׃

י״ז אֲשֶׁר־בְּגָדֶיךָ חַמִּים בְּהַשְׁקִט אֶרֶץ מִדָּרוֹם׃

אשר בגדיך חמים. במה בגדיך חמים בהשקיטי ארץ מרוח דרומית שאינה הורגת את העולם בקרה שרוח מזרחית מחממת שנאמר רוח קדים חרישי׳ (יונה ד׳:ח׳) שמשתקת כל הרוחות מפניה׃

י״ח תַּרְקִיעַ עִמּוֹ לִשְׁחָקִים חָזָקִים כְּרְאִי מוּצָק׃

חזקים. הרקיעים׃

כראי מוצק. כראי שהנשים רואות בו, (מוצק טרישטייר והוא חזק ביותר)׃

י״ט הוֹדִיעֵנוּ מַה־נֹּאמַר לוֹ לֹא־נַעֲרֹךְ מִפְּנֵי־חֹשֶׁךְ׃

הודיענו מה נאמר לו. להקב״ה בריבנו עמו, לא נוכל לערוך אליו מפני חשך אשר סתרו וסביבותיו׃

כ׳ הֲיְסֻפַּר־לוֹ כִּי אֲדַבֵּר אִם־אָמַר אִישׁ כִּי יְבֻלָּע׃

היסופר לו כי אדבר. וכי כמדת הבריות הוא שצריך שיספרו אליו דברים היוצאים מפינו:

אם אמר איש. אומר מפיו:

כי יבולע. יגלה אליו מיד, כמו פן יבולע למלך (שמואל ב י״ז:ט״ז) יגלה, ורבותינו פירשו **היסופר** כל שבחו לו **כי אדבר.** כי נדבר בו ובגבורתו, **אם אמר איש,** לספרם כולם **כי יבולע.** ממקומו:

כ״א וְעַתָּה | לֹא־רָאוּ אוֹר בָּהִיר הוּא בַּשְּׁחָקִים וְרוּחַ עָבְרָה וַתְּטַהֲרֵם:

ועתה לא ראו אור. בסוף דבריו אל אליהוא חזר לקנתר אותן שלשת ריעי איוב על לא מצאו מענה ואמר ועתה שלשת ריעיך אלה שהיה להם להשיבך כל דברים אלו שאמרתי לך, לא ראו אור נעשו המה כנפלים אשר לא ראו חכמה:

בהיר הוא בשחקים. דומה בהירים הנראים בשחקים להוריד גשם:

ורוח עברה. ורוח בא ומטהרתן ומעבירתן ואין מטר יורד כך הוא דוגמא שלהם התחילו להשיבך וסוף עמדו ולא ענו:

כ״ב מִצָּפוֹן זָהָב יֵאָתֶה עַל־אֱלוֹהַּ נוֹרָא הוֹד:

מצפון זהב יאתה. הרי הוא כחוזר על הראשונות (ועתה לא ראו אור) ד״א מדרש חכמים כשהרקיע מלא בהרות עננים עננים להוריד גשם רוח עברה ותטהרם ואין גשם יורד זה מדרש חכמים ואינה מתיישב׳ על סדר המקראות:

מצפון זהב יאתה. מנשב רוח צפונית ומעביר הגשם והחמה זורחת כמו המריקי׳ מעליהם הזהב (זכריה ד׳:י״ב):

על אלוה. מלפניו:

(**מצפון זהב יאתה.** נצפן הזהב הטוב לאותן שיאתיו את עצמן למצות הקב״ה ומאמינים באלוה הנורא מאד):

כ״ג שַׁדַּי לֹא־מְצָאנֵהוּ שַׂגִּיא־כֹחַ וּמִשְׁפָּט וְרֹב־צְדָקָה לֹא יְעַנֶּה:

שדי לא מצאנוהו שגיא כח. לעורר משפטיו על הבריות בגודל כחו כ״א ברחמי׳ וכפרת הבריות שם בדבר מועט לפי היכולת קומץ מנחה מחצית השקל תורים ובני יונה בקר וצאן ולא טרח לבק׳ ראם ויחמור:

ומשפט. יסורין:

לא יענה. הבריות יותר מדאי וכן לא יענה הצדיק יותר מדאי במה שא״א כי אם איש כמתנת ידו:

כ״ד לָכֵן יְרֵאוּהוּ אֲנָשִׁים לֹא־יִרְאֶה כָּל־חַכְמֵי־לֵב: {פ}

לכן יראוהו אנשים. מלהתווכח אליו (כי) **לא יראה כל חכמי לב.** המתחכמים אליו כי אין חכמתם בעיניו כלום ורבותינו פירשוהו על איוב שאמר לו אליהוא לפי שהיית מטיל אימה יתירה על דורך חנם לפיכך לא זכית להתקיים לך בנים חכמי לב:

פרק ל״ח

א׳ וַיַּעַן־יְהוָה אֶת־אִיּוֹב (מנהסערה) [מִן | הַסְּעָרָה] וַיֹּאמַר:

(מענה מן הסערה):

מן הסערה. מנה שערות שלך ואשיבך דברים כנגדן, מן הסערה שחרפתני אשר בסערה ישופני (לעיל ט) ממנה אשיב לך כאשר תשמע בסוף הענין מי פלג לשטף תעלה גומא לכל שער ד״א בסערה הכהו בסערה רפאהו כדמפרש בספרי:

ב׳ מִי זֶה | מַחְשִׁיךְ עֵצָה בְמִלִּין בְּלִי־דָעַת:

מחשיך עצה. עצה חשיכה וסכלה, ד״א מי זה מחשיך עצה בלי דעת, אמר הקב״ה מי זה הוא מחשיך עצה מקלקל במילים וברוב דברים שכתבתי איש תם וישר בתחילת הספר כדי לחול שמי עליו והוא בא והחשיך וקילקל מה שיעצתי ברוב דבריו ואיוב ענהו מי זה מעלים עצה (לקמן מב) אילו הייתי יודע עצתך לא הייתי מרבה בדברים והקב״ה השיבו והלא אברהם לא היה יודע ועמד בעשר כך מצאתי:

ג׳ אֱזָר־נָא כְגֶבֶר חָלָצֶיךָ | אֶשְׁאָלְךָ וְהוֹדִיעֵנִי:

אזר נא כגבר חלציך. רמז לו שיתעורר מן חלייו ויסוריו:

ד׳ אֵיפֹה הָיִיתָ בְּיָסְדִי־אָרֶץ הַגֶּד אִם־יָדַעְתָּ בִינָה:

איפה. אי פה:

ה׳ מִי־שָׂם מְמַדֶּיהָ כִּי תֵדָע אוֹ מִי־נָטָה עָלֶיהָ קָו:

ממדיה. מדותיה:

ו׳ עַל־מָה אֲדָנֶיהָ הָטְבָּעוּ אוֹ מִי־יָרָה אֶבֶן פִּנָּתָהּ:

ירה אבן פנתה. באמצע הים ומשם נשתת כל העולם:

ז׳ בְּרָן־יַחַד כּוֹכְבֵי בֹקֶר וַיָּרִיעוּ כָּל־בְּנֵי אֱלֹהִים:

ברן יחד. מתחלה כוכבי אור:

ח׳ וַיָּסֶךְ בִּדְלָתַיִם יָם בְּגִיחוֹ מֶרֶחֶם יֵצֵא:

בדלתים ים. חול גבול לו:

בגיחו. בהמשכתו יוצא מן התהום כמו גוחי מבטן מושכי:

ט׳ בְּשׂוּמִי עָנָן לְבֻשׁוֹ וַעֲרָפֶל חֲתֻלָּתוֹ:

בשומי ענן. סביבות ים אוקיינוס שהוא היקף העולם ועננים סובבים לו כלבוש:

חתולתו. תכריכו כמו והחתל לא חתלת (יחזקאל ט״ז:ד׳):

י׳ וָאֶשְׁבֹּר עָלָיו חֻקִּי וָאָשִׂים בְּרִיחַ וּדְלָתָיִם:

ואשבור. עשיתי לו שברים סביב לעכבו בתוכם והם לו חוק אשר לא יעברם כמו וירדפם לפני השער עד השברים (יהושע ז׳:ה׳) והם תועלות סביב לעיר:

י״א וָאֹמַר עַד־פֹּה תָּבוֹא וְלֹא תֹסִיף וּפֹא יָשִׁית בִּגְאוֹן גַּלֶּיךָ:

י״ב הֲמִימֶיךָ צִוִּיתָ בֹּקֶר (ידעתה שחר) [יְדַעְתָּ הַשַּׁחַר] מְקֹמוֹ:

המימיך. מיום שנולדת:

י״ג לֶאֱחֹז בְּכַנְפוֹת הָאָרֶץ וְיִנָּעֲרוּ רְשָׁעִים מִמֶּנָּה:

לאחוז בכנפות הארץ. ועוד המימיך צוית לאחוז בכנפי הארץ כאדם שאוחז בכנפי הטלי׳ ומנערה כן אני עתיד לאחוז בכנפותיה ולנער את הרשעים וכן הוא אומר וה׳ יטה את ידו וכשל עוזר (ישעיהו ל״א:ג׳) כאדם האוחז בידו דבר ומטה ידו והוא נופל:

י״ד תִּתְהַפֵּךְ כְּחֹמֶר חוֹתָם וְיִתְיַצְּבוּ כְּמוֹ לְבוּשׁ:

תתהפך. בציורין:

כחומר חותם. מטבע צורת האדם במותן ובתחיית המתים יחיו ויעמדו בלבושיהם:

ט״ו וְיִמָּנַע מֵרְשָׁעִים אוֹרָם וּזְרוֹעַ רָמָה תִּשָּׁבֵר:

וימנע. אז מרשעים אורם וכן הוא אומר וזרוע רמה תשבר:

ט״ז הֲבָאתָ עַד־נִבְכֵי־יָם וּבְחֵקֶר תְּהוֹם הִתְהַלָּכְתָּ׃

נבכי ים. מסגרי ים כמו נבוכים הם בארץ (שמות י״ד:ג׳)׃

י״ז הֲנִגְלוּ לְךָ שַׁעֲרֵי־מָוֶת וְשַׁעֲרֵי צַלְמָוֶת תִּרְאָה׃

שערי מות. זה גיהנם׃

י״ח הֲתִבֹּנַנְתָּ עַד־רַחֲבֵי־אֶרֶץ הַגֶּד אִם־יָדַעְתָּ כֻּלָּהּ׃

י״ט אֵי־זֶה הַדֶּרֶךְ יִשְׁכָּן־אוֹר וְחֹשֶׁךְ אֵי־זֶה מְקוֹמוֹ׃

כ׳ כִּי תִקָּחֶנּוּ אֶל־גְּבוּלוֹ וְכִי־תָבִין נְתִיבוֹת בֵּיתוֹ׃

כ״א יָדַעְתָּ כִּי־אָז תִּוָּלֵד וּמִסְפַּר יָמֶיךָ רַבִּים׃

ידעת. כל זאת׃

כי אז תוולד. כשבראתים׃

כ״ב הֲבָאתָ אֶל־אֹצְרוֹת שֶׁלֶג וְאוֹצְרוֹת בָּרָד תִּרְאָה׃

כ״ג אֲשֶׁר־חָשַׂכְתִּי לְעֶת־צָר לְיוֹם קְרָב וּמִלְחָמָה׃

אשר חשכתי. המנעתי׃

לעת צר. לחמשת מלכים בגבעון׃

ליום קרב. מלחמת גוג ומגוג׃

כ״ד אֵי־זֶה הַדֶּרֶךְ יֵחָלֵק אוֹר יָפֵץ קָדִים עַל־אָרֶץ׃

יחלק אור. תימור של חמה מפציע לכאן ולכאן כקרני איל׃

קדים. שמש המזרח׃

כ״ה מִי־פִלַּג לַשֶּׁטֶף תְּעָלָה וְדֶרֶךְ לַחֲזִיז קֹלוֹת׃

מי פלג לשטף תעלה. בערביא קורין לשערה שיטפא כל שיער ושיער שבראש פלגתי לו תעלה גומא לינק ממנה שאילו שנים יונקות מגומא אחת מחשיכות מאור עיניו של אדם והם לא נתחלפו לי בין איוב לאויב נתחלף לי וזהו מן הסערה ד״א לשטף טיפת גשם שוטף פילגתי לכל טיפה גומא בעבים שאילו יורדות ב׳ טפות מגומא אחת מטשטשות את הארץ ונעשי׳ טיט׃

ודרך לחזיז קולות. מי פלג כל קול וקול יש לו שביל ואם שנים הולכים בשביל אחד אין הבריות סובלות את הקול׃

כ״ו לַהַמְטִיר עַל־אֶרֶץ לֹא־אִישׁ מִדְבָּר לֹא־אָדָם בּוֹ׃

כ״ז לְהַשְׂבִּיעַ שְׁאָה וּמְשֹׁאָה וּלְהַצְמִיחַ מִצְאַ דֶשֶׁא׃

שואה. ארץ שהיא חשיכה ברעב׃

כ״ח הֲיֵשׁ־לַמָּטָר אָב אוֹ מִי־הוֹלִיד אֶגְלֵי־טָל׃

אגלי טל. גלי טל והאל״ף יתירה כמו ואחותי באזניכם (לעיל יג) אל״ף יתירה בראש התיבה להיותו שם דבר וכן אבחת חרב (יחזקאל כח) כמו ניבוח חרב צעקת חרב, ל״א אגלי כמו אגני טל כמין אגנות פלגים שהטל נתון בהם למ״ד מתחלף בנו״ן וכן בספר עזרא נשכה כמו לשכה (נחמיה יג)׃

כ״ט מִבֶּטֶן מִי יָצָא הַקֶּרַח וּכְפֹר שָׁמַיִם מִי יְלָדוֹ׃

כפור. גריס״א:

ל׳ כַּאֲבֶן מַיִם יִתְחַבָּאוּ וּפְנֵי תְהוֹם יִתְלַכָּדוּ׃

כאבן מים יתחבאו. ע״י הקרח שמגליד טיפה שעל פניהם:

ופני תהום יתלכדו. בו ויתאחזו כאחד:

ל״א הֲתִקְשֹׁר מַעֲדַנּוֹת כִּימָה אִם־מֹשְׁכוֹת כְּסִיל תְּפַתֵּחַ׃

מעדנות כימה. קישור כימ׳ שלא תצא כל קורותיו ויחריב את העולם בצינה:

או מושכות כסיל תפתח. להוציא חמה להפיג צינתה של כימה:

ל״ב הֲתוֹצִיא מַזָּרוֹת בְּעִתּוֹ וְעַיִשׁ עַל־בָּנֶיהָ תַנְחֵם׃

מזרות. כל שאר מזלות:

ועיש. כוכב גדול שבכימה והרבה כוכבים קבועים בו ונטל שני כוכבים ממנה לפתוח ארובות המבול ונבקעו במזל טלה ועתיד הקב״ה להחזירם לה תנחומא:

ל״ג הֲיָדַעְתָּ חֻקּוֹת שָׁמָיִם אִם־תָּשִׂים מִשְׂטָרוֹ בָּאָרֶץ׃

משטרו. שטירת המזלות הממונים להביא על הארץ קור וחום קיץ וחורף:

ל״ד הֲתָרִים לָעָב קוֹלֶךָ וְשִׁפְעַת־מַיִם תְּכַסֶּךָּ׃

התרים לעב קולך. לצוות עליו להתקשר בחשכת מים להיות שפעת מים מתכסך והוא קדירת העבים כמו או חשך לא תראה (לעיל כב) או **שפעת מים.** על פיך יכסך מן השמים:

ל״ה הֲתְשַׁלַּח בְּרָקִים וְיֵלֵכוּ וְיֹאמְרוּ לְךָ הִנֵּנוּ׃

ויאמרו לך. במקום שנשתלחו שם הננו עשינו שליחותך שאין צריכין לחזור למקומן ולהשיב שלוחן שהשכינ׳ בכל מקום:

ל״ו מִי־שָׂת בַּטֻּחוֹת חָכְמָה אוֹ מִי־נָתַן לַשֶּׂכְוִי בִינָה׃

בטוחות. אלו הכליות:

לשכוי. זה תרנגול לשון חכמים וי״א זה הלב שהוא שוכה וצופה ומחשב את הנולדות:

ל״ז מִי־יְסַפֵּר שְׁחָקִים בְּחָכְמָה וְנִבְלֵי שָׁמַיִם מִי יַשְׁכִּיב׃

יספר. ידבר ויזהיר תפקיד׳:

ונבלי. עשויין כנודות והגשמים כנוסים בו שם, כמו נבל יין:

ל״ח בְּצֶקֶת עָפָר לַמּוּצָק וּרְגָבִים יִדָּבָקוּ׃

בצקת עפר. ביום שיצקתי עפר:

למוצק. ליסוד עולם באמצעיתו:

ורגבים ידובקו. סביבותיו לצדדין עד כי נתמלא ארכו ורחבו:

ל״ט הֲתָצוּד לְלָבִיא טָרֶף וְחַיַּת כְּפִירִים תְּמַלֵּא׃

מ׳ כִּי־יָשְׁחוּ בַּמְּעוֹנוֹת יֵשְׁבוּ בַסֻּכָּה לְמוֹ־אָרֶב׃

ישוחו. עומדי׳ צפופי׳:

למו ארב. לארוב כן דרך האורבי׳ לשוח ולכוף עצמן כדי שלא יכירו בהם:

מ״א מִי יָכִין לָעֹרֵב צֵידוֹ כִּי־יְלָדָו אֶל־אֵל יְשַׁוֵּעוּ יִתְעוּ לִבְלִי־אֹכֶל:

יתעו לבלי אכל. שאביהם שונאם הקב״ה מזמן להם יתושין נבראים מצואתן ונכנסין לתוך פיהם:

פרק ל״ט

א׳ הֲיָדַעְתָּ עֵת לֶדֶת יַעֲלֵי־סָלַע חֹלָל אַיָּלוֹת תִּשְׁמֹר:

יעלי סלע. אשטנבו״ק ושונאה את ולדה ועולה לראש סלע גבוה כשכורעת לילד כדי שיפול לארץ וימות והקב״ה מזמן לו נשר ומקבלו בכנפיו:

חולל אילות תשמור. לשון חיל יולדה (ירמיהו) האילה רחמה צר ואין הוולד יכול לצאת ובשעת לידתה אני מזמן לה דרקון ומכישה ברחמה ונפתח ואם מקדים ומאחר רגע מיד מתה, ובין אותם רגעים איני מחליף ובין איוב לאויב נתחלף לי:

ב׳ תִּסְפֹּר יְרָחִים תְּמַלֶּאנָה וְיָדַעְתָּ עֵת לִדְתָּנָה:

ג׳ תַּכְרַעְנָה יַלְדֵיהֶן תְּפַלַּחְנָה חֶבְלֵיהֶם תְּשַׁלָּחְנָה:

תפלחנה. מתבקע רחם שלהם ומוציא הולדות וחבלי לידה שלהם:

תשלחנה. מעליהם בלדתן לרגע שאני מזמין להם:

ד׳ יַחְלְמוּ בְנֵיהֶם יִרְבּוּ בַבָּר יָצְאוּ וְלֹא־שָׁבוּ לָמוֹ:

יחלמו. יחזקו:

ולא שבו למו. משירבו קצת יגדלו בבר בזרעים ובדשאים ואינם צריכים לגידול אביהם ואמם:

ה׳ מִי־שִׁלַּח פֶּרֶא חָפְשִׁי וּמֹסְרוֹת עָרוֹד מִי פָתָח:

חפשי. שאין אדם יכול לגדל פרא ללמדו עבודת בהמות:

ערוד. חמור הבר:

מי פתח. מוסרותיו, שאין עליו עול אדם:

ו׳ אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי עֲרָבָה בֵיתוֹ וּמִשְׁכְּנוֹתָיו מְלֵחָה:

ז׳ יִשְׂחַק לַהֲמוֹן קִרְיָה תְּשָׁאוֹת נֹגֵשׂ לֹא יִשְׁמָע:

ח׳ יְתוּר הָרִים מִרְעֵהוּ וְאַחַר כָּל־יָרָק יִדְרוֹשׁ:

יתור הרים מרעהו. הוא עצמו תר לו מקום מרעה:

ט׳ הֲיֹאבֶה רֵים עָבְדֶךָ אִם־יָלִין עַל־אֲבוּסֶךָ:

רים. כמו ראם:

עבדך. לעבדך:

י׳ הֲתִקְשָׁר־רֵים בְּתֶלֶם עֲבֹתוֹ אִם־יְשַׂדֵּד עֲמָקִים אַחֲרֶיךָ:

בתלם עבותו. (או קשרת ראם בעבור תלם של שורך) **עבות** חבל שקושרין (שוורי׳) לתלמי המחריש׳:

ישדד. יתקן השדה:

י״א הֲתִתְבַּטַּח־בּוֹ כִּי־רַב כֹּחוֹ וְתַעֲזֹב אֵלָיו יְגִיעֶךָ׃

התבטח בו. לאסוף תבואתך בשביל שכחו רב ויכול לסבול הרבה׃

ותעזוב אליו יגיעך. לאסוף אל הבית׃

י״ב הֲתַאֲמִין בּוֹ כִּי־[יָשִׁיב] (ישוב) זַרְעֶךָ וְגָרְנְךָ יֶאֱסֹף׃

י״ג כְּנַף־רְנָנִים נֶעֱלָסָה אִם־אֶבְרָה חֲסִידָה וְנֹצָה׃

כנף רננים נעלסה. כן שם עוף גדול רננים ולשון משנה קרוי בר יוכני׃

אברה. כל עוף קרוי אברה על שם שפורח כלומר או עוף ששמו חסידה ועוף ששמו נוצה ראה מה מנהגה׃

י״ד כִּי־תַעֲזֹב לָאָרֶץ בֵּיצֶיהָ וְעַל־עָפָר תְּחַמֵּם׃

תעזוב לארץ ביציה. והולכת ומתחממת למרחוק על עפר׃

ט״ו וַתִּשְׁכַּח כִּי־רֶגֶל תְּזוּרֶהָ וְחַיַּת הַשָּׂדֶה תְּדוּשָׁהּ׃

ותשכח כי רגל תזוריה. לביצתה תבקענה׃

ט״ז הִקְשְׁתַה בָּנֶיהָ לְלֹא־לָהּ לְרִיק יְגִיעָהּ בְּלִי־פָחַד׃

הקשיח. הקשה בניה מלבה כאילו אינם שלה׃

לריק יגיעה. ואינה יראה שתאבדם׃

י״ז כִּי־הִשָּׁהּ אֱלוֹהַּ חָכְמָה וְלֹא־חָלַק לָהּ בַּבִּינָה׃

י״ח בָּעֵת בַּמָּרוֹם תַּמְרִיא תִּשְׂחַק לַסּוּס וּלְרֹכְבוֹ׃ {פ}

כעת במרום תמריא. כל לשון המראה כאדם שזונה לבו לצאת ממידתו ומגידולו ומארצו לשוטט לו בארצות ולנסות לו מדות אחרות וכן בן סורר ומורה (דברים כ״א:י״ח) ובל׳ גמרא אימראי כלתיה דרב זביד אימראי ונפקא (כתובו׳ ס״ג ושם איתא אימרד׳ ועיין ברש״י בחולין נח ומציעא עו ד״ה ואימרו)׃

י״ט הֲתִתֵּן לַסּוּס גְּבוּרָה הֲתַלְבֵּישׁ צַוָּארוֹ רַעְמָה׃

רעמה. לשון רעם ובעתה כמו רעמו פנים׃

כ׳ הֲתַרְעִישֶׁנּוּ כָּאַרְבֶּה הוֹד נַחְרוֹ אֵימָה׃

כארבה. מדלג ומקפץ כארבה ומרעיש סביביו׃

נחרו. כשהוא נופח בנחיריו בקול אימה הוא׃

כ״א יַחְפְּרוּ בָעֵמֶק וְיָשִׂישׂ בְּכֹחַ יֵצֵא לִקְרַאת־נָשֶׁק׃

יחפרו בעמק. כמו ויחפרו לנו את הארץ (שם א) שדרך הפרשים אורבי׳ בעמקי׳ ובנחלים׃

וישיש בכח. והסוס שמח ויוצא לקרא׳ נשק׃

כ״ב יִשְׂחַק לָפַחַד וְלֹא יֵחָת וְלֹא־יָשׁוּב מִפְּנֵי־חָרֶב׃

ולא יחת. ולא יירא׃

כ״ג עָלָיו תִּרְנֶה אַשְׁפָּה לַהַב חֲנִית וְכִידוֹן׃

תרנה אשפה. מלאה חצים ומקשקשות זו בזו ונשמע קולם:

להב חנית. כלי של ברזל (וחנית של ברזל) קרוי להב כמו ויבא גם הנצב אחר הלהב (שופטים ג, כב):

כ״ד בְּרַעַשׁ וָרֹגֶז יְגַמֶּא־אֶרֶץ וְלֹא־יַאֲמִין כִּי־קוֹל שׁוֹפָר:

יגמא ארץ. עושה גומות ברגליו, ע״א יגמא כמו הגמיאני נא (בראשית כד):

ולא יאמין. מרוב שמחה שהוא מתאווה למלחמה:

כי קול שופר. של מלחמה:

כ״ה בְּדֵי שֹׁפָר | יֹאמַר הֶאָח וּמֵרָחוֹק יָרִיחַ מִלְחָמָה רַעַם שָׂרִים וּתְרוּעָה:

בדי שופר. ל׳ די השיב לו בהרבה שופר:

יאמר האח. ל׳ שאומרים (העוברים) כשהן שמחין כמו שאומרים אהה מחמת צער:

כ״ו הֲמִבִּינָתְךָ יַאֲבֶר־נֵץ יִפְרֹשׂ כְּנָפָו לְתֵימָן:

יאבר נץ. יגדל הנץ כנף ומלאך הוא דומה לדמות נץ ומעמיד קושי הרוח דרומית בפרישות כנפיו שלא תחריב את העולם:

כ״ז אִם־עַל־פִּיךָ יַגְבִּיהַּ נָשֶׁר וְכִי יָרִים קִנּוֹ:

אם על פיך יגביה נשר. השכינה שנאמ׳ כנשר יעיר קינו (דברים ל״ב:י״א) היה מסלק פמליא שלו שלא יזיקו לאהרן בבואו אל הקדש ביו״ה:

כ״ח סֶלַע יִשְׁכֹּן וְיִתְלַנָּן עַל שֶׁן־סָלַע וּמְצוּדָה:

סלע ישכן ויתלונן. בטוח היה אהרן במחתת הקטורת כשנתנ׳ על אבן שתיה:

כ״ט מִשָּׁם חָפַר־אֹכֶל לְמֵרָחוֹק עֵינָיו יַבִּיטוּ:

משם חפר אכל. מתפלל על צרכי כל השנה ואחר כל הכבוד הזה ראה במיתת שני אפרוחיו נדב ואביהוא שמתו להתקדש שמי בהם שנפלה אימתי על השאר:

ל׳ וְאֶפְרֹחָו יְיַלְעוּ־דָם וּבַאֲשֶׁר חֲלָלִים שָׁם הוּא: {פ}

יעלעו. ואינן אלא כפי מדת בלעו דם ומים ונראה כבולע הרבה כאומר על על וכן בלשון חכמים בהשקאת סוטה (סוטה כ ע״א) מערערין אותה ומשקין אותה על כרחה וכן זעקת שבר יעוערו (ישעיהו ט״ו:ה׳) ל׳ קריאת גרון דומה לכך ולפי הדרך דבר הנביא:

ובאשר חללים שם הוא. לאכול ורבותינו דימו כל ענין זה באהרן בפסיקת׳ דאחרי מות:

פרק מ׳

א׳ וַיַּעַן יְהוָה אֶת־אִיּוֹב וַיֹּאמַר:

ב׳ הֲרוֹב עִם־שַׁדַּי יִסּוֹר מוֹכִיחַ אֱלוֹהַּ יַעֲנֶנָּה: {פ}

(מענה ה׳):

הרוב עם שדי וסור. האם שדי אדם ישתרר:

מוכיח אלוה יעננה. הבא להתווכח יענה דבריו

ג׳ וַיַּעַן אִיּוֹב אֶת־יְהוָה וַיֹּאמַר:

ד׳ הֵן קַלֹּתִי מֶה אֲשִׁיבֶךָּ יָדִי שַׂמְתִּי לְמוֹ־פִי:

ה׳ אַתַּת דַּבַּרְתִּי וְלֹא אֶעֱנֶה ׀ שְׁתַּיִם וְלֹא אוֹסִיף׃ {פ}

(מענה איוב):

אחת דברתי. כלומר מעט אמרתי ולא אוסיף עוד, ויש פותרים אחת דברתי, אשר אמרתי (לעיל ט) תם ורשע הוא מכלה לא אענה עוד׃

ושתים. שאמרתי (לעיל יג) אל תעש עמדי לא אוסיף׃

ו׳ וַיַּעַן־יְהוָה אֶת־אִיּוֹב (מנסערה) [מִן ׀ סְעָרָה] וַיֹּאמַר׃

ז׳ אֱזָר־נָא כְגֶבֶר חָלָצֶיךָ אֶשְׁאָלְךָ וְהוֹדִיעֵנִי׃

ח׳ הַאַף תָּפֵר מִשְׁפָּטָי תַּרְשִׁיעֵנִי לְמַעַן תִּצְדָּק׃

(מענה ה׳ מן הסערה):

האף תפר משפטי. האף תוכיח שדבריך להפר משפטי ולהראות שהוא מעוקל׃

ט׳ וְאִם־זְרוֹעַ כָּאֵל ׀ לָךְ וּבְקוֹל כָּמֹהוּ תַרְעֵם׃

י׳ עֲדֵה נָא גְאוֹן וָגֹבַהּ וְהוֹד וְהָדָר תִּלְבָּשׁ׃

עדה. לשון עדי ותכשיט׃

י״א הַפֵּץ עֶבְרוֹת אַפֶּךָ וּרְאֵה כָל־גֵּאֶה וְהַשְׁפִּילֵהוּ׃

י״ב רְאֵה כָל־גֵּאֶה הַכְנִיעֵהוּ וַהֲדֹךְ רְשָׁעִים תַּחְתָּם׃

והדוך. ל׳ דכו במדוכה (במדבר טו)׃

י״ג טָמְנָם בֶּעָפָר יַחַד פְּנֵיהֶם חֲבֹשׁ בַּטָּמוּן׃

י״ד וְגַם־אֲנִי אוֹדְךָ כִּי־תוֹשִׁיעַ לְךָ יְמִינֶךָ׃

ט״ו הִנֵּה־נָא בְהֵמוֹת אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי עִמָּךְ חָצִיר כַּבָּקָר יֹאכָל׃

בהמות. מוכן לעתיד׃

ט״ז הִנֵּה־נָא כֹחוֹ בְמָתְנָיו וְאֹנוֹ בִּשְׁרִירֵי בִטְנוֹ׃

כחו במתניו. ביציו מעוכים ונסתרים ולא נתקו לגמרי׃

בשרירי. כמו שררך (שיר ז)׃

י״ז יַחְפֹּץ זְנָבוֹ כְּמוֹ־אָרֶז גִּידֵי פַחְדָּו יְשֹׂרָגוּ׃

יחפץ. כמו יחפוז מתקשה וכן בלשון חכמים דחפיזא כי אופתא (חולין מז) קשה כעץ׃

פחדיו. ביציו׃

ישורגו. גדילים כמו וישתרגו (איכה א) או שריגי מטה בל׳ משנה והוא ל׳ גדיל׃

י״ח עֲצָמָיו אֲפִיקֵי נְחֹשֶׁת גְּרָמָיו כְּמִטְעֵי בַרְזֶל׃

אפיקי. חוזק׃

גרמיו. עצמיו׃

כמטיל. כמשאוי של ברזל:

י״ט הוּא רֵאשִׁית דַּרְכֵי־אֵל עָשׂוֹ יַגֵּשׁ חַרְבּוֹ:

ראשית דרכי אל. מבראשית נברא ראש לבהמות:

העושו. הקב״ה בעצמו ישחטנו:

כ׳ כִּי־בָל הָרִים יִשְׂאוּ־לוֹ וְכָל־חַיַּת הַשָּׂדֶה יְשַׂחֲקוּ־שָׁם:

כי בול הרים ישאו לו. ובספר תהלים כתוב בהמות בהררי אלף, אלף הרים נשאו לו יבול ובכל יום רועה את כולם, (ע״כ יסד רש״י מכאן ואילך אינו ל׳ רש״י):

כ״א תַּחַת־צְאֲלִים יִשְׁכָּב בְּסֵתֶר קָנֶה וּבְצָה:

צאלים. צל אילנות:

כ״ב יְסֻכָּהוּ צְאֲלִים צִלְלוֹ יְסֻבּוּהוּ עַרְבֵי־נָחַל:

יסוכהו צאלים צללו. אותו צל של סתר קנה וביצה מסובך ומסוכך באילנות (הרבה):

כ״ג הֵן יַעֲשֹׁק נָהָר לֹא יַחְפּוֹז יִבְטַח | כִּי־יָגִיחַ יַרְדֵּן אֶל־פִּיהוּ:

הן יעשוק נהר ולא יחפוז. פרת שמימיו פרים ורבים והוא נהר גדול עושקו וגוזלו מן הבריות בשתותו:

ולא יחפוז. לא מתקשה בטנו על שתייתו כמו יחפוז זנבו:

יבטח כי יגיח ירדן. בטוח הוא למשוך כל הירדן לפיהו אילו היה שותה שם כמו גוחי מבטן (תלים כב):

כ״ד בְּעֵינָיו יִקָּחֶנּוּ בְּמוֹקְשִׁים יִנְקָב־אָף:

בעיניו יקחנו. המקום יקחנו בהביטו בו ונרעד מאימתו:

במוקשים. כלי אומנו׳ של ציידים ששולים בהם דגים:

כ״ה תִּמְשֹׁךְ לִוְיָתָן בְּחַכָּה וּבְחֶבֶל תַּשְׁקִיעַ לְשֹׁנוֹ:

תמשך לויתן וגו׳. כאשר תמשכנו בחכה ותשים אגמון באפו הידבר אליך תחנונים כלו׳ לא תוכל (להתקרב אליו) בכלי מצודה:

תשקיע לשונו. תשקיע חבל בלשונו להוציאו ממקומו:

כ״ו הֲתָשִׂים אַגְמֹן בְּאַפּוֹ וּבְחוֹחַ תִּקֹּב לֶחְיוֹ:

אגמון. הוא כפוף כמו כיפה ואגמון (ישעיה ט׳) ועשוי של ברזל לצוד בו דגים:

התשים. אם תשים אגמון באפו להוציאו מן הים:

ובחוח. כלי של ציידי דגים:

תקוב. כמו תנקוב:

כ״ז הֲיַרְבֶּה אֵלֶיךָ תַּחֲנוּנִים אִם־יְדַבֶּר אֵלֶיךָ רַכּוֹת:

הירבה אליך תחנונים. אם ירבה לך תחנונים ויבקש על נפשו שתניחהו:

אם ידבר. כפל מלה:

רכות. דברים של תחנונים:

כ״ח הֲיִכְרֹת בְּרִית עִמָּךְ תִּקָּחֶנּוּ לְעֶבֶד עוֹלָם:

היכרות ברית עמך. אם יכרות ברית לעבדך שתקחנו להיות לך עבד עולם:

כ״ט הֲתְשַׂחֵק־בּוֹ כַּצִּפּוֹר וְתִקְשְׁרֶנּוּ לִנְעָרוֹתֶיךָ׃

התשחק. אם תשחק ותטייל בו כאילו הוא צפור קטן:

ואם תקשרנו. לצוארי (ס״א לצורך) נעריך הקטנים שיטיילו בו כצפרים קטנים שנותנין לתינוקות לטייל ולפייסו:

ל׳ יִכְרוּ עָלָיו חַבָּרִים יְחֻצֻהוּ בֵּין כְּנַעֲנִים׃

יכרו עליו חברים. אם יכרו ויחכמו עליו חברים ומכשפים לצוד אותו להוציאו מן הים ע״י מכשפות שיחצוהו ויחלקוהו בין תגרים כעניין שעושים ציידי הים שצדין דגים גדולים בחכמתם ובאים התגרים וקונים מהם:

יכרו. ל׳ כורה שוחה (ירמיה יח):

חברים. ל׳ וחובר חבר:

כנענים. תגרים:

ל״א הֲתְמַלֵּא בְשֻׂכּוֹת עוֹרוֹ וּבְצִלְצַל דָּגִים רֹאשׁוֹ׃

התמלא. אם תמלא תאותך ותעשה סוכות מעורו:

ובצלצל דגים ראשו. ואם תעשה מראשו צלצל דגים כפל לשון:

צלצל. סוכת דגים ולסוכה עשויה מראשו קורא אותה צלצל דגים לפי שעשויה ממנו:

צלצל. אמבוריץ בלע״ז ל׳ צל הוא והוא מתיבות כפולות כמו ירקרק אדמדם (ויקרא יד) פתלתל (דברי׳ לב) קעקע (ויקרא יט):

ל״ב שִׂים־עָלָיו כַּפֶּךָ זְכֹר מִלְחָמָה אַל־תּוֹסָף׃

שים עליו כפך. התגבר לערוך לפניו שתשים עליו כפיך להכותו:

זכור מלחמה אל תוסף. ואל תוסיף זכור גבורתך להלחם בו במלחמה:

אל תוסף. מן יסף כמו ולא יסף עוד לדעתה (בראשית ל״ח:כ״ו) ובלע״ז רקרייטר״ש, אל תוסף סמ״ך נפתחת מפני סוף פסוק כמו אל תותר (בראשית מט) ותותר (רות ב) וכן הרבה כמוהו:

פרק מ״א

א׳ הֵן־תּוֹחַלְתּוֹ נִכְזָבָה הֲגַם אֶל־מַרְאֵיו יָטָל׃

הן תוחלתו נכזבה. הן אם תוחלתו נכזבה שלא יהא בו כח להלחם ולזוז ממקומו:

הגם אל מראיו יוטל. אם גם אל מראית פניו יוטל ויושלך אדם לעמוד לפניו להסתכל בו מפני אימתו:

ב׳ לֹא־אַכְזָר כִּי יְעוֹרֶרֶנּוּ וּמִי הוּא לְפָנַי יִתְיַצָּב׃

לא אכזר כי יעורנו. אין אכזר גבור ועריץ אשר יעירנו משנתו ויעוררנו ממקומו להקימו:

ומי הוא וגו׳. אשר יתיצב ויעמוד לפני אשר אני עושה את כל אלה:

ג׳ מִי הֲקִדִּימַנִי וַאֲשַׁלֵּם תַּחַת כָּל־הַשָּׁמַיִם לִי־הוּא׃

מי הקדימני. ומי הוא אשר הקדים פני בהקבלתו לעבדני ולשמור מצותי ואשלם לו שכרו:

תחת כל השמים לי הוא. כל אשר בשמים לי הוא ובידי לפרוע לו שכרו ופעולתו ומעבדו:

ד׳ (לא) [לוֹ־]אַחֲרִישׁ בַּדָּיו וּדְבַר־גְּבוּרוֹת וְחִין עֶרְכּוֹ׃

לא. אחריש בדיו לא אחריש על בניו של צדיק שהלך לפני בתמים ולבניו ישתלמו שכר טוב אביהם וימצאו טובה בזכותו:

ודבר גבורות וחין ערכו. ודבר גבורותיו אשר נתגבר לעשות הטוב והישר ותחינת סדורו של צדיק אשלם שכרו גם לבניו אחריו:

בדיו. ענפיו והם בניו כמו (יחזקאל י״ז:ו׳) ותעש בדים ותשלח פארות:

ה׳ מִי־גָלָה פְּנֵי לְבוּשׁוֹ בְּכֶפֶל רְסָנוֹ מִי יָבוֹא:

מי גלה פני לבושו. חוזר על הראשונות לדבר על לויתן מי יוכל לגלות קשקשות שהן בכפל רסנו, בכפל שפתיו כשהן פתוחות מי הוא אשר יכנס שם, בכפל הן השפתים שהן כפולות אחת למעלה ואחת למטה שאין בריה רשאה ליכנס שם מפני אימתו:

ו׳ דַּלְתֵי פָנָיו מִי פִתָּח סְבִיבוֹת שִׁנָּיו אֵימָה:

דלתי פניו. הן השפתים כשהוא סוגר פיו מי יוכל לפותחן:

סביבות שניו אימה. אשר מפני פחדו ואימתו אין בריה יכולה להתקר׳ לשיניו:

ז׳ גַּאֲוָה אֲפִיקֵי מָגִנִּים סָגוּר חוֹתָם צָר:

גאוה אפיקי מגנים. גאוה גדולה יש לו בחוזק מגיניו הן קשקשים שעליו המגינין עליו כמגן:

סגור. הוא חותם שריונו שהו׳ צר וסגור ועצום שכל קשק׳ וקשקשת דבוקה בו ואדוקה לחברתה שאין בריה יכולה להכותו בין הדבקים וזהו שנא׳ אחד באחד יגשו שכולן מוגשות ותכופות זו לזו:

ח׳ אֶחָד בְּאֶחָד יִגָּשׁוּ וְרוּחַ לֹא־יָבֹא בֵינֵיהֶם:

ט׳ אִישׁ־בְּאָחִיהוּ יִדָּבֵקוּ יִתְלַכָּדוּ וְלֹא יִתְפָּרָדוּ:

יתלכדו ולא יתפרדו. עדיין כופל לשונו שנלכדות ונאחדות כל אחת ואחת בחברתה שלא תהיינה מתפרדות זו מזו:

י׳ עָטִישׁוֹתָיו תָּהֵל אוֹר וְעֵינָיו כְּעַפְעַפֵּי־שָׁחַר:

עטישותיו תהל אור. בכל עטישה ועטישה שהוא מתעטש יהל ותזרח אור:

תהל. כמו בהלו נרו (לעיל כט):

ועיניו כעפעפי שחר. עיניו זורחות ומאירות כדמדומי חמה כמו לעת בקר שהשמש מתאדמת:

י״א מִפִּיו לַפִּידִים יַהֲלֹכוּ כִּידוֹדֵי אֵשׁ יִתְמַלָּטוּ:

מפיו. מלהבת היוצאת ממנו:

מפיו לפידים יהלוכו. לפידים יוצאות מפיו:

כידודי אש. כמו לפידים:

יתמלטו. פתרונו לפי ענייננו שוינ״ט אישקמוצי״ר בלע״ז:

י״ב מִנְחִירָיו יֵצֵא עָשָׁן כְּדוּד נָפוּחַ וַאֲגָמִן:

מנחיריו יצא עשן. כסיר נפוח על האש שמעלה עשן:

ואגמון. פתרונו לפי ענייננו לשון כלי חרש הוא כמו דוד נפוח כענין שנא׳ (ירמיהו א׳:י״ג) סיר נפוח אני רואה:

י״ג נַפְשׁוֹ גֶּחָלִים תְּלַהֵט וְלַהַב מִפִּיו יֵצֵא:

נפשו גחלים תלהט. גחלים בוערות ולוהטות ולהבות דולקות יוצאות מפיו:

י״ד בְּצַוָּארוֹ יָלִין עֹז וּלְפָנָיו תָּרוּץ דְּאָבָה:

בצוארו ילין עוז. גבורה:

ולפניו תדוץ דאבה. שאין דאבון ועצבון לפניו שאינו מתירא משום בריה, תדוץ ל' דיצה ושמחה:

ט״ז מַפְלֵי בְשָׂרוֹ דָּבְקוּ יָצוּק עָלָיו בַּל־יִמּוֹט:

מפלי בשרו דבקו. נדבקות ותכופות זו בזו שהדגים הן נעשין חתיכות חתיכות בבשרו ומדובקות זו בזו ובדג גדול כשהוא מבושל נראות חתיכות כשהן שוכבות זו על זו וזו אצל זו וכן הולך סדור המלה תחלה דבר בקשקשותיו של לויתן ואחר כן בחתיכות בשרו וחוזק לבו:

מפלי ל' כפילות חתיכות וי״ל כמו פלאי פלויי שבל' גמ' (נדה כא) לשון ביקוע ביקועי חתיכותיו:

דבקו בי״ת קמוצה בקמץ קטן כמו ולשונם לחכם דבקה וכן הרבה באתנחתא וסוף פסוק:

יצוק עליו. כל מפל ומפל יצוק זה על זה אשר לא ימוט ולא יתפרד זה מעל זה, יצוק לשון מוצק והוא ל' עשוי כמו ירוד מן ירד יצוק מן יצק ידוע מן ידע:

ט״ז לִבּוֹ יָצוּק כְּמוֹ־אָבֶן וְיָצוּק כְּפֶלַח תַּחְתִּית:

לבו יצוק כמו אבן. לבו בקרבו חזק ומיוסד כאבן הקבוע' ונתונה ביסוד הבנין בחוזק:

יצוק כפלח תחתית. כופל מלתו שמיוסד לבו וקבוע כפלח של ריחיים שנתון בתחתיתו של פלח רכב שפלח רכב שלמעלה הוא סובב ומתגלגל וטוחן ושל מטה אינו זז ממקומו כי קבוע הוא במקומו אשר לא ימוט הוא נקרא פלח שנאמר (שופטים ט' :נ״ג) ותשלך אשה אחת פלח רכב על ראש אבימלך ואת שלמטה קרוי פלח תחתית:

י״ז מֻשְׁתּוֹ יָגֻורוּ אֵלִים מִשְּׁבָרִים יִתְחַטָּאוּ:

משתו יגורו אלים. מפחדו מתיראים גבורים וחזקים בין דגים בין שאר בריות:

משברים יתחטאו. גלי הים שקרוין משברים הן חסרין לפניו שהוא שוברתן בפריחתו כאשר הוא פורח וצף בגלי הים:

יתחטאו. ל' חסרון כמו (מלכים א א' :כ״א) והייתי אני ובני שלמה חטאים:

י״ח מַשִּׂיגֵהוּ חֶרֶב בְּלִי תָקוּם חֲנִית מַסָּע וְשִׁרְיָה:

משיגהו חרב בלי תקום. גבור המשיגהו להלחם בחרב לא יתקיים חרבו כי הוא ישברנה:

חנית מסע ושריה. וכן כל כלי מלחמה הללו שביד המשיג לא יתקיימו ולא יעמדו לפניו של לויתן, מסע י״ל שהוא א' מכלי מלחמה כמו חרב וחנית ושריה וי״ל מסע דוגמת אבן שלימה מסע וגו' (שם יג) וזהו פתרונו חנית מסע שהוא גדול ואינו נוח לטלטל כל כך מפני שהוא גדול וחזק מאוד כענין שנא' בגלית הפלשתי וחץ חניתו כמנור אורגים ולהבת חניתו שש מאות וגו':

ושריה. שריון:

י״ט יַחְשֹׁב לְתֶבֶן בַּרְזֶל לְעֵץ רִקָּבוֹן נְחוּשָׁה:

יחשוב לתבן ברזל. כלי זיין של ברזל חשובים לפניו כתבן וכלי זיין של נחושת הם לפניו כרקבות עץ:

כ' לֹא־יַבְרִיחֶנּוּ בֶּן־קֶשֶׁת לְקַשׁ נֶהְפְּכוּ־לוֹ אַבְנֵי־קָלַע:

לא יבריחנו בן קשת. לא יברח מפני בעל קשת וחצי' ואבני בלסתראו' הרי הן לפניו כקש:

כ״א כַּקַּשׁ נֶחְשְׁבוּ תוֹתָח וְיִשְׂחַק לְרַעַשׁ כִּידוֹן:

תותח. הוא כלי זיין ופתרונו לפי עניינו:

וישחק לרעש כידון. לרעש מהומת בעלי מלחמות נוטלי כידון הוא משחק ומטייל שאינו מתירא מפניהם:

כ״ב תַּחְתָּיו חַדּוּדֵי חָרֶשׂ יִרְפַּד חָרוּץ עֲלֵי־טִיט:

תחתיו חדודי חרש. במקום חניתו יש זהרורי שמש כי סנפירים שלו אשר תחתיו בבטנו מאירות ומזריחות כשמש:

חדודי. כמו חרב חדה שהיא שנונה צחה ומלובנה וע״ש כך קורא לזהרורי חדודי:

חרש. שמש כמו האומר לחרס לא יזרח וגו׳ (לעיל ט) בטרם תבא החרס׳ (שופטים י״ד:י״ח):

ירפד חרוץ עלי טיט. מלה כפולה ירפד חרוץ מוסב על חדודי חרס עלי טיט מוסב על תחתיתו במקום שהוא שם על החול זה טיט ריפודו מזריח כזהב חרוץ כעניין שנא׳ רפידתו זהב (שיר ג) חרוץ מין זהב כעניין שנא׳ מחרוץ תבואתה (משלי ג) טוב פריה מחרוץ ומפז (שם ח), ירפד ל׳ מצע ומשכב כמו רפידתו זהב (שיר ג):

כ״ג יַרְתִּיחַ כַּסִּיר מְצוּלָה יָם יָשִׂים כַּמֶּרְקָחָה:

ירתיח כסיר מצולה. כסיר קטן נפוח שמעל׳ מהרה רתיחו׳ תכופות ורצופות כן הוא מרתיח את המצולה שהיא גדול׳ ועמוק׳:

ים ישים כמרקחה. כמרקחת ריקוח בשמים שהיא מעורה ומעורבת כמו כן ישים ויערב את הים כשהוא זז ממקומו:

כ״ד אַחֲרָיו יָאִיר נָתִיב יַחְשֹׁב תְּהוֹם לְשֵׂיבָה:

אחריו יאיר נתיב. כשהוא פורח ושט בים אחריו מאיר נתיב התהום שלפי שעה שהוא פורח ואין שם מים מחמת מרוצת פריחתו:

יחשוב תהום לשיבה. תהום חשוב לפניו בחלשות ותשות:

לשיבה. לחלשות של זקנה ושיבה:

כ״ה אֵין־עַל־עָפָר מָשְׁלוֹ הֶעָשׂוּ לִבְלִי־חָת:

אין על עפר משלו. מ״ם חטף קמץ ופתרונו ממשלתו שאין בריה מושלת עליו והוא שם דבר מושל ושלטון וע״כ המ״ם מנוקדת בחטף קמ״ץ:

העשו. כמו העשוי ולא ידעתי לו ריע ופתרונו העשוי בלי פחד ומחיתה שאינו מתיירא מן הבריות כמו שנאמר בסוס ישחק לפחד ולא ייחת (לעיל לט):

כ״ו אֶת־כָּל־גָּבֹהַּ יִרְאֶה הוּא מֶלֶךְ עַל־כָּל־בְּנֵי־שָׁחַץ: {פ}

את כל גבוה יראה. כל הגבוהים שבעולם הוא רואה תחתיו וכן הוא מנהג העול׳ אשר אותו העומד למעלה רואה את התחתון יותר ממה שרואה התחתון ואין לתחתון גבורה ונצחון נגד העליון ולויתן זה רואה את כל הגבורים לומר שאין להם גבורה כנגדו:

הוא מלך על כל בני שחץ. מלה כפולה על כל גאוה יראה והוא מלך על כל בני שחץ בני גסות הרוח שבראתי בעולמי שאין להם כנגדו ממשלה ושרר׳ והאיך נשאך לבך לשאת ראש לפני להתוכח נגדי כי הנני עושה את כל הנפלאות האלה:

פרק מ״ב

א׳ וַיַּעַן אִיּוֹב אֶת־יְהוָה וַיֹּאמַר:

ב׳ (ידעת) [יָדַעְתִּי] כִּי־כֹל תּוּכָל וְלֹא־יִבָּצֵר מִמְּךָ מְזִמָּה:

(מענה איוב):

ידעתי כי כל תוכל. כי הכל תוכל לעשות כאשר ישר בעיניך:

ולא יבצר ממך מזמה. כופל מלתו שאין מזמה ומחשבה נבצרת ונסתרת ממך אשר כל מחשבותיך תוכל לגמור ולמלאות כי בידך כח וגבורה ובידך לעשות כל הטוב בעיניך ומקרא זה דוגמת ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות (בראשית י״א:ו׳):

ג׳ מִי זֶה | מַעְלִים עֵצָה בְּלִי־דָעַת לָכֵן הַגַּדְתִּי וְלֹא אָבִין נִפְלָאוֹת מִמֶּנִּי וְלֹא אֵדָע:

מי זה מעלים. אשר העלים וכסה עצתו ונפלאותיו של הקב״ה בבלי דעת, ידעתי כי הכל בידך לעשות וע״כ הגדתי קצת מגבורותיו כאשר היו עם לבבי כאש׳ ידעתי:

ולא אבין. אבל לא הבנתי כ״כ כאשר הודעתני כי כמה נפלאות נסתרות ונעלמות ממני אשר אינני יודע:

ד׳ שְׁמַע־נָא וְאָנֹכִי אֲדַבֵּר אֶשְׁאָלְךָ וְהוֹדִיעֵנִי:

ה׳ לְשֶׁמַע־אֹזֶן שָׁמַעְתִּיךָ וְעַתָּה עֵינִי רָאָתְךָ׃

לשמע אוזן שמעתיך. כמה וכמה פעמים שמעתי שמעך **ועתה עיני** ראתה את שכינתך׃

ו׳ עַל־כֵּן אֶמְאַס וְנִחַמְתִּי עַל־עָפָר וָאֵפֶר׃ {פ}

על כן. אשר זכיתי לחזות שכינתך מואס אני בחיי ואהיה מתנחם אילו הייתי שוכן בקבר לשוב לעפר ואפר אשר לוקחתי משם׃

ז׳ וַיְהִי אַחַר דִּבֶּר יְהוָה אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל־אִיּוֹב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אֱלִיפַז הַתֵּימָנִי חָרָה אַפִּי בְךָ֖ וּ֝בִשְׁנֵ֗י רֵעֶ֫יךָ כִּי לֹא דִבַּרְתֶּם אֵלַי נְכוֹנָה כְּעַבְדִּי אִיּוֹב׃ {ס}

ובשני רעיך. בלדד השוחי וצופר הנעמתי׃

כי לא דברתם. שהרי לא דברתם אלי טענה נכונה כעבדי איוב שהרי הוא לא פשע בי כי אם על אשר אמר (לעיל ט) תם ורשע הוא מכלה וע״י השטן המקטרג את העולם שנאמר (שם) אם שוט ימית פתאום וגו׳ ואם הוסיף לדבר מפני קושי יסורין אשר כבדו וחזקו עליו דבר אבל אתם פשעתם על אשר הרשעתם אותו לאמר (לעיל ד) הלא יראתך כסלתך והתחזקתם אותו בחזקת רשע ולבסוף הייתם משותקים ומנוצחים לפניו והיה לכם לנחמו כאשר עשה אליהוא ולא די לאיוב בצרתו ויסוריו כי גם הוספתם על חטאתיכם פשע להקניטו׃

ח׳ וְעַתָּה קְחוּ־לָכֶם שִׁבְעָה־פָרִים וְשִׁבְעָה אֵילִים וּלְכוּ | אֶל־עַבְדִּי אִיּוֹב וְהַעֲלִיתֶם עוֹלָה֮ בַּעַדְכֶם֒ וְאִיּוֹב עַבְדִּי יִתְפַּלֶּל עֲלֵיכֶם כִּי אִם־פָּנָיו אֶשָּׂא לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת עִמָּכֶם֮ נְבָלָה כִּי לֹא דִבַּרְתֶּם אֵלַי נְכוֹנָה כְּעַבְדִּי אִיּוֹב׃

והעליתם עולה בעדכם. למען שתתרצו ותתפייסו לפני ובלבד אשר עבדי איוב יתפלל עליכם אשר אסלח לחטאתיכם ולפשעיכם לא אזכר עוד׃

כי אם פניו אשא. שהרי פניו אשא לקבל תפלתו הרי אם כמו אשר וכן עד אם כלו לשתות (בראשית כ״ד:י״ט) אם כופר יושת עליו (שמות כ״א:ל׳) וכן הרבה׃

כי לא. שהרי לא׃

ט׳ וַיֵּלְכוּ֮ אֱלִיפַז הַתֵּימָנִי וּבִלְדַּד הַשּׁוּחִי צֹפַר֒ הַנַּעֲמָתִי֮ וַיַּעֲשׂוּ֒ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵיהֶם יְהוָה וַיִּשָּׂא יְהוָה אֶת־פְּנֵי אִיּוֹב׃

וישא ה׳ את פני איוב. וישא כמו נשאתי פניך גם לדבר הזה (ראשית יט) שקבל תפלתו והסביר לו פנים׃

י׳ וַיהוָה שָׁב אֶת־[שְׁבוּת] (שבית) אִיּוֹב בְּהִתְפַּלְלוֹ בְּעַד רֵעֵהוּ וַיֹּסֶף יְהוָה אֶת־כָּל־אֲשֶׁר לְאִיּוֹב לְמִשְׁנֶה׃

שב את שבות. איוב בהתפללו שב נופל לומר בענין זה והרי הוא כאילו כתיב והשיב את שבות איוב׃

בהתפללו בעד רעהו. בזכות שהתפלל על כל ריע וריע שלו׃

למשנה. על אחד שנים (נראה דקאי גם על מ״ש למעלה שהיה לו לומר להשיב מהר״ז) ולא דקדק המקרא במלתו׃

י״א וַיָּבֹאוּ אֵלָיו כָּל־אֶחָיו וְכָל־אַחְיוֹתָיו וְכָל־יְדָעָיו לְפָנִים וַיֹּאכְלוּ עִמּוֹ֮ לֶ֪חֶם֫ בְּבֵיתוֹ֒ וַיָּנֻדּוּ לוֹ֮ וַיְנַחֲמוּ֒ אֹתוֹ עַל כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר־הֵבִיא יְהוָה עָלָיו וַיִּתְּנוּ־לוֹ אִישׁ קְשִׂיטָה אֶחָת וְאִישׁ נֶזֶם זָהָב אֶחָד׃

לפנים. כל אשר היו אוהביו ומכיריו בטרם הגיעו אליו היסורים׃

וינודו לו. לשון קונפליינט״א בלע״ז׃

קשיטה. מעה׃

ואיש. וכל אחד ואחד (ר״ל שלא תאמר שהכונה שיש שנתנו לו קשיטה ויש שנתן לו נזם לכך כתב רש״י ואיש פירושו כל אחד ואחד מהר״ז)׃

י״ב וַיהוָה בֵּרַךְ אֶת־אַחֲרִית אִיּוֹב מֵרֵאשִׁתוֹ֮ וַיְהִי־לוֹ֒ אַרְבָּעָה עָשָׂר אֶ֫לֶף צֹאן וְשֵׁשֶׁת אַלְפֵים֮ גְּמַלִּים וְאֶ֫לֶף צֶ֥מֶד בָּקָר וְאֶ֫לֶף אֲתוֹנוֹת׃

מראשיתו. יותר מראשית עושרו׃

י״ג וַיְהִי־לוֹ שִׁבְעָנָה בָנִים וְשָׁלוֹשׁ בָּנוֹת׃

שבענה. הם פעמים שבע שתי שביעיות כמו (ויקרא יב) שבועים שהם שתי שבועות:

י״ד **וַיִּקְרָא שֵׁם־הָאַחַת יְמִימָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית קְצִיעָה וְשֵׁם הַשְּׁלִישִׁית קֶרֶן הַפּוּךְ:**

ויקרא שם האחת ימימה. ע״ש יופיתן נקראו שמותיהן:

ימימה. צחה ומלובנה כיום:

קציעה. ריחה נודף ערב ומבושם כקציעה של בשם:

קרן הפוך. על שם הקרן שנותנין בו כחול ובורית שנאמר ותקרעי בפוך עיניך (ירמיהו ד׳:ל׳):

ט״ו **וְלֹא נִמְצְאָה נָשִׁים יָפוֹת כִּבְנוֹת אִיּוֹב בְּכָל־הָאָרֶץ וַיִּתֵּן לָהֶם אֲבִיהֶם נַחֲלָה בְּתוֹךְ אֲחֵיהֶם:**

ולא נמצא נשים יפות כבנות איוב וגו׳. ולא נמצא מעשה של נשים יפות כמעשה יופי של בנות איוב ומקרא זה דוגמת ויהי אנשים אשר היו טמאים (במדבר כ) וכן הרבה:

ויתן להם אביהם נחלה בתוך אחיהם. מתוך חשיבותן ויפיין נתן להם נחלה עם האחים:

ט״ז **וַיְחִי אִיּוֹב אַחֲרֵי־זֹאת מֵאָה וְאַרְבָּעִים שָׁנָה (וירא) [וַיִּרְאֶה] אֶת־בָּנָיו וְאֶת־בְּנֵי בָנָיו אַרְבָּעָה דֹרוֹת:**

י״ז **וַיָּמָת אִיּוֹב זָקֵן וּשְׂבַע יָמִים:**

ושבע ימים. מן שבע יאמר שבע בדבקות: